
Стара српска књижевност
у 24 књиге

Уређивачки
одбор

Димитрије Богдановић (1930—1986)
Ирена Грицкат
Милорад Павић
Милорад Бурић
Радмила Маринковић
Милосав Савић
Биљана Јовановић-Стипчевић

Књига
трећа

Приредила

мр Љиљана Јухас-Георгиевска

Данашња језичка верзија

мр Љиљана Јухас-Георгиевска
Лазар Мирковић
Миливоје Башић

Стефан Првовенчани

Сабрани списи

Просвета
Српска књижевна задруга
Београд 1988.

Стара српска писменост

Друштво српских писмености 1930—1994

Стефан Првовенчани

Манастир Свете Богородице

Радослав Марковић

Манастир Свете Богородице

Манастир Свете Богородице

Сабрани списи

Књига

трета

Прегледан

др Јована Јунас-Георгиевска

Друштво српских писмености

др Јована Јунас-Георгиевска

Радослав Марковић

Манастир Свете Богородице

скенирао

Теодор Анагност

Продати
Српска писменост издаје
Београд 1988.

Садржај

Предговор (Јована Јунас-Георгиевска) 9

СТЕФАН ПРОВОЕНЧАНИ: САБРАНИ СПИСИ

Хиландарска повеља 53

Живот светог Симеона 61

Повеља о пријатељству и трговини са Дубровником 103

Жички натписи 107

Повеља манастиру Свете Богородице на Млету . . . 115

Пропратни текстови

Белешка о овом издању 121

Рукописи 123

Коментари 125

Регистар 189

Илустрације 195

1.

Стефан Немањић, српски велики жупан од 1196. до 1217. и краљ од 1217. до 1227, први по реду (стoga и назван Првовенчани), представља једно од најзначајнијих имена у српској књижевности средњег века. Заједно са својим оцем, великим жупаном Стефаном Немањом (умро 1199) и братом Савом (умро 1235), он припада првој познатој генерацији писаца. Биографијом о светом Симеону, којом продубљује представе о Стефану Немањи и његовом времену, занимљиво интерпретирајући али и вршећи селекцију идеолошких и егзистенцијалних садржаја, Првовенчани обогаћује тематски простор о овом значајном владару и занимљивој личности.

Хиландарском повељом (1198), која је једним својим делом аутобиографија а другим правни акт, Немања је први започео писање о себи.¹ Даљем употпуњавању његовог лика допринео је Сава, саставивши неколико текстова — кратка белешка у *Хиландарском титику* (1199), опширнији животопис у *Студеничком титику* (1208), *Служба светом Симеону* (1208).² Стефан се са два своја дела — *Хиландарска повеља* (1200—1202) и *Живот светог Симеона* (1208—1216) — надовезао на постојећу литературу. Први његов текст увећало понавља идеје и садржај прве *Хиландарске повеље*, али је, треба истаћи, обогаћен аутобиографским детаљима, поетском сублимацијом виђења Свете Горе, преиначавањем Немањиног субјек-

¹ Најновији превод на савремени језик ове повеље у књизи Свети Сава, *Сабрани списи*, Приредио проф. др Димитрије Богдановић. Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, стр. 31—33. (едница *Стара српска књижевност* у 24 књиге, књига друга).

² Сви ови текстови, у преводу на савремени језик, објављени су у поменутој књизи Свети Сава, *Сабрани списи* (белешка на стр. 47—48, животопис на стр. 97—119; служба на стр. 123—134).

тивног исказа у неутрални и допуном мотивацијског система. Основним идејним поставкама његово друго дело непосредније се везује за *Хиландарску оснивачку повељу* и Савину биографију о Немањи. Првовенчани је у њему прецизније и богатијем семантичким набојима фиксирао људске, владарске и светачке особине свога оца.

Карактеристично је да највећи број Стефанових дела (пет) јесу текстови правног карактера; овим аспектом близак је своме оцу, састављачу поменуте *Хиландарске повеље* и брату Сави, аутору три типика и првеног законика (*Крмчије*). Ти правни списи јесу, поред *Хиландарске повеље* још и *Повеља о пријатељству и трговини* са Дубровником (око 1215), *Повеље манастиру Жича* (око 1219, и између 1224—1227) и *Повеља манастиру св. Богородице на Мљету* (око 1220.) Један од тих текстова, *Жичка повеља* из 1224—1227, истовремено је и законски акт којим се регулишу питања везана за манастир и његове приходе, као и питања из области брачног законодавства.

Иако правни по својој суштини, његови списи садрже и детаље уметничког карактера. Стефан је свему давао печат своје богате емотивности и лудичности, образовања и промишљености. Премда му књижевно стварање није било основна преокупација, он је писању прилазио озбиљно и амбициозно.

Био је писац и владар, културни посленик и ратник; у основи жива и занимљива личност, са израженим смислом за атмосферу и акцију. Можда ова запажања најпотпуније синтетизује Теодосије, писац с краја XIII века, који каже: „У војсци искусан и храброшћу удивљен..., када сеђаше у челу трпезе весељаше благороднике бубњевима и гуслама... а неговаше много и књижевност, и уз то беше врло разуман и вешт приповедалац.“

На једну другу димензију његове личности указао је књижевник Доментијан, ближи но Теодосије Стефановом времену: „А овај богољубиви богочастиви сапрестолник свога отачаства по предању очеву, васпитан у доброј вери и савршен у побожности, никада

се није уздао у своју силу но у силу Бога отачаскога, коме испрва би предан од светог оца свога, његовом заповешћу по речи Господњој.“

Ова сведочанства, ма колико на први поглед контрадикторна, допуњавају једно друго и заједно узета моделују лик овог краља, ратника, писца, градиатеља манастира и типичног човека средњег века.

Стефанова владавина протекла је у знаку великих успеха — добијање краљевске круне (1217), проглашавање аутокефалности српске цркве (1219). Владајући, он је удруживао ратничку способност и дипломатију — дипломатијом више но акцијом сузбио је нападе угарског краља Андрије и латинског цара Хенриха Фландријског (1216), придобивши првог за пријатеља и истовремено остављајући другог без савезника. Бележио је и тешке тренутке као што су они при почетку владавине када је морао да напусти престо и оде у изгнанство (1202) и да се жестоко бори да га поврати (1203—1204). Владајући, имао је сјајног помагача, саветодавца и пријатеља у брату Сави. Свој узбудљиви и до краја испуњен живот, завршио је у потпуној смерности, замонашен у последњим тренуцима, са именом Симон монах. Тако је, макар и на кратко, поновио историју свога оца, кога је следио у свему а у много чему и надмашио.

2.

Хиландарска повеља

Први данас нама познати књижевни текст Стефана Немањића јесте повеља коју је он издао манастиру Хиландару између 1200. и 1202. године. Та повеља потврђује постојеће поседе дароване од стране оснивача Немање и региструје нове чији је дародавац Стефан. Иако за основицу има Немањину повељу — преносе се директно читави одломци, она представља нови текст, богат и садржајан захваљујући, пре свега, додацима и интерполацијама ширег карактера, као и извесним изменама. То је занимљива чињеница у српској лите-

ратури. Једно дело у суштини понавља претходно али га и дограђује, мења, да постане сасвим ново и у потпуности препознатљиво остварење. На овакав однос међу делима наилазиће се и касније — нпр. када Доментијан буде користио Стефанов *Живот светог Симеона* (1264) или када то исто дело буде користио Никон Јерусалимац (1440/41). Преузимајући текст прве *Хиландарске повеље*, Немањино аутобиографско причање Стефан преиначава у биографско. На тај начин настало је прво дело биографског жанра у српској средњовековној књижевности, па Стефану за то припада и заслуга. Ова је повеља прожета и аутобиографским детаљима из живота њеног издавача, и то оним који су у вези са Немањиним животом. Тако је зачета нова аутобиографија, коју ће Стефан дограђивати у свом *Животу светог Симеона*. Текст ове повеље, међутим, највише се памти захваљујући свом поетском слоју и то чувеној интерполацији где се даје опис идеалног пејзажа да би се он затим разрешио као алегорија Свете Горе. Иако је сигурно да тај опис није сасвим оригиналан — постојале су на десетине и стотине таквих описа у свим литературама средњег века, он је прилагођен потребама овога текста и пишчевих идеја. Та слика рајског пејзажа, zamiшљеног у виду ливаде обасјане светлошћу, са дрветом и птицом, постаје узбудљива када се наметне решење које показује да је та птица која поје предивним гласом Немањин најмлађи син, монах Сава, који оца мами у Свету Гору. У оквиру те алегорије, већ разрешене, посебно је лепо и место где се говори о Немањиним доживљајима Свете Горе, кроз осете свих чула: „Зажеле и ваистину отпочину на дрвету, у коме појаше птица измењујући гласове“ (дрво=правоверје; птица=монах Сава). „То измењивање гласова, о богољубиви господине мој, написаћу пет твојих премудрих чувстава виђења: слушање онога дрвета, мирисање, појање, миловање птица и узлетање и остало.“

Овај поетско-алегоријски слој искористио је Сава Немањић и ту је слику, уз одговарајућа прилагођавања, унео у своје дело о Немањи.

3.

Живот светог Симеона

Иако није прво, па чак ни једно од првих дела, *Живот светог Симеона* се, по томе што је потпуно самостално и целовито дело, ставља на чело свих списа о Немањи. Претходни списи, наиме, само су делови ширих целина, повеља и типика и подређени су законитостима ових жанрова, који нису заправо литерарни (ти су списи врло кратки, изузимајући Немањину биографију од светог Саве и у њима се не излаже у потпуности и хронолошки цео Немањин живот). Стефаново дело имало је да испуни и један нови циљ — да прослави Немању као српског светитеља. Оно је, по свој прилици, и писано за потребе култа, као што је то случај са Савином *Службом светом Симеону*. Настајало је у дужем временском интервалу; почетак писања није могуће сасвим прецизно утврдити (узима се обично 1208), а година завршетка је поуздана (1216).

У тренутку започињања дела Стефан Немањић налазио се пред задатком који нису имали његови претходници — да састави опширно светачко житије. Њега је обавезивала и истовремено му била драгоцен извор и смерница претходна традиција. Немањин владарски и монашки лик био је умногоме изграђен, захваљујући пре свега самој Немањиној аутобиографији у оснивачкој *Хиландарској повељи* и Савиној биографији у *Студеничком типичу*. Али о Немањи као светитељу у прозној форми није писано, без обзира на то што у Савином делу постоје неки елементи који наговештавају канонизацију (пре свега се то односи на опис Немањине/Симеонове смрти). Будући да у српској литератури није имао модел за приказивање живота светитеља, Стефан Првовенчани морао је да га потражи у најстаријој словенској литератури и у хиљадугодишњој богатој византијској књижевности, у којој је хагиографија његова као један од најзначајнијих жанрова (о томе сведочи огроман број дела, стилски врло разноврсних). У *Животу светог Симеона* препознају се, заиста, многи од карактеристичних структурних елемената хагиографије: мотив рођења

под необичним околностима, детињство у богољубљу, представе искушења од стране ђавола, добра дела, одрицање од света, слике чудесних исцељења која јунак врши после смрти, итд. Постоји и похвала, при крају, која је, такође, обавезни део великог броја хагиографија.

Сам садржај, који је требало да се унесе и веже уз ове елементе, у суштини био је жива историјска материја, само донекле литераризована у претходној српској традицији. Идеја о власти коју је изнео Немања у *Хиландарској повељи*: Господ је његовим прадедовима и дедовима дао да владају српском земљом; њега је поставио за великог жупана,³ отворио је могућност да се и шире пише о догађајима из живота владара, јер се они дешавају по божјој промисли и под божјим окриљем. Стефан је радо прихватио ту идеју, али је морао и да је допуни: Немања не само да је по божјој вољи владар, него је и владар који ће постати светитељ. Првовенчани је морао да обухвати, јер је писао потпун животопис, и догађаје који раније нису приказани: нпр. оне који су у вези са Немањиним ступањем на престо (сукоби са браћом, па чак и рат), његову борбу против јеретика и др., затим да преосмисли неке догађаје који су већ били литераризовани, како би подвукао оно што Немању квалификује као будућег светитеља (изградња Студенице, Растков одлазак у Свету Гору, Немањина абдикација и одлазак у Свету Гору итд.). Да би у потпуности задовољио захтеве хагиографске форме и показао да је Немања постао светитељ, морао је да састави описе његових чуда. У избору модела за то био је ограничен, јер се радило о специфичној врсти светитељске активности — заштита домовине, њене самосталности и новог владара. Из тог разлога Првовенчани се угледа на описе чуда светог Димитрија, заштитника Солуна⁴ (постоје и два класична чуда у делу, с описом исцељења). И то се показало недољим. Требало је догађаје из српске историје, који

³ Свети Сава, *Сабрани списи*, стр. 31.

⁴ О чудима светог Димитрија види: Франьо Баришић, *Чуда Димитрија Солунског као историјски извори*, Српска Академија Наука, Београд, 1953. Посебна издања, књига ССХХ, Византолошки институт, књига 2).

су се збили у неколико година у току владавине Првовенчаног, приказати кроз деловање Немањино. Зато је Првовенчани морао да створи и један специфичан облик чуда, па му и по томе припада прво и значајно место у српској литератури.

Дело поседује чврсту и занимљиву композицију. На то указује већина досадашњих истраживача. Ликови су довршени, карактеролошки и идејно издиференцирани. Историјско је успешно транспоновано у литерарно. Дело одликује висока поетичност и богатство језика. Зато је оно у средњем веку оставило дубоког трага. О томе сведочи чињеница да је било извор, односно основа за прерађивање или књижевни модел неким од најзначајнијих средњовековних писаца (тако је средином XIII века из њега црпао грађу и издавао неке моделе Доментинан, када је састављао *Живот светог Сава*; исти овај писац је шездесетих година ово дело прерађивао, оснажујући његову хагиографску компоненту;⁵ архиепископ Данило је, почетком XIV века, према Немањином лику из дела Првовенчаног, обликовао у многومه лик краља Милутина, када је писао његову биографију).⁶

У *Животу светог Симеона* постоји неколико међусобно усаглашених композиционих нивоа; читава композиција је, иначе, подређена реализацији доминантне уметничке идеје. Основни композициони принцип, којим се утврђује sukcesивно-хронолошка димензија збивања у делу, допуњен је и другим обликовним-духовним компонентама (пре свега у циљу успостављања ширег духовног контекста). Увећана је мера прожимања и сагласности између увода и осталог текста.

У научној литератури забележено је да Првовенчани изјавом о томе да је Немања божји изасланик од-

⁵ Оба ова дела, у преводу на савремени језик, штампана су 1938: Доментинан *Животи светог Сава и светог Симеона*. Превео др Лазар Мирковић. Са предговором др Владимира Ђоровића, СКЗ, Београд, 1938. (коло XLI, књига 282).

⁶ Милутинова биографија, заједно са осталим делима архиепископа Данила II и његовог настављача, у преводу на савремени језик, објављена је у књизи: Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*. Превео др Лазар Мирковић, Предговор написао др Никола Радојичић, СКЗ, Београд, 1935, на стр. 77—121. (коло XXXVIII број 257).

ређује и основни приступ његовом лику.⁷ Другим речима, у тексту се само реализује темељна идеја о Немањи која је изнета у уводу. Владимир Боровић је дао и нека врло конкретна и подстицајна запажања у вези с овим уводом. Он је, проучавајући везе између свих биографија које су посвећене Немањи, установио да битна идеја из увода о томе да бог милује пали људски род и изабира угоднике, умногоме одговара идеји изнетој у оснивачкој *Хиландарској повељи* и у Савином делу.⁸ Осим тога, увод у *Живот Нирилов* и увод у *Живот Методијев* имају истоветно полазиште у грађењу главног јунака — он је божји угодник послат на земљу.⁹ Сличност на овом плану постоји и са једном беседом (првом) презвитера Козме.¹⁰ Видљиво је да се јавља аналоган принцип у обликовању главног јунака од раздобља старословенске књижевности па до времена нашега писца и да је недвосмислен значај увода у делима ове врсте. Боровић је указао и на то да у неким од ових дела постоји израженија корелација и идејна комплементарност између увода и осталог дела уметничког текста.¹¹ Његова студија подстицајна је и за проучавање структурално-композиционих карактеристика и повезаности увода са целином дела. Да бисмо то учинили приступачнијим, нужно је да у најкраћим цртама изложимо семантички план увода:

— Писац позива христољупце да виде како се на земљи открива дубина божјег милосрђа;

— Затим говори о томе да је Бог, који од стварања света милује пали људски род, посредством пророка објављивао оно што ће бити;

— Свет који је Бог створио својим светим Духом пророци су учвршћивали проповедањем: да се верује у Свето Тројство, у једно божанство и Христов долазак;

⁷ Види, на пример, В. Боровић, *Међусобни одношај биографија Стевана Немање у: Светосавски зборник*, књига 1: *Расправе*, Српска Краљевска Академија, Београд, 1936, стр. 3—40, на стр. 4 (Посебна издања СХIV, Друштвени и историјски списи, књига 47).

⁸ В. Боровић, *Међусобни одношај*, стр. 4.

⁹ Исто, стр. 5.

¹⁰ Исто, стр. 5.

¹¹ Исто, стр. 4.

— Свеубилачки Ђаво је одвратио људе од Творца, да би их гурнуо на дно пакла;

— Бог својим милосрђем није закаснио да их спасе, а спасао их је преко Христа, који је људе најпре обновио крштењем, водом и духом, а потом их искупио својом крвљу;

— Бог је хтео да земаљској природи придода од небеских сила, па је изабрао, према свом сазнању, неке за свете мужеве, друге да буду мученици, треће да буду земаљски господари;

— Међу овим последњим (земаљским господарима) био је и Немања.¹²

Компарација указује да су везе између увода и осталог текста вишеструке. Првовенчани истиче да је Немањин живот део опште људске историје, која се одвија под покровитељством Светог Тројства, тј. самог Бога. То је један од суштинских односа између увода и текста (увод: општа људска историја — Немањин живот: део те историје). У Немањиној младости, како се види из глобалног поређења, понављају се догађаји који су се збили у раној историји људског рода — Адама и Еву, прве људе, искушава Ђаво а Немању, тек што је добио на управу одређене области, искушава Ђаво путем његове браће.¹³ Ово поређење има и дубљи смисао: док Адам и Ева подлежу Ђавољем наговору, чак склапају уговор са њим (ово очигледно према апокрифу), Немања, сопственом побожношћу и заштићен Христом који је спасилац, побеђује Ђавола. Тиме је имплицитно у делу Немањи дата предност над Адамом и Евом, што је и логично јер Нови завет долази по значају испред Старог. Према уводним премисама, Христов долазак на земљу доноси људима спасење (искупљује их од греха) и праву веру. Темељну окосницу уметничке поруке дела чини став да је Немања божји изасланик који окупља пропале српске државе и утврђује праву веру.

¹² На стр. 64 у овом издању. У даљем тексту позивањемо се на ово издање када буде било речи о Стефану Првовенчаном — користимо скраћеницу Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*.

¹³ О томе како Немању искушава Ђаво види на стр. 65 овог издања.

Неке теме које су само назначене у уводу, касније се шире развијају. Такав је случај на пример са догматом о Светом Тројству. У поглављу о Немањиној борби против јеретика ово учење пројектовано је као његово уверење.¹⁴ Јеретници су окарактерисани као противници тог догмата и следбеници безумног Арија,¹⁵ Сродан је и ауторов став према милосрђу. Опште уводне представе и значења овог проблема у даљем тексту доживљавају одређену конкретизацију и изузетно су значајне за обликовање духовног профила јунака.

Има и примера развијања тема које у уводу нису обухваћене, али које улазе у општи тематски план. То је нпр. случај са темом о крсту, страшном суду итд.¹⁶

Опште експресивно-идејне линије биографије зависне су од увода, али је, мада у знатно мањој мери, било и обрнутог дејства — дограђивања уводне структуре према основним интенцијама уметничког текста. Тако је, рецимо, у увод унето причање о сагрешењу првих људи под дејством ђавола, да би се развила тема о искушењима којима је био подвргнут Немања (и касније Првовенчани). То се најбоље види када се изврши упоређивање увода са аренгом оснивачке *Хиландарске повеље* (која је утицала на све списе о Немањи па и на овај). Тамо се једноставно каже како Бог не жели људску пропаст и како је због тога Немању поставио за великог жупана.¹⁷ У уводу код Првовенчаног опширно се говори о божјем милосрђу према грешном људском роду; спомињу се и некакви списи (рукописанија) првих људи и указује да је ђаво људе гурнуо у Хад а Бог их спасао помоћу Христа.¹⁸ Потом се говори о томе како је Бог изабрао, према свом сазнању, једне за свете мужеве, друге да буду мученици, треће да буду земаљски господари. Међу овим последњим био је, истиче Првовенчани, и Не-

мања.¹⁹ Писцу дакле није довољно само оно што је истакнуто у *Хиландарској повељи*, о пореклу Немањине власти, већ он говори о општој људској историји, посебно о питању људског сагрешења и искупљења.

Постоје и додатне аналогije, које обogaђују експресивну и значењску раван дела:

1) Прва реченица у уводу је позив христољупцима да виде како се на земаљским манифестовала дубина божјег милосрђа. То важи за цео даљи текст увода, где се најпре говори о највећем милосрђу које је Бог испољио, спасавајући људе који су, наговорени ђаволом, сагрешили према њему. Говори се и о његовом новом милосрђу — он је, наиме, људима који су Христом искупљени, хтео да придода од небеских сила („и висоном својета божавства хоћаше земноме јеставству придодати од небесних сила“), па је изабрао оне преко којих ће остварити своје деловање.²⁰ У десетом поглављу, посвећеном Немањиним одрицању од престола, монашењу, одласку у Студеницу и Свету Гору, Првовенчани описује Светогорце после њиховог сусрета са Савом и Немањом. Они су истовремено задивљени и испуњени ужасом, јер схватају да се ради о несвакидашњем догађају, чуду. Савин и Симеонов долазак у Свету Гору разумели су као деловање Христовог милосрђа на њих: „О милосрђа Владичина, о неисказане дубине човекољубља ти, које се види међу нама!“²¹

2) *Божјем милосрђу* је, како смо подвукли, посвећен читав уводни део. На више места се у биографији указује како је то милосрђе деловало на Немању и, преко њега, на његове синове. Карактеристично је да се о томе говори при описивању најважнијих моментата Немањиног живота.

У другом поглављу, у оквиру причања о Немањиним детињству, постоји оваква антиципација: „Док се тако хранио у благоверју и богочашћу родитеља својих, родитељи његови пажаху на дете, не знајући божје тајне и пучине милосрђа која ће бити на ње-

¹⁴ Поглавље VI, на стр. 71.

¹⁵ Стр. 71.

¹⁶ О крсту се посебно говори у XII поглављу, о Страшном суду у VIII поглављу.

¹⁷ Свети Сава, *Сабрани списи*, стр. 31.

¹⁸ Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, стр. 63.

¹⁹ Исто, стр. 64.

²⁰ Исто, стр. 64.

²¹ Исто, стр. 79.

му — да ће он царовати над земаљским и да ће се на небесима настањивати са анђелима²². Овде треба обратити пажњу на синтагму „пучина милосрђа“, јер она показује како је божје милосрђе на Немањи у суштини било неизмерно.

У поглављу у коме се описују Немањини последњи тренуци и умирање (XIII), на почетку стоји како су Немања и Сава провели много времена у манастиру Хиландару, све док није било по вољи онемо који је саздао људска тела и коме је у руци сваки створ животни, и који својим милосрђем зна крај свакога, да Немању призове „к тајној трпези и да га напоји с источника бесмртнога“²³. Другим речима, Бог, својим великим милосрђем, Немању преводи из земаљског у вечни живот.

Мало даље, у истој глави (XIII), сликовито се представља тај Немањин пут од смртности ка вечности, који се остварује Божјом милошћу: „И, хотећи овога објавити као небеског човека, а земаљског анђела, потруди своју неизречену милост, и спреми лествицу исходу Пречаснога, коју сам себи унапред спреми...“²⁴

У деветнаестом поглављу, а то је похвала, каже се да су сва чуда која чини Немања резултат деловања милосрђа Христовог и милости Богородичине.²⁵

Милосрђе Божје спомиње се и у вези са Светим Борбем, коме се Немања у молитви обраћа за помоћ. Првовенчани у оквиру Немањине молитве даје и молитву светог Борба Господу (то је стилски врло интересантно, јер се ради о молитви у молитви).²⁶ Свети Борба моли Бога, позивајући се на његово милосрђе, да пружи помоћ свима онима који се нађу у беди или у нужди или у тамници или на мору, а помену његово, Борба име.²⁷

3) Првовенчани прави разлику између *милосрђа* и *милости*. *Милост* Божја (*милост*) спомиње се у уво-

ду као дар божји људима: „Штавише, и онима који га љубе даје прензобилну и богату милост своју неизказаним својим милосрђем, и висином својега божаства хоћаше земноме јестаству придодати од небесних сила.“²⁸

Милост се помиње у четвртој глави, кад Немања упућује браћу да у Бога траже дарове и милости велике: „Него просите у Господа Бога мојега многе дарове и милостиње велике и неквакежне, да их свако од вас прими.“²⁹

О божјој милости говори и Немања, обраћајући се светом Борбу (спомиње се и милосрђе): „да ти послужим, Свети, за све дане живота мојега, до последњега даха мојега, на који начин буде угоднo висини страдања твојега, милошћу и милосрђем онога који те је прославио и венчао у свем свету, Христа, на све векове, амин!“³⁰

Милост и човекољубље (које је овде делимична замена за милосрђе), спомињу се у оквиру Немањиног писма у десетој глави: „Знај, о љубимче Христов, што просих и што жељах, што тражих из све снаге своје, из све душе моје, смилова се на мене Творац мој, не по мојим безаконјима, него по премногој и неисказаној милости својој и човекољубљу, те ме удостоји онога што жељах — часнога његова анђeosког лика.“³¹

Спомиње се и у глави XI, XII, у вези са Првовенчаним.³²

Немања после смрти поседује *милост*, коју му је даровао Христос (XV): „Јер као што је Владика твој исцелио пређе ослабљенога да је овај одар узео и да ходи право, тако и ти, Свети, ако хоћеш, можеш ми помоћи милошћу, даном ти од Бога и Спаса твојега, Исуса Христа. Испели ме, грешнога, као ученик прави Христа твојега!“³³

4) Свето Тројство, као што знамо, спомиње се у почетку увода и у VI поглављу.³⁴ Треба додати и то да

²² Исто, стр. 65.

²³ Исто, стр. 85.

²⁴ Исто, стр. 85.

²⁵ Исто, стр. 95.

²⁶ Исто, стр. 68.

²⁷ Исто, стр. 68.

²⁸ Исто, стр. 64.

²⁹ Исто, стр. 67.

³⁰ Исто, стр. 68.

³¹ Исто, стр. 78.

³² Исто, стр. 80, 81, 83, 84.

³³ Исто, стр. 89—90.

³⁴ Исто, стр. 70—71.

се у XIX глави, у похвали Симеону, истиче да је његова заслуга што је победио јеретике и учврстио веровање у Свету Тројицу.³⁵

5) У самом делу доста је занимљиво осмишљен мотив о деловању Бавола. О Баволу је, како је већ показано, било речи у уводу.

У трећем поглављу (почеци Немањине владавине) изнова наилазимо на мотив о Баволу — ту се приказује како је Баво наносио напасти Немањи преко његове браће. Додаћемо и то да уз ову констатацију стоји и коментар Првовенчаног који показује да ће Немања, зато што је трпео напасти, добити троструки мученички венац.³⁶

У четвртном поглављу (браћа заробљавају Немању, бацају га у пећину, он се спасава уз помоћ Господа и Светог Борба, потом диже манастир Св. Николе и Св. Борба), поново се говори о неприликама које су чинила Немањина његова браћа, подстакнута Баволом.³⁷ Овде се, у односу на III поглавље, конкретније показује како је Баво деловао на браћу: били су обузети злом ревношћу и љутим гневом. Немања је, насупрот њима, смирен, чак их упућује да се на њега угледају и обрате се Господу.³⁸

У наредном, V поглављу (опис оружаног сукоба са браћом), укавано је како су браћа сотониним наговором отишла у грчко царство, да добију помоћ за борбу против Немање.³⁹ Он се, као и у претходном примеру, обраћа Богу.

Шесто поглавље, које смо иначе више пута помињали, садржи податке који су значајни за ову тему. Говорећи о јеретицима, Првовенчани (кроз Немањине речи) каже да су они кукољ лукавог и одвратног Бавола.⁴⁰ Немања се бори да се јеретичи не рашире. У уводу постоји и оваква реченица: „јер је свеубилачки Баво насејао штетну плеву“.⁴¹

³⁵ Исто, стр. 95.

³⁶ Исто, стр. 65.

³⁷ Исто, стр. 66—68.

³⁸ Исто, стр. 66—67.

³⁹ Исто, стр. 69.

⁴⁰ Исто, стр. 70.

⁴¹ Исто, стр. 63.

Према Првовенчаном, рат који је Вукан повео против њега (глава XIV), наступио је због деловања Бавола.⁴² Стефанови заштитници овде су Христ, Богородица и св. Симеон.

Стрез се побунио против Стефана, наговорен Баволом (глава XVII).⁴³

У похвали (XIX глава) истиче се да се Немања као владар борио против деловања Бавола (при томе се првенствено мисли на његову борбу против јеретика).⁴⁴ У тој похвали стоји и да је Немања страдао од Бавола, који му је постављао замке у владарском и монашком животу, па да је зато стекао ореол мученика.⁴⁵

У XX, последњем поглављу у делу, констатује се да Баво, који завиди на добром, увек настоји да у ров погибије гурне људски род.⁴⁶ Мало даље, спомиње се да су два цара била научена Баволом да Немању ожалосте (у ствари, реч је о угарском краљу и латинском цару).⁴⁷

6) У уводу је наведено како је Баво научио људе да служе глухим кумирима. У VI поглављу говори се о смраду глухих кумира, који се јављају код јеретика.⁴⁸

7) У уводном поглављу споменуто је „рукописање“, што би, према апокрифу, био уговор између првих људи и Бавола.⁴⁹ У похвали часном крсту (који Немања шаље Стефану), истиче се да је крст значајан због тога што је на њему Христос приковао рукопис људског греха.⁵⁰

8) О грешним људима говори се на два места у делу — та је тема, како смо видели, кроз пример првих људи, подробно обрађена у уводу. У VIII поглављу

⁴² Исто, стр. 87.

⁴³ Исто, стр. 91.

⁴⁴ Исто, стр. 96.

⁴⁵ Исто, стр. 95.

⁴⁶ Исто, стр. 98.

⁴⁷ Исто, стр. 98.

⁴⁸ Исто, стр. 71.

⁴⁹ Такав рукопис помиње се у апокрифу о Адаму и Еви. Види: Стојан Новаковић, *Примери књижевности и језика старог и српскословенског*, Београд, 1904.

⁵⁰ Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, стр. 83.

Немања се сам идентификује са грешним људским родом, према коме ће Христос на дан Страшнога суда испољити свој гнев.⁵¹ И у молитви Немањиној у X глави присутно је његово осећање грешности, које проистиче из сазнања да припада људском роду који је грешан.⁵²

9) Пакао се први пут помиње у уводу. Речено је да је у пакао Баво гурнуо људе који су уз њега пристали. У VI поглављу даје се Немањин говор на сабору и у оквиру њега исказ да ће се јеретици наћи на дну пакла.⁵³ У краћој похвали Симеону, која је уграђена у XI поглавље, Првовенчани истиче да је Симеон народ и земљу извукао као из пакла, тј. да је спасао од јеретичког учења које је претило.⁵⁴ У XII глави, где је похвала крсту, стоји да је крстом пакао разорен.⁵⁵

10) У уводу се посебно истиче да Бог својим милосрђем није закаснио када је требало да спасе грешне људе. Та констатација да је Бог благовремено предузео све за спас људи, тј. та његова особина, биће пренета на Немању. По узору на Бога, Немања је све учинио на време. Он није ни мало закаснио када је почео да зида цркву Свете Богородице (III поглавље),⁵⁶ када је почео да подиже храм Св. Борба (IV поглавље)⁵⁷ и када је сазвао сабор против јеретика (VI поглавље).⁵⁸ И када нису дословно употребљене речи: „нимало није закаснио“, истиче се хитрина Немањина и брзина у пословима, као што је случај у деветој глави, где се описује како је Немања кренуо у Свету Гору.⁵⁹ Интересантно је да Немања поучава Стефана да и он буде хитар, тј. да не касни у својим добрим делима (у писму где га позива да помогне изградњу Хиландара).⁶⁰ Немања енергично делује и као

светац, он одмах исцељује (глава XV),⁶¹ брзо помаже Стефану у борби против драчког деспота Михајла (XVIII).⁶² Сам Стефан показује да је усвојио очеву начело, указивањем да је с много журбе послао писмо Сави, позивајући га да донесе светитељево тело, и да је хитро сакупио свештенство и монахе како би пошли у сусрет Сави.⁶³ И Сава поседује ту главну очеву особину и за себе каже како не каснећи иде за Христом. Очигледно је да је ова реченица *нимало није задоцнио* из увода постала модел за описивање поступака и Немање и Стефана и Саве;

11) У уводу стоји да је Христос обновио људе крштењем а за Немању да је људима показао ново крштење, тиме што је из дубине неверства извукао свој народ.⁶⁴

12) Постоји и другачије везивање за увод — постоји асоцијација. Тако реченица да је Христос људе искупио својом крвљу посепшује развијање симболике крста. Симеон шаље крст Стефану који је симбол Христовог страдања (начињен је од дрвета са крста на коме је Христос разапет), али и Немањиних успеха остварених под његовом заштитом.⁶⁵

О Богу се говори као о свемогућем. Ову вредносну претпоставку импликује уводни контекст дела. Такође се развија мотив о законпреступницима, и др.

Неке су сцене контрапне онима у уводној глави. Тако се каже како је Немања правоверан седео у каменој пећини,⁶⁶ а у уводу се спомињу грешници у паклу, чиме је подстакнута слика Немање као мученика.

Јасно је да је увод нека врста напрта за излагање о Немањи и његовом наследнику; везивање за увод нарочито је изражено у оним ситуацијама када се говори о догматским питањима, о судбинским проблемима главног јунака. Увод је важан и за изграђивање основних црта Немање и Првовенчаног као владара и личности; он је отворио могућности за сликање негативних страна породичног и друштвеног

⁵¹ Исто, стр. 73.

⁵² Исто, стр. 75.

⁵³ Исто, стр. 71.

⁵⁴ Исто, стр. 81.

⁵⁵ Исто, стр. 83.

⁵⁶ Исто, стр. 66.

⁵⁷ Исто, стр. 68.

⁵⁸ Исто, стр. 70.

⁵⁹ Исто, стр. 78.

⁶⁰ Исто, стр. 80.

⁶¹ Исто, стр. 89.

⁶² Исто, стр. 94.

⁶³ Исто, стр. 87. и 88.

⁶⁴ Исто, стр. 95.

⁶⁵ Исто, стр. 82.

⁶⁶ Исто, стр. 67.

живота, тј. сукоба, непријатељстава итд. Пројектовањем индивидуалне egzистенције у контекст опште историје, Немањин лик вреднује се према вечним законима.

На одређеним местима, успостављајући другачије композиционе вредности у делу, Првовенчани прејудуцира догађаје — наговештава унапред оно што ће бити описано касније, у једном или више поглавља. Тако се има утисак да је причање ретроспективно. То ремећење времена приповедања води ка стварању илузије о ванвремености. Томе утиску, осим овог прејудуцирања, доприноси и супротан поступак: „враћање“ у давну, библијску прошлост, путем навођења библијског текста, парафразања или асоцирања на одређене ликове или појаве. Димитрије Сергејевич Љихачов је такво нарушавање времена у делима старе руске књижевности објаснио потребама жанра, тј. тежњом ка целовитости сликања.⁶⁷ У српској књижевности поступак „сагледавања унапред“ понашања јунака и догађаја први је применио Стефан Првовенчани. Шире од њега тај поступак користиће потоњи писац, Доментијан, када буде састављао *Живот светог Саве* (завршен 1242/43. или 1253/54. године). Код овог писца постоји више типова „пројектовања“ (антиципације, пророчанства, итд.).

Стефан Првовенчани први пут посеже за антиципацијом у тренутку када описује рођење свога јунака (II поглавље). То је рођење, како је указано, било под необичним околностима (Немањиног оца браћа су изагнала па је он рођен у прогонству); већ у тренутку појављивања у свет — дете је *свето*. Према Првовенчаном оно ће, захваљујући божјем промислу, у будућности бити „сакупилац пропалих земаља отаџства свога, пастир и учитељ, градителј цркава, па, штавише, и обновитељ порушених“.⁶⁸ Аутор осмишљава предстојећу владарску активност Немањину. Како се

види, она има јасно омеђена два подручја: „ратничко“ и „духовно“. Тиме се унапред одређује садржај живота јунака — до тренутка монашења. У делу је овај, владарски део Немањиног живота, описан у поглављима III—IX, и, делимично, у X поглављу.

У истом (другом) поглављу писац још једном наговештава будуће догађаје у вези са Немањом, и то када говори о његовом детињству. На Немањи ће се, како је ту речено, остварити превелико божје милосрђе („пучина милосрђа“), па ће он тако „царовати над земаљским“, тј. биће владар, и на небесима ће се „настањивати са анђелима“, тј. боравиће у рају.⁶⁹ О Немањи као будућем владару било је речи у претходној антиципацији. Овде је, међутим, његова владавина сагледана у оквиру светског поретка. Немања је цар над земаљским, што изазива сасвим одређену асоцијацију: Немања је близак Христу, који је цар над небеским. Други део антиципације предсказује Немањин вечни живот, међу изабранима — у делу су опису Немање као светитеља који је мироточац, исцелитељ и помоћник у ратовима, посвећена поглавља XIV до XVIII и XX. Писац наглашава да за божји план о Немањи нису знали ни његови родитељи, да је то била божја тајна.

Чињеница да у другом поглављу постоје две важне антиципације, показује колико је овај моменат пресудан у структури дела. То није ни најмање случајно — рођење о коме Стефан шире говори, веома је значајан мотив у свакој хагиографији. То се може рећи и за детињство које је период формирања односно првог испољавања јунака.

У трећем поглављу предсказује се да ће Немања бити мученик. Приповедајући о томе како је овог прабедника бавао искушавао путем његове браће, писац је са задовољством напоменуо да он, безумни, није знао да ће за трпљење напасти Немања стећи троструки венац.⁷⁰ О Немањи као мученику говори се још у похвали, при крају дела (XIX поглавље). Тамо се каже да је он постао мученик између осталог и зато

⁶⁷ Димитрије Сергејевич Љихачов, *Поетика старе руске књижевности*. Превоо с руског Димитрије Богдановић, СКЗ, Београд, 1972. (Библиотека Књижевна мисао, књ. 5). Види поглавље *Уметничко време у старој руској књижевности*, стр. 296—356.

⁶⁸ Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, стр. 64.

⁶⁹ Исто, стр. 65.

⁷⁰ Исто, стр. 65.

што је убио мучиоца Ђавола, уништивши замке његове и лајања.⁷¹ Ту се мисли на оно што је описано у поглављима III, IV, V, VI, VII. Будући да је овде реч о браћи, на овом месту у III глави предсказује се излагање у том поглављу, као и IV и V.

У четвртном поглављу, у оквиру описа Немањиног страдања и избављења (браћа су га ухватила, оковала и бацила у пећину; из ње га је избавио Господ), дато је доста успело поређење Немањине судбине са судбином праведног Јосифа. Писац је установио неке подударне чињенице у биографијама ове две личности: и једног и другог су браћа настојала да погубе, и једног и другог је Господ спасао заточења, а затим поставио за господара. Ипак, како показује Провоенчани, Немања од Господа добија већу част — одређен је за владара читаве српске земље; Јосиф је постао тек господар Фараоновог дома и управник његовог имања. Писац је током читавог поређења, да би истакао Немањину предност над старозаветним јунаком, њему дао значајније атрибуте: „овај целомудрени и свети муж“, „овај пресјајни и крепки свети муж“; Јосиф је за овога писца само „прекрасан“. На крају поређења долази запажање да је Јосиф, научен Господом, поучио себе, кнезове и старце, а да је Немања однеговао своја чеда у благоверју и чистоти и сабрао пропаљу земљу своју, ограђујући је Христовим крстом, уз непрекидно захваљивање Богу.⁷² Ова изјава о Немањи није резиме онога што је већ у тексту до тада речено, него је наговештај будућег. Нпр. помињу се Немањина деца, и то као већ однегована. Немања је, како се мисли, био заточен негде између 1166. и 1168. године. Његов најстарији син Вукан тада је могао имати тек неколико година (не зна се тачно када је рођен), средњи син Стефан годину-две (рођен око 1165). Најмлађи син Растко није још ни био рођен — родиће се тек деценију касније (око 1175). Да би деца била однегована, морало је протећи барем десет година, ако се мисли на Вукана и Стефана, или барем двадесет година, ако се мисли на Растка. О Растку писац говори тек у

⁷¹ Исто, стр. 95.

⁷² Исто, стр. 67.

IX поглављу и касније, о Стефану у X и касније, о Вукану у X и XIV.

С друге стране у антиципацији стоји да је Немања „сабирао пропаљу земљу“. Немањина настојања да прошири територију и консолидује државу описана су у VII глави.

Констатација о „ограђивању Христовом вером“ не односи се на неки конкретан догађај. Најближи по смислу у тексту био би онај описан у VI глави — борба за праву веру, против богумилске јереси.

Антиципација у IV поглављу садржи још и став да је Немања научно кнезове разумно и старце умудрио, а то одговара опису Јосифових заслуга у библијском тексту. Овај део антиципације, када је Немања у питању, показује одређену блискост са антиципацијом у другом поглављу, где је речено како ће Немања бити учитељ. Овде је тај став делимично конкретизован, исказом да је Немања поучио своју властелу.

У VII поглављу на чак три места предвиђају се будући догађаји. Први пут у питању је предсказивање временски блиских збивања, која ће одмах затим бити описана у том истом поглављу. Према пишчевим речима, други византијски цар, љут и крвопролитник, покварио је мир са Немањом, пречасним и светим. Писац жури да напомене како тиме цар није ништа постигао, него је само на себе навукао погубељ, а „хулу на царство своје, и опустошење на земљу своју“.⁷³ Одмах затим описана је Немањина акција против овога цара, која се завршава великим успехом. На другу антиципацију наилазимо на месту где се даје листа градова које је током свог похода Немања разрушио. Провоенчани констатује да се они нису подигли „ни до данас“.⁷⁴ (Реч је о градовима Пернику, Стобу, Земену, Велбужду...). Тиме причање доводи до тренутка писања или чак до тренутка читања дела, дакле чини велики скок „у будуће“. Трећа антиципација налази се на месту где се говори о Котору, граду према коме је Немања имао посебан однос — није га

⁷³ Исто, стр. 72.

⁷⁴ Исто, стр. 72.

разрушио него га је чак утврдио и у њега пренео свој двор. Тај двор, напомиње Првовенчани, постоји „и до данас“.⁷⁵ Овим врши измене временског плана, повезујући један давни тренутак са „сadaшњим“.

На почетку осмог поглавља долази један краћи пасаж у коме се приказује Немањино расположење након свих успешних похода. Он почиње интензивно да размишља о томе да не сме да ужива у ономе што је добио већ да помишља на крајњи, Страшни суд; моли се Господу да га поштеди и помилује на Страшном суду. Даје том приликом завете: да ће се одрећи брачног живота; да ће ставити Христа за вођу и храниоца своје старости и наставника; да ће подићи храм посвећен Богородици и у њему испунити своје завете.⁷⁶ Овде се заправо предсказује абдикација (описана у X глави), монашење (описано у X глави), подизање Студенице (описано у VIII глави) и живот у Студеници (описан у X глави).

У осмом поглављу на још једном месту учињено је „померање“ у времену. Приказујући Немањино стање и расположење током изградње Студенице, Првовенчани реализује снажну поетску слику, поредећи Немањин ум са небопарним орлом који се отрже од земаљских уза да би доспео до Вишњег Јерусалима, тј. до раја.⁷⁷ Првовенчани додаје да је Немања постао грађанин овог „небеског града“, чиме прејудуцира оно што је описано у поглављима XIV—XX, где је приказан Немања као светитељ и мироточац.

Очигледно је да је VIII поглавље врло значајно. Антиципације у њему заправо програмирају монашки део Немањиног живота и његов вечни живот. Поглавља од VIII до XIII обједињава идеја о Немањиним подвигу (у неколико фаза: припрема, реализација, усавршавање). Поглавља XIV до XX повезује идеја о Немањиним вечном животу, који се на земљи манифестује кроз мироточење, исцељење и директну помоћ у невољама на државном плану. То је идеја о Немањи као светитељу. Полазне основе за целокупно касније

⁷⁵ Исто, стр. 73.

⁷⁶ Исто, стр. 74.

⁷⁷ Исто, стр. 75.

излагање, у главама VIII—XX, садржане су у VIII поглављу, и то управо у антиципацијама.

У деветом поглављу на једном месту предсказана је будућност Немањиног најмлађега сина Растка. То предсказање дато је у форми личне жеље, исказане кроз молитву Христу (слично је, како смо видели, било и са Немањом у двома антиципацијама у VIII поглављу). Растко жели да Господ „привуче“ његову младичку слабост и да претекавши, иде путем којим се његов господин и хранилац, тј. Немања труди да иде.⁷⁸ Реченица је мало конфузна. Растко у ствари жели да иде Немањиним путем али и да га претекне. Да Растко монашењем „претиче“ оца, види се из Немањиних речи при крају поглавља, где он Растков чин одласка „из овог света“ схвата као божји позив упућен њему: „Зато, дакле, о душе моја, прени и потечи покајању, јер те Владика твој зове. Јер овим псалмом показа ти пример, говорећи: „Из уста младенаца и одојчади свршио си себи хвалу.“ Зато се не лени. Зар не видиш младе који траже оно што им је потребно и који ти предначе?“⁷⁹

Да је Расткова жеља остварена, сазнаје се из истог поглавља. Будући да Растко није главни јунак, писац није детаљно приказао саму реализацију. Интересантно је да ће тек касније, у XIV поглављу, писац, тада већ као јунак дела, у писму Сави, изразити своје осећање и расположење у тренутку Растковог бекства.⁸⁰

У XVI поглављу, где је описано како Немања помаже Стефану да победи бугарског цара Борила и латинског цара Филандра (тј. Хенриха Фландријског), у уводу стоји: „После овога ја, недостојни слуга његов, молитвама овога светог господина мојег олакшавах се од свих терета мојих, старајући се о заповедима његовим, и, живећи у миру и тишини одасвуд, отресох са себе, с помоћу Пречаснога, све непријатељске варваре који су нападали на отачаство његово.“⁸¹

⁷⁸ Исто, стр. 75.

⁷⁹ Исто, стр. 77.

⁸⁰ Исто, стр. 87.

⁸¹ Исто, стр. 90.

Тиме се прејудицира оно што долази као садржај поглавља XVI, XVII, XVIII, али се истовремено ствара утисак да се ради о избору чуда, тј. да је приказан само један део онога што би могло бити описано.

Похвала има епилошки карактер; у њој се сучишћу и примирјују постојећи наративни токови; трећи композициони ниво успоставља се повезивањем похвале и претходног текста — Стефан подвлачи битне идејне одредбе дела и вредносне ознаке јунака. Није претерано ако кажемо и то да уводи нове, допунске одреднице за актанта: *апостол и више од апостола* („Да ли да те назовем апостолом? — Јер више него и апостол би. Јер би апостол отачаству својему, јер из дубине неверства извуче народ свој, и, показав им ново крштење, обнови људе своје силом и радом Духа Светога, који, одганавши прелести јеретичке, славе у Тројици једнога Бога“); *пророк и више од пророка* („Да ли да те назовем пророком, Предивни? — Али Господ вели: „Ниједан пророк није примљен у отачаству својем.“ — А ти се у отачаству својем јави велики заступник, пуштајући да кипи пребогато миро из раке твоје, исцељујући свако свезивање сотонино, и прогонећи бесна маштања, и лијући недужнима реке исцељења, који притичу к теби.“) и др.

С друге стране, од постојећих, већ утемељених одредница, аутор језгровито и лудидно одређује у земаљском и небеском свету јунаково право место. То је нпр. случај са одредницом *учитељ*. У наслову дела Немања је, између осталог, назван учитељем (Живот и дела светог... оца нашег Симеона, који је био пређе наставник и учитељ...). У четвртном поглављу стоји да је Немања своје кнезове научио разумно и старце умудрио. И у похвали се Немања назива *учитељем* (*учитељ и више од учитеља*), јер је исправљао учења ранијих хришћанских проповедника и довршио оно што они нису урадили. О томе се не говори у претходном тексту.

На још једном месту у похвали Немања је добио квалификатив *учитељ* и то се опет односи на његов духовни рад: „Радуй се, учитељу Новог завета, који ниси поучавао мојсијевски, него си, идући за Павлом, његова учења изврсно усадио у разум наш.“

Смисао је овде у томе да је Немања хришћанин, следбеник учења хришћанских апостола, и као такав испред најистакнутијих личности Старог завета.

Утисак о конзистентности дела постигнут је, између осталог, и инсистирањем на одређеним карактеристичним темама, које непосредно не зависе од увода. Једна од њих свакако је тема о *браћи*. Она је на два различита начина обрађена у делу. У једном случају ради се о приказивању таквих односа где браћа наносе зло ономе који је најбољи међу њима. У другом случају показују се хармонични односи.

Може се рећи да су примери за први начин обраде бројнији. Ту постоје три случаја, у три генерације Немањина. Први пут је реч о *браћи Немањиног оца* (његово име није откривено). Сазнаје се да је дошло до одређеног сукоба („велики метеж“), као и да је Немањин отац био изгнан из Рашке⁸². О његовој браћи речено је тек толико да су били завидни. О каснијим приликама ништа није забележено — само то да се Немањин отац повратио у своје престоно место. Тема, како се види, није широко развијена. Сасвим супротно би се могло рећи за случај са *Немањиним браћом*. Ту су, чак у три поглавља (III, IV и V), приказане све фазе у сукобу: приговор браће, долазак њихов код Немање са одређеним захтевом, одмазда (заточење), избављење Немањино и коначан његов тријумф (битка код Пантина). Овде је конкретно именован и главни узрочник сукоба: ђаво. Писац је нарочито истакао негативна својства браће (хитри на зло, обузети љутим гневом), да би Немањин лик као праведника, незлобивог, оног који се не гневи и чини добра дела дошао до изражаја. Страдања Немањина писац је затим упоредио са страдањима праведног Јосифа, кога, зато што је омиљени син свога оца, браћа прогањају а затим и затварају како би био усмрћен од дивљих звери. Писац је имао пред собом јасан циљ када је то учинио — он је хтео да Немањину историју стави у контекст опште људске историје, али и да покаже колико је њему Бог више био наклоњен као

⁸² Исто, стр. 64.

новозаветном јунаку него Јосифу, који „припада“ Старом завету.

Трећи пут, у трећој генерацији, остварује се однос који је делимично карактеристичан за прву. Наиме, једном брату (Стефану) одузета је власт која му законито припада. Као противник појављује се изнова брат (Вукан), а у првом случају било их је више.⁸³ Брат који чини зло назван је законопреступником, значи употребљен је исти квалификатив као и када су у питању била Немањина браћа. То показује да постоји делимична подударност и са другим примером, тј. да се у трећој генерацији понавља понешто и из друге.

Постоји у делу и пример за рђав однос међу браћом. Реч је о споредном јунаку, Стрезу, и његовом брату.⁸⁴ Стрез је пребегло у Србију због опасности која му је претила од стране брата: овај је хтео да га ухвати, да му „огњем сажеже тело“ или да га „расече на четири чести“, које би потом „повешао на путевима градским“. Брат Стрезов је веома крволочан и према другима: „Без броја и других људи истреби, трудећи се да земљу и море искорени помишљу својом.“⁸⁵ Стрез је жртва коју великодушно спасава Стефан. Касније се он одметнуо од свог добротинитеља, наговорен Баволом.

За хармоничан однос међу браћом (други тип обраде) постоји само један пример у делу. У питању је однос између Стефана и његовог брата Растка/Саве. Писац га поступно изграђује, почевши од XIV главе. Свој однос открива у свом писму упућеном брату где, по први пут, говори о томе шта је у младости осећао према њему, и то у тренутку који је за брата био најзначајнији а за читаву породицу најтежи (одлазак у Свету Гору). Те Стефанове речи гласе овако: „Господине мој, Христоључе, оче пречасни Саво, недостојанство ти моје напомиње, када ти, оставив хранитеља својега и нас, пође за Христом, тада се ја, нако

бејаш у тузи, гледајући на господина хранитеља, теших оним што је корисно, са љубављу“.⁸⁶ У каснијем тексту, све до краја дела, кроз примере сарадње и помоћи коју монах Сава пружа Стефану владару, однос међу њима постаје све срдачнији и хармоничнији. Владар назива свог брата учитељем и наставником.

И Савин однос према брату јасно је истакнут. Употребљена је форма посланице, јер тако је Сава непосредно могао да се обрати брату и покаже шта према њему осећа.⁸⁷ Очигледно је да га веома воли и да је спреман да испуни сваку његову жељу: „Посланство твоје примив с љубављу и молбе твоје не презрев, мошти твојега Светог, које желиш, носим и сам путујем с њима и с часним чрицима светог места овог, у којем изволе живети господин свети. Зато се, драги, спремај, на сретане његово.“⁸⁸ Савина љубав и оданост брату открива се и кроз причање о томе како је он, на братовљеву молбу, ишао да одговори Стрезу од непријатељства: „умолних пречасног оца својега учитеља и наставника, Саву јеромонаха, да иде и изобличи безумље овога злога сада и зло прорашће, које не насади отац небески. И овај се не олене, него отиде и изобличи злобу његову, и придодо слатка и добра и методична учења своја да га задобије за начин људи који праведно живе и добродушних царева, јер православне царева Господ назва хришћанима — да врши реч Господњу и да живи у љубави, која је боља од свих жртва паљеница, које се приносе.“⁸⁹

У делу је значајна пажња посвећена и описима подизања манастира. То је једна од главних тема. Описи почивају на конкретним подацима, и у великој мери одражавају саму процедуру изградње која је регулисана законским прописима. Тако су настала чврста приповедна језгра, са устаљеним елементима. Наравно, неки од њих су више развијени у појединим описима, а други су из неког разлога сасвим изостали.

⁸⁶ Исто, стр. 87.

⁸⁷ Исто, стр. 88.

⁸⁸ Исто, стр. 88.

⁸⁹ Исто, стр. 92.

⁸³ О томе види у XIV поглављу.

⁸⁴ Глава XVII.

⁸⁵ Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, стр. 91.

Можда се као формално најпотпунији може издвојити опис изградње манастира Бурђеви Ступови.⁹⁰ На почетку тог описа говори се о Немањиној *мотивацији* за изградњу (1). Он је, како је то експлицитно наведено, желео да подигне овај манастир у знак захвалности за помоћ у невољи. Потом се говори о *почетку градње* (2), о *називу цркве* (3) — „храм светог и преславног мученика Христовог Борба“, о *завршетку радова* (4), о *опремању и украшавању цркве* (5) и о *регулисању живота у самом манастиру* — односно доношењу типика (6).

Овом опису структурално је најближи опис изградње манастира светог Николе.⁹¹ У њему је дата *мотивација* (1), говори се о *почетку градње* (2), *називу цркве* (3), *завршетку радова* (4) и о *регулисању живота у манастиру (типик)* (6). Мимо описа изградње Бурђевих Ступова, овај опис има још податак о месту где је храм подигнут (Топлица); не говори се о опремању и украшавању цркве (тј. испуштен је податак који смо у опису изградње Бурђевих Ступова регистровали под 5). Мотивација је овде нешто другачија — Немања је „распаљен Христовом љубављу“. Осим тога, у причање је, између података о месту где се храм подиже и о завршетку радова уметнуто причање о Немањиним сукобу с браћом. Он је настао, како се наводи, управо поводом зидања овог манастира. Браћа Немањи пребацују да чини оно што не би смео, тј. да зида без претходне сагласности добијене од њих.

Затим се, по сродности, овом „основном моделу“ приближава опис изградње манастира Свете Богородице (у Топлици).⁹² Он има елементе 1, 2, 3 и делимично 5. Мимо тог описа, садржи још и податке о формирању монашке заједнице у манастиру — сестринства, и о преношењу ктиторских права са Немање на његову жену Ану. Немањине побуде за изградњу сличне су

⁹⁰ Изградња овог манастира описана је у поглављу IV.

⁹¹ Изградња манастира Св. Николе описана је у поглављу IV.

⁹² Опис изградње манастира Св. Богородице у Топлици дат је у III поглављу.

онима које је имао када је желео да подигне манастир Светог Николе; он је, према тврдњи писца, био спреман на изградњу Св. Богородице у тренутку када се почео „распаљивати божанственим огњем“.

Када су у питању описи изградње две најзначајније задужбине — Студенице и Хиландара, постоје већа одступања од основног модела. Може се рећи да је опис изградње Студенице ипак ближи том моделу, од описа градње Хиландара.⁹³ У њему постоји *мотивација* (1), податак о *почетку градње* (2), о *називу цркве* (3). Побуде за изградњу су знатно шире изложене но што је до тада било уобичајено: Немања је обузет страхом од Страшног суда; жели да му Богородица на том суду буде заступница; заветује се да ће подићи манастир њој посвећен и да ће се у њему замонашити. Пошто је саопштено како је градња почела, излагање се прекида увођењем пописа Немањиних дарова црквама и манастирима широм хришћанског света, уз помен две цркве које је овај владар подигао (у Нишу и Скопљу). Тиме се ствара представа о његовим прекоупацијама током градње. Утисак о Немањиној апсолутној окренутости духовном појачава се цитирањем његове молитве Господу, у којој износи своју велику молбу — да се замонаши и да по смрти буде прибројан праведницима. Коначно, писац уобличава снажну поетску слику, којом употпуњава представу у Немањи у време док гради Студеницу.

У случају са Хиландаром разлози за изневеравање модела су сасвим другачије природе. То је био погодан тренутак да Стефан покаже како га отац сматра својим правим и достојним наследником па му чак поверава да учествује у најзначајнијем свом подухвату. Због тога је овде право причање изостало па се ово место само условно може назвати описом изградње манастира.

Може се рећи да је Стефан први приступио системском описивању изградње Немањиних манастира. Основицу за опис градње неких задужбина већ је имао: нпр. Хиландара — у повељама и Савином делу, Студенице у Савином делу.

⁹³ О изградњи Студенице говори се у VIII поглављу.

Стефан је почео систематски да описује и ратне походе. Карактеристичан је опис Немањиних освајања (VII поглавље) и опис битке код Пантина (V поглавље). То су ембрионални облици „ратничке прозе“. Та ће се проза нарочито развити у књижевности XIV и XV века. Описи ратовања — Немањиних и потом Стефанових могу се окупити у једну целину; они чине посебан структурни комплекс у делу.

Обједињавајући фактор у делу јесу и чуда, тј. описи чудесних догађаја и исцељења. Они прожимају читаво дело — најпре су то чуда на Немањи, пре свега спасавање из заробљеништва уз помоћ Св. Борба, затим победа у бици код Пантина, опет уз помоћ светог Борба. Потом су ту чуда која чини Немања као светитељ, која су и органски обједињена и чак нумерисана.

Интересантно је да постоји и тема о саборима као интегративни фактор. У делу су описана два Немањина значајна сабора (један на коме осуђује богумиле и други на коме се одриче престола). Помиње се и светогорски сабор, тј. сви монаси Свете Горе на челу са протом, који дочекује Немању и који га испраћа у вечни живот. Коначно, постоји и Стефанов сабор — на коме се чита цело дело.

Постоје и друге теме и поступци самога писца који доприносе интегрисању приповедних делова у монологну целину.

*

С првом карактеролошком диференцијацијом Немањиног лика сусрећемо се још у уводу. То је кратко и опште запажање да се Немања налази међу божјим изабраницима и то онима којима је одређено да буду владари. Ово карактеролошко осамостаљивање Немањиног лика, по нашем мишљењу, представља одређен вид конкретизације божјег милосрђа према грешном јудском роду и новог милосрђа путем избора светих мужева, мученика и земаљских господара. Првовенчани казује да ће (II поглавље) „испричати рођење и живот и врлине овога светог господина својег“.⁹⁴ Он се,

⁹⁴ Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, стр. 64.

значи, одлучује за шире и обухватније интерпретирање јунаковог живота и његовог моралног лика („роди и ово, свето дете, које ће божјим промислом бити сакупилац пропалих земаља отачаства његова“). Реализација функције лика започета је већ самим причањем о његовим родитељима. У обради овог мотива приметно се испољавају диференцијалне ознаке. Историјска подлога искоришћена је као почетни ниво за дубљи и наменски семантички набој и за успостављање једног вишег система вредности. Од почетка се изграђује нови однос између јунака и света, при чему се преиначавају пропорције историјског и идеолошког.

Почетни систем обликовања јунаковог лика Првовенчани наставља да обогаћује низом занимљивих информација. Најпре говори о јунаковом рођењу под необичним околностима; каже да се Немања родило док су се његови родитељи налазили у изгнанству у Дукљи.⁹⁵ Потом овај чисто хagioграфски мотив употребљује сликом двоструког крштења (најпре од стране латинских у Рибници а затим и од стране православних свештеника у цркви Св. Петра и Павла у Расу).⁹⁶ И почетак Немањине власти одвија се под необичним и драматичним околностима (браћа Немању нападају и затварају га; он се ослобађа и у директном оружаном сукобу успева да их победи).⁹⁷ Првовенчани веома занимљиво и списатељски успешно уравниотежава хипотетичко-идеолошке садржаје и конкретно-историјске детаље. То ће се посебно испољити приликом усаглашавања, или боље речено усложњавања самог јунаковог лика када долази до преиначавања реалног у симболично-иррационално. Испољава се тенденција да се Немањин живот пројектује у два смера — према библијској схеми и истицањем посебности. Утицај идеолошке шеме перманентно остаје пресудан за изграђивање доминантних карактеристика јунаковог лика. Тако се идеја о светом детету преиначава у исказ да ће Немања „даровати над земаљским и да ће се на небесима настањивати са анђелима“.⁹⁸

⁹⁵ Исто, стр. 64.

⁹⁶ Исто, стр. 64. и 65.

⁹⁷ Исто, стр. 65, 66—70.

⁹⁸ Исто, стр. 65.

Аутор уводи и одређене негативне постулате, па истиче да остварење божје тајне омета увек противни ђаво.

Провенчани разубује правце јунаковог досезања небеских висина. У том смислу изразито врши синтетизовање значајних аксиолошких поставки (Немања као владар, монах и светитељ). Свака од њих је занимљиво образложена и садржајно другачије надограђена у делу.

Идеја о том да је Немања божји изабраник подразумева постојање божјег плана о Немањи. Као што увод и каснији текст показују, Бог је својим „планом“ предвидео да Немања буде владар („земаљски господар“) и светитељ. Испоставља се да је он делимично „кориговао“ свој план, омогућујући Немањи да постане монах, поткрај свога живота. То да Бог није имао намеру да Немању омогући да стекне „анђелски и апостолски образ“, закључује се из двеју Немањиних изјава. Једна је дата на сабору, пред сведоцима: „Светитељи, пријатељи и браћо моја! Нека вам је знано да из младости моје жуђах пламеном срдачним да идем за заповедима Владике мојега, и не хтедох *Господ мој*.“⁹⁹ Друга изјава, знатно потпунија, постоји у Немањином писму упућеном сину Сави у Свету Гору где га извештава о свом монашењу: „Знај, о љубимче Христов, што просих и што жељах, што тражих из све снаге своје, из све душе моје, смилова се на мене Творац мој, не по мојим безаконјима, него по премногој и неисказаној милости својој и човекољубљу, те ме удостоји онога што жељах — часнога његова анђелског лика.“¹⁰⁰ Ова друга изјава показује да је Немања постао оно што је желео тек после безбројних молби упућених Богу. Како то да му је Бог испунио жељу? Није објашњено у самом делу, али се може наслутити. Немања се у потпуности исказао као владар, консолидовао је државу, учврстио веру, чинио многа добра дела, васпитао своје синове, итд. Божји план је тиме био испуњен. Божји план у делу највише откривају увод и антиципације.

⁹⁹ Исто, стр. 77. Подвукла А. Ј.—Г.

¹⁰⁰ Исто, стр. 78. Подвукла А. Ј.—Г.

Провенчани обликује Немању као владара, монаха и светитеља, у широком временском распону; два привремена и један вечни период обједињавају и употпуњују доминантне његове особине. Заједничко је да се у свему очитује јединствена Немањина карактеристика, која је резултат директног угледања на самога Бога — *хитрина* у свим добрим делима.

Израђујући Немањин владарски лик, писац није имао ни мало једноставан посао; морао је чиненице из живота и владавине да прилагоди захтевима житијне форме, спроводећи одређену селекцију (није на пример узео онај моменат када је Немања био заробљеник византијског цара) и да многе догађаје осветли на начин који омогућава истицање одређене јунакове врлине. Потом, структуру актантовог лика, такође, оснажује успешно и ауторски самосвојно.

У грађењу Немањиног лика доминира компарација. Провенчани најрадије прибегава компарацији са негативним личностима (нпр. случај са Немањиним браћом која долазе код њега, подстакнута ђаволом и обузета „злом ревношћу и љутим гневом“). Овим поступком обухваћено је и Немањино супротстављање (индиректно) јеретцима, који су „кукољ лукавога и одвратног ђавола“.¹⁰¹ Писац по супротности упоређује овог јунака са византијским царем: „После овога устаде у Константинову граду други цар, љут и крвопролитник, и поквари мир с Пречасним и Светим. Развалив уста своја, мишљаше да прогут и државе других, што не учини, безумник, нити постиже такве намере, него, хотећи наудити Незлобном и Светоме, нанесе на се погибао своју и хулу на царство своје, и опустошење на земљу своју...“¹⁰²

Немања се упоређује и са позитивним личностима — са праведним Јосифом (IV поглавље).¹⁰³ Овог старозаветног јунака чак и надилази. Постоји, на извесан начин, и поређење са византијским царем Манојлом, коме Немања импонује због своје чистоте, смерности и кротости, те га одликује царским досто-

¹⁰¹ Исто, стр. 70.

¹⁰² Исто, стр. 72.

¹⁰³ Исто, стр. 67.

јанством, показујући да му је раван („прими га са царском љубављу и пољуби га“, каже Првовенчани).¹⁰⁴ Аксиолошки, актант доминира у поредбеној лествици и над Адамом и Евом.

И у грабењу Немањиног монашког лика писац такође радо посеже за компарацијом; упоређује га са најистакнутијим примерима монашког реда, односно самим оснивачима манаштва. Првовенчани се користи и сведоцима (сабор Светогораца на челу са протом). Поређења су прилагођена општим принципима таквог живота и наглашавају јунакове спремности да се жртвује.

Немања је и класичан светитељ-исцелитељ (види поглавље XV у делу), али и национални светитељ-заштитник домовине. Узор му је био лик светог Димитрија Солунског, али је писац морао, нужно, и сам да тражи путеве како би сугестивно приказао Немањино светитељско деловање. Када фаворизује његов светачки лик, тада превагу имају чиниоци посредног, алегоријског карактера. И у једном и у другом случају, Првовенчани наглашава јунакове моралне врлине. Слојем којим се врши глорификовање јунака, треба подвући, одржава се нужна и значајна веза с уводном нарацијом. Првовенчани Немању обликује према идеалном обрасцу (Исус Христос); увећавајући семантизам лика и алегоријско-симболичке квалификације, учинио је да актанта поимамо као егземпларну личност. Немања Стефана не штити само у ратовима, већ и од свих напасти; у извесном смислу актант подсећа на светог Борба, али задржава и своја специфична својства.

Немањин лик писац употпуњује оживљавањем сцена у породичном амбијенту. На тај начин постаје знатно потпунији — он је идеалан супруг и отац. Секундарни ликови су саображени (жена Ана у свему му је послушна, два његова сина, Стефан и Растко настоје да код себе остваре његове особине и да иду његовим путем. Стефан га следи на „владаарском“, Растко на „духовном“ плану). Немања је узор Растку у његовим младалачким данима, али од тренутка када започиње свој духовни подвиг, Растко је узор оцу;

¹⁰⁴ Исто, стр. 65.

сведок је његове смрти и одржава са њим духовни контакт и после тога, јер Стефана тачно обавештава о томе да ће му Св. Симеон помоћи (в. поглавље XX). Постоји још један круг односа: Стефан—Сава и Стефан—Вукан, први као пример идеалне љубави, други као пример поремећених односа.

4.

Повеља Дубровнику о пријатељству и трговини

Повеља о пријатељству и трговини издата је између 1215. и 1217. године. Оригинал, на пергаменту, чува се у Државном архиву у Дубровнику. То је кратак текст којим велики жулан Стефан Немањић гарантује Дубровчанима да, под одређеним условима, могу да тргују слободно, без икаквог ограничења и безбедно, на територији његове државе. Повеља започиње Стефановим заклињањем на пријатељство, у сопствено име и у име своје деце. Он обезбеђује начело законитости: „И да не гони Србин Влаха без суда, него ако се учини неправда између Града и моје земље, да се са стају судије где је по закону и да пресуђују а да не буде насилног одузимања имовине.“ Издавач повеље се обавезује да ће Дубровчанима изручити њиховог непријатеља уколико пребегне на територију српске државе.

Текст је занимљив као законски акт којим се регулишу трговински односи. Гаранција за испуњење обавеза даје се на типично средњовековни начин.

5.

Повеље манастиру Жича

Манастир Жича, подигнут на заравњеном платоу на самом изласку из Ибарске долине, на месту крај кога је пролазила једна од најзначајнијих средњовековних комуникација — пут од зетског приморја и Дубровника ка централној Европи, подигао је Стефан Првовенчани са „превазљубљеним сином својим

Радославом". У изградњи тога манастира, како показују средњовековни писани извори, учествовао је, и то веома значајно, Стефанов брат Сава, студенички игуман на почетку градње (1209) и српски архиепископ при крају (1219). Доментijan чак тврди да је Сава био главни иницијатор градње. Савремени стручњаци за средњовековну архитектуру и уметност Саву виде и као главног творца идејне концепције, иконографског програма али и као оног који се непосредно старао о градњи (проналазио мајсторе, сликаре итд.). Стефанов брат, закључујући они, и пре овог подухвата имао је велико искуство у подизању манастира, њиховом обнављању и живописању (подизање грађевина у Ватопеду, обнављање светогорских манастира, подизање Хиландара, живописање Студенице). Он је, осим тога, видео и најлепше византијске црквене грађевине — у Цариграду и Никоји, и стога имао представу о томе шта је најлепше и најбоље. Сасвим је сигурно, међутим, да се Стефаново учешће није сводило само на пружање материјалне помоћи него да је он, будући да је то главна и једина његова задужбина, желео да она понесе печат његове личности. Стефан је и сам моруо доста знати о изградњи манастира — гледао је сигурно како се његов отац трудио око Студенице, непрекидно је био са њим у контакту током изградње Хиландара. Сава је Стефаново тело после смрти пренео из Студенице у Жичу, а на то да се и раније помишљало да он ту буде сахрањен указује чињеница да је једна капела посвећена светом Стефану. Изгледа да је и Сава требало да почива у овој цркви — друга капела посвећена је светом Сави Освећеном, Савином патрону. Подизање ових задужбина, по свему судећи, било је плод заједничког договора и сарадње међу двојицом браће — од којих је један био на челу српске државе, а други на челу српске цркве.

Овај храм, посвећен Светом Вазнесењу, тј. Светом Спасу, није био грандиозних размера нити сачињен од скупоценог материјала; одликовао се савршено правилним пропорцијама и срећним решењем унутрашњег простора. Живопис из тог најстаријег периода (врло је мало сачувано), другачији је од оног у Студеници. Главна одлика најстаријих фреска у Жичи

је пропорционалност и одмереност, која је карактеристична за античко сликарство; оно што импресионира је изванредна хармоничност боја.

Зидане ове грађевине пропратила су два догађаја изузетно значајна за српску државу и српску цркву: проглашење краљевине (1217) и проглашење аутокефалности српске цркве (1219). Према неким извештајима, Стефан је и крунисан у Жичи. Ипак, тај податак није сигуран. Жича је од 1219. постала средиште новоосноване архиепископије и тада је дошло до извесних измена на самој грађевини — тражена су нова решења, како би се обезбедио простор за живот и рад архиепископа и за одржавање црквених сабора и свечаности. Тада је довршен и живопис. У повељи манастиру оснивач је, у форми прописи, одредио да се у њему имају постављати сви будући српски краљеви, архиепископи, епископи и игумани.

Оснивачка повеља Стефана Првовенчаног није сачувана. Према новијим истраживањима, она је била издата 1219. године. Затим је текст из ње (можда у изводима) исписан на зиду. Стефан је нешто касније, између 1224. и 1227. године издао нову повељу, која понавља али и допуњава претходну. И она је, на сличан начин, била исписана на зидовима манастира. Ни та друга повеља није сачувана.

Данас се на зидовима Жиче налазе два текста, два натписа, један на северном зиду под кулом, други на јужном под кулом. Како је утврдио проучавалац ових натписа, Душан Синдик, они потичу из XIV века.¹⁰⁵ Вероватно да су начињени према првобитном натпису. Доста су оштећени. Да је оштећивања било и у последњих стотинак година показује чињеница да је своједобно Франц Миклошић могао да прочита знатно више но што је то могуће данас.¹⁰⁶

Натпису на северном зиду недостаје завршетак. Текст се прекида усред реченице. Главни садржај натписа је попис дарова манастиру.^{106а} На почетку су на-

¹⁰⁵ Душан Синдик, *Једна или две жичке повеље?* Историјски часопис, XIV—XV, 1963—1965, стр. 309—315.

¹⁰⁶ Франц Миклошић, *Monumenta Serbica*, Беч, 1858, стр. 11—16.

^{106а} Овај натпис је, према истраживањима Д. Синдика, начињен према оснивачкој повељи (из 1219).

ведени Стефанови дарови самој цркви: реликвије, иконе, црквени сасуди, рипиде, завесе, покрови, црквене књиге итд. На почетном, првом месту, спомињу се частице „часног и животворећег крста Господњег“.¹⁰⁷ Претпоставља се да је то крст који је Стефану даровао Немања (в. XII главу биографије). „Десница св. Јована Претече“, вероватно је реликвија коју је Сава донео из Никеје (данас се она чува у катедрали Св. Марије у Сијени). Иза тога је попис села (њих преко педесет) и жупа, чиме се обезбеђује материјална egzистенција манастира и његово снабдевање.¹⁰⁸ Постоји и подужи списак, око 220 имена Влаха дарованих овом манастиру.¹⁰⁹

При крају текста су законске одредбе: да дворски протопоп нема права над оним што је дато жичкој цркви; да се половина свих дажбина од попова, Влаха, затим половина поповског бира од земље даје манастиру; да се било ко од архиепископових људи не може позвати код краља без краљевог печата, тј. без верификоване потврде да на двору постоји тужба против њега а да се оном ко не дође на суд код тог суда упише глоба, коју узима архиепископ. Последња одредба односи се на случај када се краљев човек позива код архиепископа. Ту се, међутим, текст натписа прекида.

Читава натпис почиње свечано, симболичном инвокацијом: „Овом пресветом храму Спаса нашега Исуса Христа, по неизрецивој милости његовој, коју сатвори са нама“ и наставља се интитулацијом: „ја Стефан, по Божјој милости венчани први краљ све српске земље, Диоклитије и Травуније и Далмације и Захумља, са превазљубљеним сином својим Радославом, по Божјој милости мојим намесником“. Стефан, како је то добро приметио Милан Кашанин, с поносом говори о свом наследнику.¹¹⁰

¹⁰⁷ Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, стр. 109.

¹⁰⁸ Исто, стр. 109—110.

¹⁰⁹ Исто, стр. 110—111.

¹¹⁰ Милан Кашанин, *Краљ Стефан Првовенчани*. У књизи истог аутора: *Српска књижевност у средњем веку*, Просвета, Београд, 1975, стр. 309—315.

Свечан тон карактеристичан је и за аренгу у којој се даје списак Стефанових дарова самој цркви: „приносимо Твоја од Твојих да бисмо били помињани у молитвама, дар Спасу нашем Исусу Христу...“ Он је импозантан и указује на то колики је значај придат храму Св. Спаса. Све те реликвије, како се из текста види и предмети, имају на одређени начин везе са Христовим животом и са његовим учењем: *частице крста* — Христос је на крсту распет; *ризе и појас Богородице* — Богородица је Христова мајка; *десница Св. Јована Претече* — Св. Јован је десницу положио на Христово теме крстећи га; *мошти апостола мученика, светитеља* — апостоли су Христови ученици, *мученици* — они који су за Христа страдали, *светитељи* — они који су Христу угодили; *јеванђеља* — књиге у којима је описан Христов живот, садрже и основу Христовог учења, итд.

Попис села показује да је жичко властелинство заузимало огроман простор. Попис Влаха је драгоцен списак личних имена из двадесетих година XIII века.

Језички, натпис је врло занимљив. У књижевни, српскословенски, продиру елементи народног језика (нарочито лична имена). Део у коме се доноси прописи, одсликава језик којим се служило законодавство, уопште официјални језик.

Натпис на јужном зиду нешто је дужи од оног на северном.¹¹¹ Започиње симболичном инвокацијом: „Овај свети и преоосвећени храм Спаса нашег Исуса Христа“ и наставља се интитулацијом: „ја, милошћу Божјом венчани краљ Стефан и с превазљубљеним сином својим Радославом првенцем, кога и благословисмо да буде краљ читаве ове државе“. Интитулација, када се упоређи са оном у „северном натпису“ разликује се у две битне појединости: овде се не наводи званични назив српске државе а тамо је наведен; овде се Радослав помиње као краљ а тамо је назван намесником. На почетку диспозиције је значајна одредба — да сви будући краљеви и црквени поглавари (архиепископи, епископи, игумани) имају бити крунисани

¹¹¹ Према Д. Синдику овај натпис за основу је имао повељу издату између 1224. и 1227. Стр. 111—114.

односно уведени у дужност у Жичи. Ове одредбе нема у „северном натпису“. Затим долази попис жупа (укупно девет — у „северном натпису“ набројано је десет; једна жупа има нешто другачији назив но у старијем натпису: *Лугомир* уместо *Лугомја*). Нема пописа села. Уместо пописа свих Влаха који је дат у „северном натпису“, стоји одредба: да се дају „Власи сви ове краљевске државе“. „Законодавни текст“, који заузима највећи део овог натписа, као и претходни, регулише питања имовине и живота на манастирским поседима. Он делимично, као у одредби о дворским протопоповима, допуњава „северни натпис“. Негде су учињене измене — нпр. у делу где се говори о дажбама које дају попови, Власи, земаљски људи. То је очигледно резултат праксе — између прве и друге повеље протекло је најмање пет година. За то време показало се да неке одредбе нису довољно прецизне или довољно добре.

Најзанимљивији део „јужног натписа“ јесте онај који говори о питањима из домена брачног законодавства.¹¹² Ту се регулишу питања брачне заједнице — питања развода и брачних сметњи. Овом другом питању посвећен је само један члан: „Ако неко противзаконито узме свастику, а буде ли то властелин или војник, да га онај који влада казни одузимањем два вола. Ако је од убогих, то да узима епископ половину...“¹¹³

Постоји много више одредби које се односе на развод. Проглашава се да по божјем закону брак не сме да буде растављен. То може да буде учињено само путем судског поступка код надлежних власти, када за то постоје законом предвиђени разлози. Уколико до раскида дође без судске процедуре, самовласно, предвиђају се казне, како за мушкарце, тако и за жене, према сталежима: „буде ли то ко од властеле, да се од њега одузме за краља шест коња; ако ли је ко од других војника, да му се узму два коња; ако ли то ко од убогих људи учини да му се одузму два вола. Женама такође заповедам: ако ли је она која преступи закон од властеле, то властелинском казном

¹¹² Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, стр. 112—113.

¹¹³ Исто, стр. 113.

да се казни; ако ли од нижих, то према роду да се казни.“¹¹⁴

Муж је крив ако „пусти жену“, жена је крива уколико „остави мужа“. Кривци могу бити и родитељи или ко други, ако је од мужа одведу.

Одредбе које се тичу брачног законодавства настоје да измене неке обичаје и праксу која је постојала. Савршено су огледало и друштвених односа и односа између мушкараца и жена.

Натпис се завршава санкцијом, тј. претњом да ће казна (божја, Богородичина, небеских сила итд.) стићи онога ко дирне у манастирску имовину.

Овај други натпис има мање свечани карактер. Највећим својим делом он је законски текст, и као такав има изузетно значајну улогу у историји српског права. И језик овог натписа је у складу са садржајем.

6.

Повеља манастиру Свете Богородице на Мљету

Око 1220. године Стефан Првовенчани издао је повељу манастиру Свете Богородице на Мљету. Према расположивим подацима, манастир је подигнут крајем XII или почетком XIII века, за бенедиктинце који потичу из манастира Свете Марије у Пулсану у Италији.

Црква је посвећена Богородици Благодатељници, као што је то случај и са манастиром Студеницом. План ове цркве подсећа на решења которских цркава из тога времена а олтарски простор осмишљен је на начин као што је то учињено у Немањиним задужбинама, посебно у Студеници.

Сама манастирска повеља има изразито свечан уводни део у коме средишње место заузима казивање њеног састављача о томе како је управо њега Бог изабрао да буде наследник престола и над осталом браћом га тиме узвисио: „Мене изабравши у domu оца мога да будем наследник престола оца мога и

¹¹⁴ Исто, стр. 112.

међу браћом мојом виша ме јавивши, мени предаде да пасем стадо оца мога с благословом очевим...¹¹⁵ Тако поносно о овој чињеници говорио је Стефан и у својој *Хиландарској повељи*. У *Мљетској повељи* он истиче да се угледао на свога родитеља у погледу ревностног служења Богу. У ову повељу уграђена је и микропохвала Богу, којом се истиче његово човекољубље. Преточена је и темељна идеја из увода у *Живот светог Симеона*. И другде у тексту запажају се идеје или формулације попут оних у *Немањиној* биографији од овог писца — нпр. да је Немања био *хитар* у служењу Богу. Помиње се благослов дат Стефану, поуке итд.

Повеља манастиру Свете Богородице на Мљету, такође, потврђује основне карактеристике Стефановог приповедања, пре свега у равни спонтаног и лудидног усаглашавања личних и библијских исказа. Поседује и занимљиву композициону изнијансираност, чврстину али и изванредну поетичност.

7.

Тешко би било дати једну јединствену и свеобухватну оцену дела Стефана Првовенчаног и одредити му тачно место у српској литератури. Он је, како смо већ истакли, у много чему, на врху лествице писаца, као зачетник појединих жанрова и као писац који је претходну традицију преточио у нове форме, створивши дело које ће трајати непрекидно током читавог средњег века. Утицаји које је оно вршило нису сви и нису детаљно испитани — запажају се код писаца XIII, XIV века и касније. Ако кажемо да је он класик српске литературе средњег века, у најбољем смислу тога значења, можда смо најближи истини и оцени о њему.

Љилана Јухас-Георгиевска

Стефан Првовенчани

Сабрани списи

¹¹⁵ Исто, стр. 117.

Бог и створи небо и земљу и људе на њој, и благослови их и даде им власт над сваком тварју својом, постави једне царевима, друге кнезовима, треће господарима, и свакоме даде пасти стадо своје и чувати га од свакога зла које би наишло на њега. Стога, браћо, Бог премилостиви утврди Грке царевима, а Угре краљевима и поделив сваки народ, и закон даде, и обичаје установи, и господаре над њима по обичају и по закону раставив својом премудрошћу.

Зато по многој својој и неизмерној милости човекољубља, дарова нашим прадедовима и нашим дедовима да обладају овом српском земљом и све као Бог чинећи на боље људима, не хотећи људске погибљи, постави господина ми оца за великог жупана, названог на светом крштењу Стефана Немању.¹

И обнови своју дедовину и боље утврди Божјом помоћу² и својом мудрошћу, даном му од Бога. И подиже пропаљу своју дедовину, и приобрене од морске земље Зету и са градовима, а од Арбанаса Пилот, а од грчке земље Лаб с Липљаном, Дубочицу, Реке, Заграту, Левче, Лепеницу, Белицу.³

И кад Божјом помоћу својим трудом све то задоби и кад с помоћу Божјом мир и тишину прими држава његова одасвуд, поче поштровати мисао своју и поучавати ум свој, и желети са журбом,⁴ и старати се о души својој, господин ми свети благоверни часни старац Симеон,⁵ подвизавајући се да на дан Страшнога суда буде прибројан у неки број са онима који су угодили Богу⁶ и како би стекао оно рајско и неизречено жилиште неким обичајима,⁷ и нарочито жељаше да прими анђеоски и апостолски лик.⁸ И подвизаваше се да би са поспешењем следовао Владичиној речи, коју рече.⁹ „Узмите иго моје на себе и научите се од мене, како сам благ и кротак и смиран срцем. Јер иго моје је благо и бреме моје је лако.“ Пошто Свето Писмо јавља: „Љубав Божија

у вернима привезана је“, овоме, дакле, привеза се најчвршће.¹⁰

А када је минуло много времена, и пошто смо ми деца његова отхрањена до ситости, он поче да узашиље молбе Премилостивом Владици, да га не лиши онога што жели, већ да га, приклонив ухо своје, услыши.¹¹

Овај мишљу беше узнесен и жељаше: као да стоји на узвишеном месту, у пролетње време, у веселу дану, тј. сунчану; виде издалека равну ливаду, красну изгледом, лепу створењем. Сред ње стајаше дрво дивно, округласто гранама, пуним лишћа, преукрашено цвећем и пуно плода, благи мирис одајући. А сред дрвета настанила се беше птица слаткогласна, кротка у седењу, тиха у песмама, весела у цвркутању, јасна у шаптању, једна од мудрих птица љубавних, слатки његов детић, који је некада био мени везом рођења брат, звани Сава монах. Овај себаше у дрвету, тј. у Светој Гори и неумуклим гласом, високим грлом, јасним звуком, измењујући гласове прелепе и предивне, и необичне песме појући. И тај глас уђе у уши пречудног и дивног господина ми светог Симеона, часнога старца. А њој и остале птице, на доњим гранама седећи, слатком њеном гласу својим гласовима весело помагаше.

И овога гледајући, овај дивни муж — љубљено и слатко чедо своје, које беше отишло и одвојило се, пређе у свету ту ливаду, и лепо дрво и предивне птице — помисли у себи овај глас: „Да сиђем на красну ту ливаду; дошавши, лепоту дрвета сагледаћу, и близу њега ставши, наситићу се краснога гласа предивне оне птице.“¹²

Док је он ово помишљао, Владика његов премилостиви не презре мољења његова, која из дубине срца уздизаше, него као штедри трудопријемац и давалац награда рече несквирним устима својим: „Не добох призвати праведнике, него грешнике на покајање.“ Када је преспело погодно време, сву славу и част овога света ни у шта урачунавши, а красота овога света постаде му видима као дим; Христова пак љубав расла је у њему и разгарало се срце његово у њему, јер

беше као стан спремљени му и као сасуд пречисти Његовом светом Духу.¹³

Остави државу своју, од Бога њему даровану,¹⁴ и сва своја изврсна и различита имања,¹⁵ јер је Христос Бог тако хтео и пресвета Владичица Госпођа Богородица. Насити га неизрециве свете жеље и учини га учесником неизреченог и часног анђелског и апостолског лика, малог и великог.¹⁶ Када се ово свршило, пошто је неким приложењем Христос то у ум његов поставио и поучио тако часног ми и блаженог старца светог Симеона, остави мене, у Христу даровано му чедо, на престолу своме и у Христом дарованој му држави, мене, љубљеног сина свога, Стефана великог жупана и севастократора, зета боговечаног кир Алексија, цара грчког.¹⁷

И овај као подвижник и челољубиви и слатки старца, господин ми свети Симеон, ако сам и недостојан да се назовем његовим сином, благослови ме изврсније од остале моје браће, као што благослови Исак Јакова, сина свога, сваким благословом.¹⁸ И поче ме учити да се потрудим на свако благо дело у држави мојој, и да милосрдан будем народу хришћанском који ми предаде, и заповеди ми о црквама да се бринем и о монасима који у њима служе и ни у којем обичају да не будем зазоран од Владике свих и Господа.¹⁹

Потом, извољењем Владике нашег Исуса Христа, као што јавља Свето Писмо: „Уклоните се из места својих и рођења; ни један пророк у отацству своме није примљен“, него спасење добија са онима који живе Христа ради,²⁰ изађе из државе своје и од деце своје, и подружја свога, да би постигао ливаду ону пређе описану, и красно дрво и слатку птицу, и ту спасење стекао.²¹ И не остави га Владика Господ наш Исус Христос јер се више радује због једног грешника који се каје.²² Брзо идући с горе оне сибе на раван, тј. у Свету Гору, где и чу да се живи миран и неметежан живот на ливади тој, и да се правоверје добро укоренило и да светло сија, као неко дрво које дивно стоји, а гране су му освећени и богобојажљиви и христољубиви монаси и сав освећени црквени збор; а сред њих свих као слаткогласна птица, Сава монах, мила утеха христољубивом старцу; чисто,

пак, лишће и прекрасни цветови — пророчке проповеди, тј. часних јеванђеља учења и апостолска предања и заповести светих отаца; а мноштво плодова, то је уздање, корен вере, а добре наде — плод, са овим што је напред речено, и благи мирис. Зажеле и ванштину отпочину на дрвету, у коме појаше птица измењујући гласове. То измењивање гласова, о богољубиви господине мој, написаху пет твојих премудрих чувстава виђење: слушање онога дрвета, мирисање, појање, миловање птица и излетање и остало.²³

Јер изађе из отацтва свога у свету ону ливаду, тј. у Свету Гору, и нађе манастир неки бивши, звани Милеје.²⁴ Ваведење свете и преславне Владичице Богородице, где не беше камен на камену остао, него разваљен одасвуд. И потруди старост своју, и мене ако и недостојна да се назовем сином његовим, подижући ме да обновим место свето. И ја, последујући заповестима Владичњим, који рече три ствари у светим јеванђељима: „Узљуби Господа Бога свом душом својом и ближњег свога као и сам себе“, треће: „поштуј оца и матер“, пошто ми је сведочио господин мој свети Симеон. Вољу његову испуних о цркви и о другим стварима, на које ме принуди.²⁵

И сећајући се часног живота славних мојих родитеља, како лепоту, како владање народом, како славу и богатство ка ништељубљу ускоро Божја љубав к себи привуче, помислих у себи да ме удостоји Владика мој Исус Христос да будем поклоник ту у пресвете Владичице наше Богородице, и да буде неуташено светило у храму њеном и крај гроба часног и благоверног старца, господина ми светог Симеона монаха. Бих удостојен да му будем, с њим, ктитор и служитељ. И обнових га молитвама његовим,²⁶ и дадох села манастиру: Бурђевић, Петровић, Крушево, Книна, Рубач, Поток, Дрстник, Гребник, Гован, Заљуг, и планину Добре Доле, а винограда два и трг Книнац; а у Зети половину Каменишта, и са људима. И потом додах Виден и Беличишта с горњим Вранићима до Градишта.²⁷

По овоме, молим вас, господо моја и браћо, коме Бог дарује овај престо после мене и ову државу, да

не увреди свету Богородицу у свим овим правима писаним овде, и да не буде потворена реч моја ни дар. Ако ли ко потвори и увреди свету Богородицу, да га Бог прокуне и света Богородица и да му је супарница пред Сином њеним на дан онога Страшног судишта Христовог. Јер ако измени реч моју, то ако сам савтори што год светиње за душу своју, неће му бити тврдо од других, који буду господари после њега. Делајући не потворих дела, давања господара који су били пре мене, него још приложих к томе и довољно савторих, испуњена у сваком потребовању, у веке векова, амин.

Крст великог жупана Стефана, намесног господина све српске земље.

Владико, благослови!¹

I

Добите, о христољупци, и видите како се на нама земним открила дубина божјега милосрђа!

Онај који од саздања свега света милује пали род људски,² милосрђем светогa својега Духа, унапред објављиваше пророчким устима оно што ће бити, као што рече пророк: „Речју Господњом небеса се утврдише, и у даху уста његових сва је сила њихова.“³ Јер пророци, проричући, утврђиваху свет му створени Духом његовим светим да верује у Свету Тројицу и у једно божство, па и о доласку његову који ће бити.

Јер је свеубилачки Баво насејао штетну плеву⁴ и укоренио је у срца њихова, и одвратио их од Творца својега, да служе глухим кумирима⁵, па их је, штавише, довео и до писања њихова,⁶ да их рине на дно скровишта адових. А они, очајањем обузети, мишљаху да Творац наш неће потражити створења руку својих, јер и пророци у аду говоре: „Да ли ће доћи наш избавилац да нас избави или ко други?“

А Он милосрђем својим не задоцне, по пророштву које прорече Давид Духом Светим: „Сићи ће као дажд на руно и као капља која капље на земљу.“⁷ Јер, уистину, сиће и усели се у утробу женску онај који се не може сместити ни на небесима. Ко је ова жена? Ово је жена о којој пророк рече: „од корена Јесејева, жазао који је никао из слабина Давидових“,⁸ и, просто рећи, чиста и пречиста и безгрешна и увек девојка Марија, мати Христа Бога нашег, Царево покојиште, из које неповредно пропавши сачува је затворену, као што рече пророк: „Светлост засја онима који седе у тами и у сенци смртној. И у дане његове засијаће правда.“⁹

Јер, у истину, светлост засја доласком његовим онима који су у аду, не само светим пророцима који су у аду, него и нама који смо сагрешили ради преступљења нашега прадеда Адама.¹⁰

Јер нас најпре обнови крштењем својим, водом и духом,¹¹ а потом нас искупи пречистом својом крвљу,¹² и све народе сакупи под једно божатство, и под једну власт и у једну веру.

Штавише, и онима који га љубе даје преизобилну и богату милост своју неисказаним својим милосрђем, и висином својега божатства хоћега земноме јестеству придодати од небесних сила, изабрав по сазнању неке за свете мужеве, другима, према трудима њиховим, дајући венце,¹³ а неким да, од рођења матерa њихових,¹⁴ буду земаљски господари као угодници његови, који се не старају само за земаљске власти, него који угађају Господу, чинећи му по вољи са страхом, па и са слободом. Међу њима беше и овај мој господин свети хранилац, угађајући Господу, желећи да ужива блага у дому Господњем.¹⁵ „Јер насађени у дому Господњем“, пророк рече: „процветаће у дворовима Бога нашега“,¹⁶ што не погрешни.¹⁷

II

Зато ћу, у Господу Богу светитељи, јерарси, јереји и чорнисци, пријатељи и браћо моја,¹ ја Стефан, недостојни, грешни,² и који сам био тужан пред одласком његовим, који сам рођен па и васпитан од њега,³ испричати рођење и живот и врлине овога светог господина својега.⁴

Иако ме тада није било нити памтим шта је било о рођењу његову, ипак сам слушао да је био велики метеж у овој страни српске земље, и Диоклитије и Далмације и Травуније, и да су родитељу његову браћа му завишћу одузели земљу.⁵ А он изиђе из бунa њихових у место рођења својега, по имену Диокли-тија.

И вољом божјом и пречисте његове матере, роди и ово, свето дете,⁶ које ће божјим промислом бити сакупилац пропалих земаља отачаства свога, пастир и учитељ, па, штавише, и обновилац онога што је било пропало,⁷ у месту по имену Рибница.⁸

А како су у земљи тој и латински јереји, то се по вољи божјој удостоји да у храму том прими и латинско крштење.

А кад се вратио отац његов у столно место,⁹ опет се удостоји да прими друго крштење из руку светитеља и архијереја¹⁰ усред српске земље, у храму светих и свеславних и врховних апостола Петра и Павла,¹¹ идући за владиком својим пастиром Христом, као што Писмо каже: „Сисао си млеко из обеју дојки“,¹² тј. извршилац је Старога и Новог завета.

Док се тако хранио у благоверју и богочашћу родитеља својих,¹³ родитељи његови пажаху на дете, не знајући божје тајне и пучине милосрђа која ће бити на њему¹⁴ — да ће он царовати над земаљскимa и да ће се на небесима настањивати са анђелима.¹⁵

III

А кад је одрастао до младости,¹ и примио чест отачаства својега, по имену Топлицу, Ибар и Расину и зване Реке,² увек противни ђаво не престајаше наносити напасти Праведног, и ожалошћаваше га браћом његовом,³ а не знађаше, безумни, да се за трпљење напасти троструки венац плеташе на глави Праведнога.⁴ Јер на гнев због преваре не помишљаше него, одвргав злобу ђаволу у нападању браће његове, стараше се како ће угодити Господу и творити пред њим угодна дела.⁵

А кад чу богољубиви цар Манојло из Константинова града⁶ о изврсној чистоти и смерности и кротости овога незлобивог, прибилижив се нишевској страни,⁷ желећи га видети, посла по њ да дође на виђење.

И он, похитав, дође к њему.⁸

А кад га овај угледа, прими га с царском љубављу и пољуби га. И, задивив се мудрости овога јуноше,⁹ одликова га царским достојанством¹⁰ и различним даровима. И, одвојив му од своје земље, даде му звану Дубочицу,¹¹ говорећи:

— Теби буди и потомству твојему по теби у векове, ни с ким у заједници, ни са мнош, ни са сродницима мојим по мени.¹²

И томе, браћо,¹³ нека се не почуди ум ваш што га цареви љубљаху царском љубављу и што му множаху

почасти и дарове. И други га владоци марљиво слушаху, јер га вишњи Господ Исус Христос љубљаше.¹⁴

О драги,¹⁵ нека је знано свакоме створу да онима који љубе Бога свим срцем све полази за руком.¹⁶ Јер, нао овога Светога љубљаше цар, и он гледаше царске љубави, срце се његово распаљиваше божанственим огњем како ће угодити Господу и градити храмове угодника светих.¹⁷

Дошав, нимало не задоцнев, поче журно зидати у отачеству својем, у Топлици, храм пресвете Богородице, на ушћу реке по имену Косаонице.¹⁸ И украсив га свима правима црквеним,¹⁹ установи у њему чрначки збор²⁰ са часним и богољубивим подружјем својим, по имену Аном.²¹ И предаде јој храм Пресвете, да се стара о њему по сваком делу и о чрнцима које установи у том манастиру светом.²² А она слушаше са сваком послушношћу и добродушношћу, чувајући храм пресвете Богородице, предани јој овим нашим светим господином.²³ Јер о овој речи мудри: „Часна жена у дому мужа својега више вреди од бисера и драгог камења.“²⁴ Земаљски мисле о бисеру и камењу. Трошци су камен и бисери, а пророк мисли на онога који је пун добрих дела, као бисера и драгога камења.²⁵ На то се и она угледа, творећи угодна дела пред Господом у дому мужа својега.

IV

И опет овај наш господин свети, не могући зауставити срца свога, распаљен Христовом љубављу, поче зидати храм светога архијереја и чудотворца оца Николе, близу Свете Богородице, тик на ушћу реке Бањске.¹

И док је ишао бос, ради речи Господа нашега Исуса Христа, коју рече: „Сваки који се узноси, понизиће се, а који се понижава узнеће се“²; и док је зидао храм светог чудотворца и брзога у бедама помоћника Николаја, опет браћа његова, подстицањем Ђавољим и злом ревношћу и љутим гневом обузета, добоше да ожалосте Светога,³ говорећи:

— Шта радиш то, не договорив се о томе с нама, што ти не личи да радиш?⁴

А он, погледав на њих с кротошћу и с осмехом око усана,⁵ говораше:

— Браћо моја драга, како смо једнородни, нека не буде на гнев ово дело моје,⁶ које почех у Господу и доврших га. Ја га сврших, па, ако је добро, нека је мени, а ако је зло, нека опет буде мени. Него просите у Господа Бога мојега многе дарове и милостиње велике и неквакежне, да их свако од вас прими.⁷

И сврши храм Светоме, и установи у њем првило о чрнцима, како да славе Господа Бога непрестано.⁸

И живљаше, захваљујући Богу и Пресветој и светоме архијереју и чудотворцу Николају, док не стиге ревност Ђавоља, и већ ригаше змија своју злобу.⁹ Јер се договорише с најстаријим од браће његове, који је тада владао овом српском земљом,¹⁰ и, дозавши овога целомудреног¹¹ и светог мужа, ухватише га, и оковаше му руке и ноге, и вргоше га у пећину камениту, као што некада браћа вргоше у ров прекрасног Јосифа,¹² не разумевајући, безумни, промисла Владичина, који ће бити: да ће неповређени од беда бити они који верују у њ. И тако, ради правде и чистоте, изведе Јосифа из тамнице, и постави га за господина дома Фараонова и за кнеза свега имања његова.¹³

И овога опет, због кротости и правде, и дивне смерности, и због свих добрих обичаја, Владика премилостиви руком својом крепком и мишицом високом¹⁴ изведе из камените пећине, и узведе га на престо отачаства његова и подиже га за господара великога свему свету.¹⁵

Као што рече Јосифу да научи кнезове своје као и себе, и да старце своје умудри,¹⁶ тако и овај пресјајни и крепки свети муж однегова чеда своја у благоверју и чистоти, и сабра пропалу земљу своју, ограђујући је крстом Христовим, и кнезове своје научи разумно, и старце умудри, шаљући захвалност и хвалу своју Владици свих и Творцу.¹⁷

Док је тако седео у пећини,¹⁸ с тугом у уму свом, са срцем подвижним,¹⁹ мољаше се светоме и великом мученику Христову и страстотрпцу, и војнику непобедном Борбу,²⁰ овако говорећи:

„О страстотриче, свети мучениче Христов Борбе, који си Христа ради претрпео страдања, муке и ране различне без броја, иако у великој беди и на точку растезан, призиваше Владику свога, Господа свога Исуса Христа да дође на избављење, и на исцељење, и на утеху твоју. Јер ти, који си своје клање гледао, као жагње Христово, говораше незлобно: „Прими Господе, прошење моје, и који буду у беди и невољи, или у тамници, или на мору, па призову именом мојим твоје човекољубље, ради неиспитаног милосрђа твојега милостив им буди, Господе.“

„И услиша Владика молитву твоју и прошење твоје испуни према достојним трудима твојим. Јер, уистину, достојан ти би, страстотриче Христов свети, угодив Владици својему Христу. А ја се грешан и недостојан јављам Господу. Јер с каквим очима ја, омрачени, смем погледати на небеску висину, или с каквим ћу уснама призвати Оца страшног и тебе, Свети?

„Него, смилосрдовав се, страстотриче Христов, на мене, невољна и бедна, похитај Владици својему, Исусу Христу, који је обећао испуњавати ти прошења, да ме избавиш сада из муке ове и од уза које ме стежу, именом твојим светим, да ти послужим, Свети, за све дане живота мојега, до последњег даха мојега, на који начин буде угодно висини страдања твојега, милошћу и милосрђем онога који те је прославио и венчао у свем свету, Христа, на све векове, амин!“²¹

Чу страстотрпац Христов молбу овога светог мужа, господина ми, и испуни све што је просио у њега, па овај свети господин мој поче хитно, нимало не задоцнев, зидати храм светог и преславног и великог мученика Христова, Борба,²² с ревношћу и љубављу,²³ и сврши га, призивајући брзога свог помоћника, и, украсив га сваком лепотом и свима изврсним потребама црквеним,²⁴ установи правило о чрнцима,²⁵ како ће непрестано славити светог и у невољама заштитника, страстотрпца Борба.

V

И разгна и расеја тада овај Свети непријатеље своје по земљама иноплеменим¹ за зла безакоња њихова.² И мисли своје недостојне остварише наговором сотониним³ у грчком царству, да ту помоћ добију, трудећи се да убију Светога и да његове добре намере и дела разоре и до краја искорене, али које не послуша Бог. И, најмивши грчке војнике, Фруте и Турке и друге народе, побоше на Светога и убоше у отачаство његово, на место по имену Пантин.⁴

А он, подигав очи и руке своје к небу, вапијаше к Владици својему из дубине срца и ка страстотрпцу Христову, Борбу:

„Суди, Господе, онима који ме нападају, и успротици се онима који се боре са мном.“

„Узми оружје и штит,⁵ и стани на помоћ мени!“

„Затвори пут онима који ме гоне!“

„Реци души мојој: Спасење твоје ја сам!“⁶

И узев знамење животворнога крста⁷ и коње дано му од Владике, ибаше са смелошћу насупрот многим народима.

А када је био близу града по имену Звечана,⁸ на којем беше сазидана црквица светог и преславног мученика Христова Борба,⁹ изабрав једнога од правоверних својих јереја,¹⁰ посла га да твори обноћну молитву, и опет литургију, сву ноћну и дневну службу по реду. А кад је овај заспао од труда, дође свети брзи помоћник,¹¹ и презвитеру¹² се јави у војничком лику. Јереј га питаше:

— Ко си, господине?

А он рече:

— Ја сам слуга Христов, Борбе, који идем на помоћ господину твојему да победим и непријатеље његове.

Сутрадан одмах стекоше се на битку снажну и силну.¹³ Божјом помоћу и светог и преславног мученика Христова Борба победи непријатеље своје, иноплемене народе, и падоше од оружја сви, и несташе им помена са земље.¹⁴

Учинив битку ту, један од законопреступне браће његове сврши, утопив се у води, да се збуде реч про-

рока Давида: „Ров изри, ископа, и упаде у јаму коју начини.“¹⁵ И, уистину, обрати се болест на његову главу, и на теме његово његова неправда сибе.¹⁶

А кад се Свети врати у државу своју, на престо отачаства својега, живљахе захваљујући Господу Богу нашем Исусу Христу и пречистој његовој и непорочној матери увек деви Богородици и светоме чудотворцу и брзоуе у бедама помоћнику и архијереју Николи,¹⁷ и овоме светом и великом страсотрпцу и у борбама браниоцу мученику Борбу, који га сачува и укрепи ничим неповређена од противника, и вршаше преизобилно дневне и ноћне службе пред Господом.¹⁸

VI

Дође један од правоверних војника његових,¹ па, пав на колена, с узбуђењем и унижењем многим говораше му:²

— Господине, ја сам међу најхубим слугама твојим најмањи,³ и, видев усрдност твоју према владици твоме Господу Исусу Христу, и пречистој владици Богородици, и овим светим угодницима њиховим, заштитницима твојим, који крпким дланом подржавају твоју власт неповређену,⁴ усудих се јавити твојој моћи да се мрска ти и триклета јерес већ укорењује у држави твојој.⁵

А овај пречасни свети мој господин, ни мало не задоцнев, одмах призва свога архијереја, по имену Јефтимија, и чрнице с игуманима својима, и часне јереје, и старце и велможе своје, од малог до великога,⁶ па говораше светитељу, и чрнцима, и свима сабранима:⁷

— Добите и видите, оци и браћо,⁸ ако сам и најхуби међу браћом својом, али Господ Бог и пречиста владицица Богородица, мати његова, не гледа на лице човечје, него удостоји мене најхубега, који верујем у једнобитну неразделиву Тројицу, да чувам ово предање ми стадо, које видите сада, да се не посеје кукољ лукавога и одвратнога ђавола.⁹

— И никако нисам мислио да је он у области мојој,¹⁰ а већ сад чујем да се лукави брзо укорењу и да

хулу наноси на светог Духа и да дели недељиво божество, што говораше безумни Арије, пресецајући недељиво божество,¹¹ што рекоше свети и богоносни оци: „Ко ти, Спасе, ризу раздра?“, рече: „Арије, безумни, који Тројицу пресече.“¹² Тако и ови безумни идеу за учењем његовим,¹³ и не знајући, бедници, да ће, пошто су тако веровали, сићи с њим, триклетим, на дно скровишта адовних.¹⁴

И док је говорио овај Свети, и док је била велика препирка,¹⁵ дође кћи једнога од велможа његових правоверних, удата за мужа од тих кривоверних, која је била у њих и сазнала нечисте одвратности њихове,¹⁶ али се нимало не косну вере њихове, и, павши к ногама Светога, исповедаше јасно, говорећи му:¹⁷

— Господине, господине мој,¹⁸ ево видим како твоја владавина испитује о овој мрској и одвратној вери:¹⁹ уистину, господине мој, бих испрошена по брачном закону,²⁰ у оца мојега, слуге твога, који је мислио да је једноверство у твојој држави. И бих у тих законопреступника,²¹ и видех, господине, да заиста служе отпаднику од славе божје, саме соти.²² И не могући трпети смрада глухих кумира²³ и мрске јереси, истргавши се из руке њихове и пребегавши, вапијем држави твојој: порази крстом оне који се боре с нама, да науче нечастиви непријатељи како је моћна вера твоја, господине.²⁴

А Свети, извадав ову пред сабор свој,²⁵ сабран противу те лукаве јереси,²⁶ изобличи кривоверје њихово,²⁷ и саветова се са светитељем својим Јефтимијем и са часним чрнцима, и са велможама својим,²⁸ и, нимало не задоцнев, посла на њих војску, наоружану од славних својих,²⁹ говорећи:

— Ревнујући поревновах за Господом Богом сведржиоцем.³⁰

Као некада пророк Илија, који је устао на бестидне јереје, и он изобличи безбоштво њихово,³¹ и једне попали, друге разним казнама казни, треће прогна из државе своје а домове њихове, и све имање сакупив, разда прокаженим и убогим.³²

Учитељу и начелнику њихову језик уреза у грлу његову, што не исповеда Христа, сина божјег.³³

Књиге његове нечастиве спали,³⁴ и изагна га, за претив да се никако не исповеда нити помиње триклето име.

И сасвим искорени ту проклету веру, да се и не помиње никако у држави његовој, него да се слави једнобитна и нераздељива и животворна Тројица: Отац и Син и свети Дух, свагда и сад и увек на веке векова.³⁵ Амин.³⁶

VII

После овога устаде у Константинову граду други цар, љут и кровопролитник, и поквари мир с Пречасним и Светим.¹ Развалив уста своја,² мишљаше да прогута и државе других, што не учини, безумник, нити постиже такве намере, него, хотећи наудити Незлобноте и Светоме, нанесе на се погибао своју, и хулу на царство своје, и опустошење на земљу своју.

Јер побе пречасни свети Симеон са утарским краљем,³ и дође до града, по имену, Средца,⁴ и разруши га и опустоши до краја.

А кад се утарски краљ врати у своју државу, Свети, растав се од њега, отиде са силом својом на град Перник, па и њега разруши силом својом и опустоши и град Стоб, и град Земли, и град Велбужд, и град Житомитски,⁵ и град Скопље, и град Лешки у Доњем Пологу, и град Градац, и град Призрен, и град славни Ниш, и град Сврљиг, и град Равни,⁶ и град Козли.⁷ Те градове поруши и до краја темеља их искорени, јер не оста камен на камену који се не поруши.⁸ И не подигоше се ни до данас. Земље њихове, и богатства њихова, и славу њихову приложи богатству и слави отацтва свога, и слави велможја, и народа свога.

Придодаде земљи отацтва свога област нишавску до краја, Липљан,⁹ и Мораву, и звано Врање, призренску област и оба Полога до краја с мебама својим.

И живљаше у захваљивању Богу и у молитвама дан и ноћ.

Победи непријатеље своје као Мојсеј Амалика,¹⁰ крст Христов неослабно носећи пред очима и њиме од- носећи победу над непријатељским варварима.

Поврати Диоклитију и Далмацију,¹¹ отачаство и рођење своје, праву дедовину своју, коју је насиљем држао грчки народ, и градове у њој, сазидане од руку њихових, тако да се прозвала грчка област, а којима су имена: Дањ град, Сардоники град, Дриваст, Росаф град звани Скадар, град Свац, град Улцињ, град славни Бар.¹²

А Котор остави, утврди га и пренесе свој двор у њ, који је и до данас.

Остале градове пообара, и поруши, и претвори славу њихову у пустош, истреби грчко име, да се никако не помиње име њихово у тој области. Народ свој у њима неповређен остави да служи држави његовој, са страхом, и са уреченим данком од Светога.¹³

VIII

А када је све ово било свршено божјом помоћу, овај мој свети господин, увек имајући у срцу свом нејасказани страх божји,¹ поплашив се приче, говорише:

— Да се како на мени не испуни реч из приче Владике мојега коју рече: „Некоме богату човеку природи љива, и помишљаше у себи, говорећи: разорићу житницу моју и већу ћу сазидати, и сабраћу жита и сва добра моја, и рећи ћу души мојој: душо, имаш много добра за све године, пји и једи, и весели се“, и остало.²

— И, почекавши, у невреме постићи ће ме она реч на крају коју рече: „Безумниче, ове ћу ноћи извадити душу из тебе и ово што спреми коме ће бити?“³

— О, тада, тада,⁴ браћо, ко ће отрпети или схватити оно грдно и страшно судиште његово,⁵ или гнев недољиви који ће бити на нама грешним?⁶ Или ко ће тада призвати страшног и грдног судију?⁷ на помоћ себи, не учинив милости и преступив заповед творца својега, као ја грешни?

— Али, Господе, Господе,⁸ поштеди и помилуј слугу својега, јер су, ја знам, безаконоја моја, уистину, велика,⁹ и пред тобом су увек неутајена, Господе.

— Зато износим као почетак у срцу мојем: да трепти и да се боји имена твојега светог.

— По апостолу Павлу говорим: „Ви који имате жене да сте као они који немају, чувајући се у чистоти и у заповедима Господњим.“¹⁰

— Зато и ја, грешни, дајем ти пречисту и неоскрвљену матер твоју као јамицу мојег тврдог заступања и чуварку, ради имена твојега светог, да се због тебе одвајам од спрегс са женом својом,¹¹ и стављам тебе, Владико мој, Исусе Христe, за вођа и храниоца старости моје и наставника на путу, којим идући и славећи име твоје, нећу се спотаћи.¹²

— Назидаћу и храм пречисте и пренепорочне матере твоје добротворке, и ту ћу ти испунити завете моје, које изрекоше уста моја.¹³

И поче зидати храм Пречисте у Ибру, на реци по имену Студеници.¹⁴

И док је све ово радио, увек и непрестано слаше молбе Господу и Богу и Спасу нашем Исусу Христу и пречистој матери његовој,¹⁵ и, штавише, угодницима његовим светим слаше дарове, почев од велике цркве Господње у Јерусалиму¹⁶ и Светога Јована Претече,¹⁷ и у Риму цркви святих и свеславних врховних апостола Петра и Павла¹⁸ и Светога Теодосија у пустињи,¹⁹ и светог архиепископа и светитеља Николаја и чудотворца у Великому Бару²⁰ и преславне и увек деве Богородице у Евергетици у Константинову граду,²¹ и светог архистратига Михаила у граду званом Скопљу, којему и храм подиже у месту том,²² и светог великог мученика Христова Димитрија у граду солунском,²³ и светог и великог мученика Пантелејмона у граду Нишу, и којему и храм сазида ту.²⁴

Вапијаше непрестано, дан и ноћ, овако говорећи:

„Свети Христови представатељи и арханђели, пророци и апостоли и мученици и јерарси и предостојни оци и пустињаци и чорисци и пречасне деве,²⁵ молитве своје излијте пред владиком свих, Господом нашим Исусом Христом, да ме не осуди на дан страшнога суда и грозног испитивања, онога дана и часа, него да ми буде милостив, тих и утешан, због молитава пречисте своје матере и ваших, свети, и да ми да да, пребродив животну бурру, уђем у тихо и истинито и неузбуркану пристаниште²⁶ и да видим светлост моју неза-

ходну и Господа и Спаса и Бога мојега, цара Исуса Христа,²⁷ који је у светињи хвала Израилева.

„Јер пророк рече: „На те се надаше оци наши, и не постидеш се, на те се надане, и спасли су се.“²⁸ Зато, Господе, и мене бедна, који се надам на милост твоју, не остави; који је сакреш, не одбаци,²⁹ и милуј, Спасе, твар своју да, одбавив красоте овога света иде за тобом,³⁰ хвалећи и славећи свето и безлобно име твоје, Оца и Сина и Светога Духа, и сад и у век, и на веке векова.“

Ове молитве чинећи из дубине срца, веселом душом труђаше се о храму Пресвете, старајући се о њој да се скоро сврши.³¹

А кад гледаше подизање храма Пресвете, овај мој господин свети, верујте ми, о господо и браћо, да сам видео како се његов ум диже у висину као неки небопарни орао, који је држан на земљи везан узама железним, па се истраго и у висину узлетео да дође до онога бесмртнога и светогача источника и да види хлад божанственога града Вишњег Јерусалима, чији, уистину, постаде прави грађанин.³²

IX

Гледајући сва ова добра дела господина ми светогача, син његов млађи, уистину целомудрени млађи, живљаше неодступно, веселећи изврним разумом оца својега и матер,¹ као што писац прича говори: „Син премудар весели срце оца својега и матер“, и остало.²

Помишљаше у себи, говорећи:³

„Господе Исусе Христe, спаситељу наш, наставниче заблуделим, оче истините светлости, једночедна речи очева, вођо старих, утврђење младих, привуши моју млађићку слабост у вољу истинитогача твог разумовања да, претекав, испредњачим на путу овом, којим се и господин мој, овај свети мој хранилац, труди ићи.“⁴

„Јер ти знаш, зналче срца,⁵ Господе Исусе Христe, да овај свет не заволе душа моја, ни оно што је у њему.⁶ Зато, Господе, не погуби душе моје с нечастивима и са светодришцима⁷ овога века, него, умилоср-

дивши се на мене, недостојна,⁸ похитај да ми испуниш јеванђељску реч, коју пречиста и нелажљива уста твоја, Господе, рекоше: Онај који остави оца својега и матер, и куће царске, и власти имена мојега ради, стогоубо ће примити и вечни ће живот наследити.⁹

„Зато у руке твоје предајем ти дух мој, и припадши ти незадоцњено, идем за тобом, Творче мој!“¹⁰

И, узев¹¹ крст свој, одмах изиђе¹² неопажено.

Када је приметно један од слугу његових да га нема,¹³ јави господину светоме и пречасној,¹⁴ говорећи:

— Господо моја, син ваш млади, кога сте ви однеговали, отпутова из овога света.¹⁵

А они, тргавши се од ужаса,¹⁶ говораху у себи:¹⁷

— Да ли ће бити овај или други?¹⁸

— Да ли је од нас отпутовао драги васпитаник наш?

— Да ли ће нам нанети тугу и жалост?

— Да ли ће се овим збити на нама искушење Јовово, као што испушта Господ праведнога Јова?¹⁹

— Али је ипак Јов био праведан, кога и Господ сам послуша правде његове ради?²⁰

— А ја како ћу сада започети плач, не сазнав о животу драгога ми васпитаника, зашто ли и како отпутова?²¹

— Да, умножавајући тугу због њега, не разгневим како незлобнога Владику мојега?

И посла у све земље своје славне своје велможе и кнезове своје да потраже дечка овога.²² А они, обишавши земље и места, нађу га да се услио у Свету Гору, у манастир преславне и пресвете Богородице, по имену Ватопед, да је примио апостолски и анђеоски лик.²³

И кад се вратише, одмах их известише о свем шта је било, како га нађоше и шта видеше.²⁴ А он, седећи у тузи и, саслушав све што су говорили, отпусти их.²⁵ И устав с престола својега, и подига руке у висину небеску, вапијаше:

— Захваљујем ти, владико, Господе Боже мој, Исусе Христе, милостиви Господе, човекољупче, што си ме удостојио да на данашњи дан видим почетак пута спасења твојега, а они који у истинити разум долазе, незаблудно живе.²⁶

— Зато, дакле, о душо моја, прени и потеци покајању, јер те Владика твој зове.²⁷ Јер овим псалмом показа ти пример, говорећи: „Из уста младенаца и одојчади свршио си себи хвалу.“²⁸ Зато се не лени. Зар не видиш младе који траже оно што им је потребно и који ти предњаче?²⁹

— Не обзирати се опет као жена Лотова,³⁰ не обзирати се на красоте светске, које убрзо ишчезавају, да ти се не случи по причи, као онемо богаташу,³¹ него се умили Господу, и сети се свога обећања, јер се време већ приближује,³² јер секира већ лежи при корену дрвета,³³ и забелеше већ њиве, разумеј: жетва је. Женик је на вратима,³⁴ а ти ниси готова. Чувај се да како не останеш с ону страну куцајући.³⁵ Јер чуј, још Христос говори: „Добите к мени сви који се трудите и обременени, ја ћу вам дати мира“,³⁶ и друго.

— Да, устани, дакле, устани, и труди се у игу благоме Христову и времену лакоме,³⁷ да ти отвори Христос двери царства својега!

X

Кад је свршио молитву ову, призва к себи жену своју, и синове своје, и архијереја својега по имену Калиника, и старешине, и кнезове земље своје који управљаху, војводе, војнике,¹ па им говораше:

— Светитељи, пријатељи и браћо моја!

— Нека вам је знано да из младости моје жуђах пламеном срдачним да идем за заповедима Владике мојега, и не хтеде Господ мој.² А сад приспе време да се оно што се започе одавна и сврши.

— Јер ево, свет мој дарујем³ ономе који је остао међу вама да влада на престолу мојем,⁴ благословив вам га благословом, као што Бог благослови Јовове наследнике,⁵ да господује међу вама непокретно.⁶

И, устав с престола својега, предаде му га са сваким благословом.

А светитељу рече:

— Приступи и сврши молбу моју.

И прими часно из руке његове анђеоски и апостолски лик⁷ са Богом састављеном му женом својом.

И назва се калуђерским именом Симеон,⁸ а пречасну назва Анастасија.

И дође у пресвету Богородицу у Студеници. И остаде ту, живећи са часним чрнцима, по правилу и заповеди светих и богоносних отаца, никако не ленећи се.⁹

И посла пре њега отишломе васпитанику, названоме Сави монаху,¹⁰ у Свету Гору, извештај с речима:

„Знај, о љубимче Христов, што просих и што жељах, што тражих из све снаге своје, из све душе моје, смилова се на мене Творац мој, не по мојим безаконјима, него по премногој и неисказаној милости својој и човекољубљу, те ме удостоји онога што жељах — часнога његова анђeosког лика.“¹¹

„Радуй се и ти због мене, и моли се о мени Владичи својему, што ме, недостoјна, ако и у дванаести час, удостоји ући, да се с тобом јавим, као радник винограда Христова, да примим награду своју.“¹²

Обрадова се духом названи Сава, и множећи умножи молбе своје пред Господом својим, и, дав хвалу са сузама пречистој Владичици Богородици,¹³ рече:

„Захваљујем ти, Господе, што ниси оставио оне који те траже и који се надају на те и труде се име на твојега ради.“¹⁴

И написа му писмо:

„Греди, господине мој, присни слуго Владике мојега,

„греди пречасни!“¹⁵

„Господ твој чека те, и спремио ти је сваки стан. Јер се неће поистидети они који се надају на њ.

„Ући у радост Господа својега, јер онима који га љубе све ће ићи на добро.“¹⁶

Примив речи ове мој господин свети, похита и, узев крст свој,¹⁷ пође за Христом, брзо текући к жељеноме.¹⁸

И, дошав, одмах се усели у храм пречисте Богородице Ватопедске.¹⁹

И, сабравши се ту, живљаху у радости душевној, у појањима и блењима, у часним молбама дан и ноћ.

Прота,²⁰ и сва браћа светогорска, и часни игумани, и сва браћа, и пустињаци,²¹ добоше да га походе, и клекнувши један пред другим, љубљаху се са сузама, и говораху с њим о красоти душевној, а он их испитиваше о животу њихову и правилима калуђерским.²²

И дивљаху се и, чудом ужасавани, говораху у себи:

— Да није изабрао милостиви Владика и пресвета његова мати ову Свету Гору за уочиште калуђерског живота, не би ни овога Светога привео к нама, који је оставио царство своје и славу своју. Али га истинито заволе Господ и Бог наш, да истинито праведноме нам удеоничару покаже место ово свето.

„Него слава ти, Господе Исусе Христе, који твориш оно што је страшно и преславно, како си изволео. Хвалу ти одајемо за сва добра твоја која бивају у ове дане, јер овај свети, пошто најпре пусти своју леторастао, као дар непорочан и жртву пријатну, и сам, потрудив се дође!“

— О милосрђа Владичина, о неисказане дубине човекољубља ти, које се види међу нама!²³ Јер, уистину, разумесмо како Господ Бог наш и Пречиста походи ово место свето и нас који станујемо у њему, јер нам донесе хранитеља нашега.²⁴

Јер, кад дође овај мој господин свети, све манастире, од великих па до краја њихова, ни једног не остави од њих, него сваки од њих обдари свакојаким даровима по достојању њихову, и у свима њима ужеже светилник и братство своје у њима остави, које је и до данас.

ХИ

После овога нашав пусто место, звано Хиландар, увођења пресвете Владичице наше Богородице у цркву,¹ посла овај свети и пречасни старац, са названим ава² Савом, сину, којег остави у отачаству свом да влада свом земљом српском,³ да им пошаље довољно потреба на подигнуће и обновљење храма Пресвете, говорећи му овако:

„О драго чедо и слуго Христов, знај ово! Ако су те Господ Бог и Пресвета, с благословом мојим, оставили да владаш у том месту,⁴ пишем ти да нађох пусто место усред Горе Свете, Ваведена пресвете Богородице, по имену Хиландар.⁵

„Не лени се, него похитај свом снагом својом да га подигнеш,⁶ да се сазида храм Пресвете у спомен мој у земљи овој, и опет по мени да буде теби и чедима твојим и унучадима, у вашем роду до века.

„Јер ти си ктитор овоме, као што и пређе писмом предадох у држави својој храм Пресвете Богородице Благодатнице у Студеници, ни с ким у заједници, само теби и породу твоје по теби.⁷

„Помињем ти, чедо, пророчку реч, коју рече: „Покори се Богу и умоли га, и даће ти по прошењу срца твога.“⁸ „Откриј пут твој, и он ће учинити, и изнеће као светлост правду твоју.“⁹

„Зато не доцни, нити спавај, него се труди да, испунив ове моје речи, с благословом мојим извршиш своје добро дело.“¹⁰

А овај син његов, примив посланство и писмо господина свога светог Симеона са свим срцем и радошћу великом, и, устав с престола својега, паде ничице на земљу и са сузама говораше:

— Захваљујем ти, Владико Господе Боже мој, Исусе Христе, што си дао мени, недостојноме слуги твојему, да идем за делима некадашњег храноца мојега, који се старао да отхрани земно ми тело, који се и сада, иако се одстранио од мене, увек и непрестано стара о души мојој и упућује ме на пут свој, да идем за делима његовим.¹¹ Јер, уистину, прави и истинити слуга твој је онај који иде за твојом речју, и не гнуша се да привуче човекољубу твојему заблуделе, отпале и блудне и грешне, као што он мене, недостојна, иако сам далеко од њега, чини удеоначарем и ктитором храмова његових светих, не по мојем недостојанству, него по неисказаној његовој милости.¹²

— Зато шта да ти вратим или шта да ти принесем од мојега недостојанства за добра твоја која си учинио и чиниш мени грешном?¹³ Јер ко ће испри-

чати или исказати¹⁴ величину силе твоје, или бездану ти човекољубља?¹⁵ Или, опет, ко ће претрпети неодољиви гнев твој који је на нама грешним?¹⁶ Него си обострано благ, Господе, и добра чиниш као милосрдан.

— Зато ми, дивећи се сили твојој, вапијемо ти: „Слава човекољубљу ти, Господе, у веке, амин!“

Потом, кад је дошао од њега игуман Методије,¹⁷ посла довољно и преизобилно дарова на основање и довршење храма Пресвете,¹⁸ и не само једанпут, него и за све године слаше што је потребно господину светоме, док се не сврши црква Пресвете.¹⁹ Не само дарове него и од своје земље одвојив даде на потпуно довршење господину светоме и чрнцима у том месту, овако говорећи игуману Методију:

— Клањајући се, реци господину мојему: тако говори слуга твој, све заповести твоје извршише се, и жеље срца твојега испунише се.²⁰

— Јер како бих се и каквом мишљу ја, бедни, окаљао кад не бих испунио заповести твојих?

— Како да заборавим добро и благо васпитање твоје? Јер Христос удруху дух у мене, а он ме однегова, и настави, и поучи.²¹ И милостију Господа твојега Исуса Христа, извршеном науком и благословом уста твојих, нећу се уплашити оних који ме одасуд нападају, нити хуке иноплемених варвара.²²

— Јер Петар Господу својему рече при прању ногу, који му је то некада бранио. „Не само, Господе, ноге него и главу.“²³ Такође господине, и ја, недостојни слуга твој, непрестано ти кличем: не само ово што се приноси, него и тело моје земно дајем на оно што ти је потребно.²⁴

— Него, господине, заповедај и друго, све ће се свршити, јер нећу ослабити ни до последњег даха.

— Јер не прибавих ја ово, него ти, господине, све створи с помоћу Владике твојега.²⁵

— Јер оно што је било пропало поврати и растушено сабра, и јереси прогна с помоћу Христа твојега, и људе и земљу своје државе, извучав као из бездана, научи божјему величанству, да се слави име свето.²⁶

— Јер си, уистину, пастир добри, који си положио душу своју за овце своје, прогнав од њега јеретичка учења као мислене вуке.²⁷

— А ја шта сам, господине? Само послушност, гледајући твоја дела.²⁸

А он,²⁹ кад је дошао Светоме и Пречасном,³⁰ би, са донесеним даровима, примљен с чашћу,³¹ па' исприча све што је било и како његов драги син испуни вољу срца његова.³²

XII

И опет га врати¹ свети Симеон са часним својим благословом сину својему,² дав му часни и животно крст Господњи, на ком би распет Владика грехова наших ради, који је сам, владајући, носио о врату својем и којим је победивао непријатеље своје,³ рекав:

„Овај нека ти буде чувар и утврђење, и победилац, и помоћник у борбама противу видљивих и невидљивих непријатеља, и чедима твојим на веке, и исцелилац болести телесних и рана душевних, и земљи твојој тврдо уточиште и стена, и кнезовима твојим оштро кошље, и војницима твојим штит, вере и смела победа, и мир и тишина животу твојему, и да те доведе и представи непорочна Христова престола,⁴ разгорећи сином својом пред тобом ваздушне царинике,⁵ и увек да ти помаже као Давиду⁶ и древноме цару Константину,⁷ прогонећи од тебе на сваком месту бесовске пукове.

„Буди ограђен силом овога на веке! Амин!“

Пође с помоћу божјом поменути Методије игуман, и стиже у државу сина његова драгог, и дође до крајње власти његове.⁸ И чу се код престола његова:

— Иде Методије с благословом оца твојега, јер богато изли и умножи молитву и благослов теби. Сада те часним крстом ограђује.

Примив глас овај радујући се, гледаше да би се што пре наситио непотрошљива блага.

И гле, наједном изиђе као Сунце са истока, обасјавајући западне крајеве, и шаљући зраке своје у васељену и осветљујући сав свет зрацима Распетога на њему.⁹

Јер због дрвета отпадосмо од рајске хране, а дрветом се опет удостојисмо поновнога живота.¹⁰

И, устав са архијерејем својим, и с јерејима, и с часним чрнцима, и са свим клиром, с кадионицама и са свећама у рукама и с мноштвом народа, вапијаше, као некада Давид, играјући пред Њивотом¹¹ у сеници:

— Идите, христоносни људи, поклонимо се животодаровном дрвету крсном!¹²

— Добите, православни Хришћани, насладимо се неукрадљива богатства, благослова мојега господина светог. Јер ово је апостолска похвала,¹³ мученичко пободно венчање,¹⁴ монасима утврђење.

— О триблажено дрво, на ком се распе Христос цар и Господ!

— О крсно дрво, државо царевима!

— О пречасно, многим богатећи!

— Јер тобом бисмо искупљени од клетве законске.

— Јер на теби Христос Бог наш прикова и рукопис нашега греха.¹⁵

— Јер тобом се смрт умртви и ад разори.

— Јер о теби апостол Павле, хвалећи се, говорише: „Да се похвалим ничим до тобом, крсте Господњи!“¹⁶

И тако, китећи похватама као красним цветићима, са псалмима, и песмама, и појањима многим, нашаше га у цркву своју са свим мноштвом, на спремљено му место. И дивљаху се, гледајући толике божје милости које бивају на владаоцу њихову од благосиљања и сладости пречистотога и преблаженог старца.¹⁷ И свршише службу часнога и животног крста, и учинише празник сав тај дан, и, опет оквасив све тело своје сузама пред часним светитељима, син његов и господар својега отачаства говорише:

— Приклони, Господе, ухо твоје и услиши ме, јер сам ништ и убог ја!¹⁸

— Јер сам ја, Владико, слуга твој и син слушнице твоје.¹⁹ И шта да дам Господу за оно што он мени даде?²⁰

— Које ћу појање да принесем твојему милосрђу?

— Којим уснама да ти хвалу принесем? Јер си умножио милост твоју на мени, Боже, и научио си човекољубљу пречаснога и преблаженог угодника својега да увек неисказаним молитвама и благословима и утврђењима не оставља мене недостојна.

— И шта да дам њему, ја бедни?

— Или шта да му принесем? Јер нисам достојан да уђе под кров страсне ми душе. Јер су блага и дарови моји трошни и нетрајни. Тебе знам, Господе Боже мој, да имаш богатство нетрулежно и благо живота.

— И тебе молим из дубине душе моје, да даш за мене, слугу твојега; као што си научио, тако и подај по премногој милости твојој. Амин!

И остаде ту игуман Светога, и прими почаст по достојању и награду према својим трудовима. И, свршив недовршено и манастирске послове, пође опет Пречасноме, радујући се и захваљујући Господу Богу Исусу Христу и пресветој Богородици.

XIII

И живљаше блажени Симеон у тишини са детом својим Савом. И тиховаху у манастиру својем, у храму пресвете Богородице, у Светој Гори, и калуђеровој, по сваком правилу калуђерскога устава,¹ дан и ноћ не престајаху устима,² не умукњаваху појањем, идући преуским и тесним путем,³ заборавивши сасвим на оно што је земаљско. И, отишавши од онога што је трошно и земно и уперивши ум на небеса, телом на земљи стајаху, а умом и душом међу небесним борављаху,⁴ гледајући доле као самога Христа пред собом, а горе са анђелима настављајући. И исправивши живот и дела налик старих светих, начелника овога правила,⁵ налик чрнаца пречасних, и гледајући

на награде трудова својих раније, труђаху се на боље, тако да и надмашише остале.

И испунише много времена у својем месту свете Богородице и увек деве Марије, док не би по вољи оное који је саздао тела људска и који зна тајне људске, коме је у руди сваки створ животни и који својим милосрђем зна крај свакога,⁶ хотећи напоље превести триблаженог старца и дати му оправдања за труд његов, и трошење тела и за умножавање сузнога источника, и за свако вршење добра дела, да га призове к тајној трпези и да га напоји с источника бесмртнога, и да га удвори на хладовитом месту оне ливаде,⁷ да га насели у дворовима својим са онима који су му угодили, да се весели непрестано с анђелима његовим. „Јер који је човек, рече, који ће поживети, а неће смрти угледати?“⁸

И, хотећи овога објавити као небеског човека, а земаљског анђела,⁹ потруди своју неизречену милост, и спреми лествицу исходу Пречаснога, коју сам себи унапред спреми, предав Владици својему, да му је, у часу исхода његова, изнесе. Сликајући је унапред, Климакс Јован говораше: „Пењите се, браћо и оци!“¹⁰ Ступив Свети на њу непостидно, хиташе да иде оное који га зове.

Јер у ово време поче Пречасни боловати.¹¹ И, призвав сина својега Саву, поче му говорити, поливајући сузама тело своје:

— О драги мој, приспе време одласка мојега.

— Ево напред стоји Христос невидљиво и зове ме.

— Принеси ми, чедо, матер Господа мојега Исуса Христа, да јој, као што се обећаш, предам у руке њене дух мој.¹²

— Призови ми, чедо, проту и браћу сву, да виде исход мој.¹³ Јер ево се већ приближују слуге Господа Бога мојега и силни војници, и глас њихов и песму њихову чују уши моје.

— Похитај, драги!

И кад би принесена Пресвета,¹⁴ и кад се сви звани сабраше ради покоја Триблаженога, простре розину своју пред Светом и лежаше,¹⁵ очекујући долазак анђеоски.

А ови, седећи око тела његова, будући у тузи, жалећи за Светим, говораху му с много жецања:¹⁶

— Не остави нас сирота, Пречасни!

— Не лиши нас учења својега! Јер ко ће нас почити, и коме ћемо прибећи?

И испунивши се многим вапајем, жалосно ридаху.

Међу њима и Сава, увек цватући различним цветом девичанства својега, плачући жалосно, говораше:

— О Пречасни, видим да се селиш Господу. Али не заборављај нас у молитвама својим, и испроси нам милост у Христа Бога.

— Јер како ћу поживети без светогатих ти лица?

— Јер какав ћу обичај примити, не насићујући се добрим пастиром својим?

— Какав ћу обичај примити при беседи душевној?

— Од кога ћу добити утеху моју?

— Ко ће ми исцелити душевну повреду?

— Умоли Владiku својега да ме примиш са собом под вечите кровове. Јер не могу поднети растанка, светлости моја слатка!¹⁷

И сви, као једним устима, рекоше:

— Сети нас се, Пречасни, у блаженом твојој коју!

А он, пригнув се, рече:

— Зашто сте обузети тугом? Почните надробна појања.¹⁸

И наједном би шум, као да се подиже место на ком бежаху.¹⁹ И гле, анђеоска песма невидљиво: „Слава ва вишњих Богу, на земљи мир, ва чловецех благовољеније.“²⁰

И Триблажени појаше с њима на очиглед свима.

И тако предаде дух свој славно у руке Господње. И беше лице његово насмешено, имајући на себи неисказани изглед.²¹ И дивљаху се сви, гледајући то.

И опремивши тело Блаженога, са псалмима и песмама положише га у гроб. И разиђоше се сви, свако своје дому, славећи због тога Оца и Сина и Светога Духа, сада и увек и на веке векова. Амин!

XIV

После тога, браћо,¹ осећајући немоћ у телу својем од многих труда и рана,² са жељом, с много журбе и узбуђене молбе јавих се речима:³

„Господине мој, Христољупче, оче пречасни Саво, недостојанство ти моје напомиње, када ти, оставив хранитеља својега и нас, побе за Христом, тада се ја, иако бежах у тузи, гледајући на господина хранитеља, тешах оним што је корисно, са љубављу.“⁴

„После и овај мој господин свети остави мене с рођеним братом мојим, благословив и утврдив законом, да живимо, чувајући непреступно заповеди његове и вршећи оно што је заповедио у све дане живота нашега, а да пород његов живи у тишини и без метежа. Али грехова мојих ради све ово изостаде.“⁵

„Јер он⁶ остави заповеди господина и оца својега, и би преступник. Јер изведе иноплеменике на отачаство своје, и одузе ми земље и опустоши их,⁷ не послушав, сверепи, заповеди Господа, који рече: „Послушај оца и матер“,⁸ и остало. Али, иако су с њиме иноплемени пукови били многобројни, силе божје никако није било с њима, по завету и по молитви онога Светога.“⁹ Али као што пророк рече: „Они сапети бише и падоше, а ми устасмо, и бисмо прави“,¹⁰ јер се не надасмо на оружје наше, него на силу Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа, и на прави благослов и молитву господина светог Симеона. И због тога и не погрешисмо у надама нашим. Јер, победив их силом својом, поврати ме опет у отачаство своје.“¹¹

„Зато те непрестано молим, о пречасни оче наш Саво, послушај гласа који ти шаљем из дубине срца, и не презри мољења мојега, и, скупивши мошти Светога и Пречаснога, учини нам милост, потруди се и сам донеси пријатна мириса мошти Светога, да се просвети отачаство његово доносом моштију његових и доласком твојим, јер се оскврни земља наша безакоњима нашим и би убијена крвима, и падасмо у плен иноплеменика.“¹² Непријатељи наши поругали би нам се, да се није умилосрдио на нас Владика Господ наш Исус Христос, и пречиста његова мати, и молитвама овога Светога и тебе,¹³ Пречасни, сабрао

нас од народа и руку иноплеменика, и избавио нас од противника, заштићујући нас од свакога бавољег дела.“

А овај Пречасни, не презрев мољења мојега,¹⁴ потрудив се са сваком хитњом, и skutав мошти Светога, и узев са собом христуљубивих и извршних старца из Свете Горе на хвалу и захваљивање Светоме, посла нам писмо с речима:

„Посланство твоје примив с љубављу и молбе твоје не презрев,¹⁵ мошти твојега Светог које желиш, носим и сам путујем с њима и с часним чрнцима Светога места овог, у којем изволе живети господин свети.

„Зато се, драги, спремај на сретање његово.“

А ја, грешни, иако не могући подигнути главе своје од мноштва безакоња мојих, чувши речи ове Пречаснога о светим моштима овим, да су донесене, уздахнув од срца и преклонив колена своја на Светога, са сузама слух молбе, овако говорећи:

„Благословен јеси, Господе Боже отаца наших, Аврамов, Исаков и Јаковљев, који праведнике љуби и мољења грешних не презире, јер не презре и унижене молбе мене, грешног, и донесе светило отачаства његова, просвећујући све крајеве српске земље.“¹⁶

И одмах, журно сакупив архијереје своје и јереје и чрнце, изиђох му на сусрет. И, сретавши мошти свете, учинисмо обноћну молитву на том месту, са псалмима и песмама, и, појући ту надгробна појања с кадилима и пријатним мирисима, допратисмо их до спремљена му гроба у пресветој Богородици у Студеници, који сам себи спреми. И положисмо их часно у гроб с хвалама, славећи Оца и Сина и Светога Духа.¹⁷

ХУ

Мину мало времена до дана престављења његова,¹ и сабрасмо се сви, чинећи празник смрти његове.² И Бог премилостиви, који га је чувао од младости његове, и сад га није оставио, показа човекољуб-

ља своја сам господином светим на нама, слугама његовим.

И источи рака његова миро чудна и пријатна мириса, исцељујући болне и страдања различна, и, просто рећи, прогонећи бесне духове. И не само једном, него и у све часове истицаше неисказано и преславно миро отачаству својему.

Кад су игуман Дионисије³ и сви чрнци, који су ту, служили службу и бдење ноћно у храму пресвете Богородице, ту где леже мошти Светог, допаде неко, обузет бесом, који га мучаше по све дане, који се никако не умириваше, него га свагда бес гоњаше ван васељене, кроз горе и камење.⁴ И једном, добивши нешто мало олакшања помоћу Светога Симеона, обгрлив раку Пречаснога, вапијаше:

— Помилуј, Свети, мене који није очекивао спасења, и избави, Пречасни, онога који је сасвим пропао и порабоћен бесу лукавине, који влада њиме, јер смо ми стадо отачаства твојега.

— Не дај нас бесовима на радост, него нас избави пречистим молитвама својим, имајући потом слободе к Владици!

И сви повикаше са сузама:

— Помилуј душу пропалу, Пречасни!

И одмах,⁵ умиљосрдивши се, испели га. И отиде дому својему, радујући се и славећи Бога, који је дао силу угодницима својим.

И друго дивно чудо чујте браћо!⁶ Човек неки богаљ пужаше на ногама својим, и не могаше се никако усправити, нити могаше стати на ноге своје, јер му обе ноге бејаху одузете и прегореле огњем у коленима, замало што нису сасвим отпале и не држаху се. Како су биле изгореле, плазећи на рукама својим, вукао је за собом ноге своје. И, напав га пречасни Сава, отац мој, завив га у врећу, принесе га моштима Пречаснога, просећи у њега исцељења му. Јер немоћни, чув о чудесима која бивају и исцељењима од Светог,⁷ кричаше и вапијаше, говорећи:

— Помилуј, Свети, мене који је пропузио греси-ма својим и који је убијен од злих разбојника, и лежи још жив. Јер као што је Владика твој исцелио

пребе ослабљенога да је овај одар узео и да ходи право,⁸ тако и ти, Свети, ако хоћеш можеш ми помоћи милошћу, даном ти од Бога и Спаса твојега, Исуса Христа. Исцели ме, грешнога, као ученик прави Христа твојега!

А он, Свети, који свагда милује стадо своје, исцели овога ослабљеног и учини га да право ходи. И скакаше читав ногама својим, захваљујући Светој Тројици: Оцу и Сину и Светоме Духу, и пречасноме и светом Симеону, који му је дао да ходи ногама својим.

XVI

После овога ја, недостојни слуга његов, молитвама овога светог господина мојег олакшавах се од свих терета мојих,¹ старајући се о заповедима његовим, и, живећи у миру и тишини одасвуд, отресох са себе, с помоћу Пречаснога, све непријатељске варваре који су нападали на отачаство његово.

Би завист од законопреступнога цара бугарског, по имену Борила,² који је близу живео, чије се безаконје не утаји од свега света, јер, уистину, надмаша Иродово безаконје.³ Јер се овај диже са силом својом, узев са собом зета својега, грчког цара по имену Филандра,⁴ који је у славном Константинову граду. И узнесоше мисао своју високо да потребе отачаство Светога и да ме до краја озлобе, и, ако је могућно, и да ме прогнају из државе моје. Јер рикаху као лавови, и хтедоше да ме прогутају, и, подигавши силу, да се похвале противу мене.

А ја, видећ их како иду одлучно и незадржано, свирепо и неукротливо, до града, по имену Ниша, немајући другога помагача од земаљских сем Господа мојега, Исуса Христа, и пресвете Богородице и овога светог господина мојег, вапијах у болу срца својега:

„Владико, Господе Исусе Христе, и пресвета моја Богородице, човекољубице, ти знаш помисли и дела и немоћ худих створова. Теби износим душу моју,⁵ коју оскврних греховима. Избави ме од оних који

иду да ме озлобе. Јер ме, ево, као пси нападоше, и збор злобних опседа ме, и нападоше на ме силни.⁶

„Устани, Господе, на сусрет мени и види да не реку непријатељи моји: прождресмо га.⁷ Јер ти си заступник мој и уточиште моје.⁸ Тобом се оправдавам.⁹

„А ти, пречасни господине мој, имајући слободе ка Господу и к пресветој Богородици, не презри мољења онога кога заволе и отхрани у часном крилу твојем. Не дај на радост непријатељима отачаства твојега, које стече у Господу Богу сведржиоцу. Јер знам, господине мој, да си и по смрти жив, и да стојиш пред њим непоколебљиво на веке. И пребе, у телу свом, старао си се о нама. И сад, прешав на бољи свет, не остави нас! Амин!“

И наједном, у поноћ, би вика. И расу невидљиво Пречасни непријатеље наше, који се беху дигли. И страхом великим обузети, појавом мојега господина светог и знамењем једним, побеђени од њега побегоше, секући сами себе, једни друге, и победа им би међу собом, и до краја се срушише. И отидоше посрамљени, у пропасти и срамоти великој.

XVII

Један одметник од истогa племена, Готâ,¹ званог и бугарског, по имену Стрез,² одвоји се на запад к држави мојој, нападнут од овог злог законопреступника, брата његова. Њега примих као драгог сина, отхраних га и сачувах неповређена од најездне погибљи и од убиства његова. Јер свакога дана тражаше га да огњем сажеже тело његово или да га расече на четири чести и да их повеша на путовима градским. Јер се овај мучилац веома острви, и слатко му души чинише да пролива крв рода својега. Без броја и других људи истреби, трудећи се да земљу и море искорени помишљу својом. И, тражећи овога, побоше на мене, доконавши зли савет, али који не постигоше благодаћу Господа Бога мојега Исуса Христа и помоћу господина мојега, Светога Симеона.

А ја, задржав га у својим рукама, са свом силом мојом, коју имам од Господа Бога мојега и од благо-

слова Пречаснога, сећајући се благодати и науке његове да пружам руку ономе који лежи и заступа м увређена, и да уведем онога који нема крова, потрудих се и отех их, и предадох му пола царства бугарског. И утврдих га у граду по имену Просек, где прожиге и славне дане своје, јер подржавах власт његову и освешћивах га од свих који су га нападали.

Било је то у оне дане када сам живео и држао га у љубави својој, и ради Јеванђеља светог, којим и прибавих све ово, и не помишљајући нити прозирући оно што ће бити. Али на овом се зби реч Владичина: „Добар човек из доброга скровишта срца својега износи добро, а рђав човек из рђавог скровишта срца својега зло.“¹³ На њему се зби Писмо: „Угоји се и одебља“,¹⁴ и одметну се омилени,¹⁵ заборави на онога који га је у Богу васпитао и наситио свим добрима. Баволом наговорен,¹⁶ одрже се и буну подиже на ме, и поче се спремати да ми врати зло за добро, и да озлоби мене, и отачаство моје, и утврђење Светога.

А ја, грешни, сећајући се поука господина мојега светог и не уздајући се у силу своју од почетка, него да мислим на оно што није високо, него да се угледам на понижене, јер пониженима обећа давати благодат,¹⁷ умолих пречасног оца својега учитеља и наставника, Саву јеромонаха, да иде и изобличи безумље овога злога сада и зло прорашће, које не засади отац небески.¹⁸ И овај се не олени, него отиде и изобличи злобу његову, и придода слатка и добра и методична учења своја да га задобије за начин људи који праведно живе и добродушних царева, јер православне царева Господ назва хришћанима, — да врши реч Господњу и да живи у љубави, која је боља од свих жртава паљеница, које се приносе.¹⁹

А овај бедник остаде несаломљив и од злобе не измени разума својега, и не послуша заповеди и учења његова, заборавив на пастира отачаства својега и представника вишњему престолу, чијим се мољењем и помоћу многе силе и силне државе сатреше. Једнако се држаше своје зле намере, не знајући, безумни, речи пророкове: „Нећу се поплашити човека, кад се обогати или кад се умножи слава дома његова.“¹⁰ Јер кад умре неће ли оставити све?“

Одмах помоћу пресвете Богородице и силом светог Симеона, који подржава крепким дланом отачаство своје, би ово. Као што добродобедни и помоћливи и отачастволубави Димитрије страстотрпца прободе цара, рођака овога, и умори злом смрћу, не дајући врећати отачаства својега,¹¹ тако и овај мој свети господин, помажући и чувајући отачаство своје, прободе овога злотвора.¹² И издахну усред народа злом смрћу, и смрћу чудном, да су се сви чудили томе. И би наједном наг, оборен и непотребан. И на њему се зби: „Видех безбожника како се преузноси и виси као кедр ливански, и, пробох, и гле, не би га. И потражих га, и не нађе се место његово.“¹³

Судбе праведних су у рукама Господњим, и правда њихова живи на веке, и победа њихова над свима саблазнима које чине незаконни.¹⁴

XVIII

Друго дивно чудо испричаћу вам,¹ браћо, дивна дела овога господина мога, светог Симеона. Јер се велика, и преславна, и чудна, и страшна дела чине њиме непрестано, у све дане. Јер ако ко може избројити звезде небеске и песак морски, то ће избројити и овога Светога чудеса, и благодати, и силе предивне, које учини. Јер се задивљава ум и страши све људско знање. Јер од човека је немогућно, а од Бога је све могућно.²

Причаћу о овом чуду његову, које је било.

Устаде неко од грчкога рода, од царскога рода, по имену Михаило, у страни драчкој и у поморју његова острва великог, које је близу Диоклитије, и далматинске стране, и отачаства светог Симеона.³ И он подиже рат на мене, слугу његова, кога остави на престолу свом. И, улучив време, када сам се био далеко удаљио од те стране, узе један од мојих градова, по имену Скадар, који у истину, Далмацији припада.

Послав му, рекох:

„Остани, брате, сад. Јер Господ не остави то острво у твоју државину, него у праву државину

господина ми светог, а његовим молитвама и предањем дато је мени на управљање. А ти се сети речи Претече и Крститеља Јована, који запрећује и говори да човек остане при свом и да буде задовољан својим оброцима. Буди задовољан својим, а о оном што је одувек мојега отацтва, то надајући се на Господа мојега, Исуса Христа, и на пресвету Владичицу Богородицу, и на пречаснога господина ми светог, неће се посумњати срце моје, нити ће се устрашити од твоје пакости, него ћу, штавише, викнути из дубине срца мојега:

„Благословен Господ Бог мој, који учи руке моје на напад и прсте моје на борбу. И ако ме нападне пук, неће се побојати срце моје. И предања његова нећу оставити, док не сврши душа моја. И погнаћу, Господе, тобом непријатеље моје, док не погину“.⁴

И опет, обратив се, вапијаш:

„Господине мој свети, добоше народи на достојање твоје и оскврнише твоју свету цркву, слугу твога озлобише, трудећи се да твоје достојање узму. Умоли Владичу твога и Господа да се врате посрамљени у нади својој.⁵ Јер си ти прибежиште моје и утврђење, и ти си који ограђујеш отацтво од свакога зла, које наилази на њ. Јер си ти поставио земље своје, и не преступи их досад нико. И сад не остави нас, који се надамо на тебе и уздамо у тебе. Јер си ти весеље наше и похвала.“

Овај пречасни свети Симеон, топал у молитвама, и брз да походи,⁶ и бадар на труд, који брзо приклања божанствене уши онима који га призивају, не одврати лица свога од мене, него, као што ме је и пређе љубио, и сада ме до краја не остави.

И умоли својом молитвом светог и великог мученика Христовог Борба, кога узе себи за помоћника и победиоца над непријатељима, и као што Меркурије прободе нечастива мучиоца Јулиана,⁷ тако и овај великомученик, умољен господином светим, на јави такну у ребра игумана својега Јанићија, у храму свом у средини српске земље, говорећи:

— Устани, проповедај величину моју! Јер сам ја послан од Господа да убијем Михаила Грка, који је у драчкој страни.

И одмах један од робова његових, устав, прободе га мачем на одру његову, и злом смрћу предаде душу своју, на срамоту гледаоцима, а на радост свима који се уздају у Господа и у свете угоднике његове.

XIX

Милосрђем Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа и милошћу пречисте Богородице и увек деве Марије, сва су ова чуда, страшна и преславна, од светог господина мојега Симеона била на мени, бедном и недостојном и грешном, рођеном и васпитаном њиме, бедном Стефану.

Јер, гледајући његова дивна и неисказана дела, ужасавам се умом и трептним.

Јер ко ће избројити овога чудеса?

Који ли ће језик изговорити тајне твоје, изврсни свети старче?

Које ли ће се усне отворити на твоју похвалу, Пречасни?

Који ли ће разум исказати твоје величине, знојење и труде твоје, и копљења тела, бдења и сузе твоје?

Како да те назовем, о Пречасни, ја непотребни слуга твој?¹

Да ли да те назовем *апостолом*?² — Јер више него и апостол би. Јер би апостол отацству својему,³ јер из дубине неверства извуче народ свој, и, показав им ново крштење, обнови људе своје силом и радом Духа Светога, који, одагнавши прелести јеретичке, славе у Тројици једнога Бога.

Да ли мучеником? — Али ко ће избројити страдања твоја безбројна, која издржа, распаљујући се љубављу Христовом, боривши се и убив до краја мучиоца Ђавола, растргав замке његове и лајања до краја, сасушив тело своје уздржавањем, облив се као крвљу мученичком сузама својим и разагнав мрак тамних бесова, који се боре с нама.

Да ли да те назовем *учитељем* отацтва својега?⁴ — Али ти превaziђе њих, и учења њихова исправи, и оно што они не довршише, доврши, и на крају разум-

није учење им обнови, просвећујући сву васељену пре-
богато.

Да ли да те, Свети, називам *војником силним*?⁵
— Јер ти и огради васељену оружјем крсним, даним
ти од Владике твојега, и, ратовав, одагна све наше
злонаравље, и српом вере твоје искорени и исече
трње преварно у свету својем.

Да ли да те назовем *пророком*,⁶ Предивни? — Али
Господ вели: „Ниједан пророк није примљен у отача-
ству својем.“ — А ти се у отачаству својем јави ве-
лики заступник, пуштајући да киши пребогато миро
из раке твоје, исцељујући свако свезивање сатонино,
и прогонећи бесна маштања, и лијући недужнима
реке исцељења, који притичу к теби.

Да ли да те назовем *становником пустињским*?⁷
— Али ти и у пустињи још више процвета, подвиза-
њем расплоди труде своје, и цветове неувехле стече,
и би светилник свету, сијајући чудесима преславним.

Али, о Владико мој, о пресвета моја Наставнице,
срце се моје испуњује риданја, узвика и плача многог,
у недоумици мојој.

Јер какав ћу почетак показати?

Какво ће појање изрећи бедне усне моје похвали
твојој, Пречасни?

Од недостатка разума мојега вапијем ти господине
мој, јер сам недотупаван, и некористан усубујем се
да похвалим твоју величину.⁸

Али, ипак, твој сам, господине мој, и твоје похва-
ле рећи ћу ја.

Радуј се, господине мој,⁹ почетку мој и кра-
ју, и хранитељу мој свети!

Радуј се, пастиру добри, разумним овцама
Христовим! Учини ме најамником пастви твојој,
коју стече Владика часном крвљу својом!

Радуј се светлочици цвете, који си се наору-
жао силом крсном и оружјем непобедним да бра-
ниш стадо твоје од вукова, који нападају на њ
у свако време!

Радуј се, учитељу Новог завета, који ниси
поучавао мојсијевски, него си идући за Павлом,
његова учења изврсно усадио у разум наш!

Радуј се, Пречасни, вођо старцима, и заступ-
нике удовицама, и хранитељу сиротима!

Радуј се, младима васпитање, и сило, и настав-
нике најбоље!

Радуј се, помоћнике у биткама!

Радуј се, победиоце непријатељских варварâ!

Радуј се, лествице која узводиш чеда и људе
своје под небеске кровове, и усељаваш у ливаду
духовну!

Радуј се, архијерејима добри украсу и пра-
ведни, неувехли венче!

Радуј се, са апостолима саседеоче, и сапропо-
ведиоче, и саучитељу!

Радуј се, који се саста с мученицима, заједно
с њима пострада и заједно похвали!

Радуј се, монасима бадро око и наставниче
дивни, правило неисказано!

Радуј се, пустињаџима утехо, онима који ино-
кују тишино!

Радуј се, исправљање нама који грешимо!

Радуј се, очистиоче саблазни!

Радуј се, тихо пристаниште, онима који броде!

Радуј се, ослободиоче узâ греховних!

Радуј се, који утиреш путеве ка небеснима!

Радуј се, мосте који преводиш у вечни живот!

Радуј се, неисцрпни изворе!

Радуј се, рају који векујеш, красни и дивни!

Радуј се, цвете вере небеснога вртограда!

Радуј се, умни граде отачаства својега!

Радуј се, лозо доброплодна, која нам истиче
веселе!

Радуј се, грозде сазрели који истиче сок слат-
ки, а одузима пијанство греховно!

Радуј се, господине мој свети, и опет радуј
се, свагда се веселећи код престола Владике сво-
јега!

Али, о Пречасни, сети се мене, грешнога слуге
својега, Стефана!

Не заборави мене, убогога твојега!

Не заборави мене, који лежи у безаконјима!

Не заборави мене који се ваљам у блату сласном,
него пружи пресвету своју десницу, којом ме и бла-

гослови у варљивом животу овом, и руководећи научи да идем стопама твојим, ако и недостојна, ако и некорисна, ако и непотребна!

Умоли Владика својега за мене, да ме, презрев безакоња моја, удостоји да се приближим и видим радост, коју спреми онима који га љубе.¹⁰

XX

И опет нам се дају овога Светог чудеса,¹ небројена, и неисказана, и неизмерна, увек и без престанка, обилно и пребогато. Јер чудотворства и силе велике задивљавају ум рода човечјег. Јер као што је немогућно измерити дубине морске и висине небеске, тако је немогућно избројати и чудеса преславна, и неиспитана, и неисказана овога светог господина мојега.² Јер презадиви сву васељену јасно, јављајући се брз у помоћи, и у напастима крепак, и у најездама непријатељским велики заступник.

По завршетку чудеса ових, живљах у миру и тишини у отацству мојем, захваљујући Господу и Богу и Спасу мојему Исусу Христу, и пречистој Владичици његовој, и светоме господину мојему пречасном Симеону.

Али непријатељски баво, завидник добра, увек се труди да у ров поткопаони рине род људски, саблазнима својима и бедама многим, хотећи ослабити оне који верују у истинитога Бога нашега, а који, бедни, не зна, који је заборавио онога који га свагда прогони.³

Јер нечастиви побуни два цара да ме ожалосте, краља угарског, по имену Андрију, и цара грчког званог Јериса Филандра.⁴ Свећаше рђав савет да ме прогнају⁵ и да земљу отацства мојега разделе и задрже себи. Дигоше велике силе своје, овај од северних страна, а онај од истока идући, па да се састану и виде у граду Нишу. И, кад се састану, да се обрну на земљу светог Симеона и на отацство моје, зовући ме не престано, на превару као с љубављу, да дођем на виђење с њима.

А беше у то време празник Господа Бога нашег, по Пасхи славнога светлог Васкрсења. А ја, видећ так-

во озлобљење, и савет безаконички, и опсаду многих народа, и непријатеље који су се стекли заједно, брзо потекох раци триблаженога господина мојега, брзога у бедама помоћника. И, обгрљив раку моштију његових, где лежи добродобно тело његово, вапијах с премногим сузама к њему:

„Господине мој свети, приближише се безаконички гониоци моји и свећаше заједно једномислено против тебе, завет заветоваше, труде се да потребе слугу твојега.

„Господине мој свети, положи их као точак и као сламке пред лице ветра. И да се постиде они који устају на ме, и слуга твој да се узвесели. Јер си ти уточиште и утврђење моје. И по чему, господине, да разумем милост твоју, и заступљење, и походу твоју на мени грешном?“

И одмах, у тај час, брзим његовим походом, приспе Дух Свети, и испуни се пријатномирисне масти сва црква, и изли се мирисно миро, не као што се излива у све дане, него се поли сва црква, да изнемогуше служници код светог гроба, црпући свето миро. И из исписаног лика Светог, који је на зиду црквеном,⁶ истече пречудна река, да су се сви гледаоци дивили и говорили:

— О Предивни, како си и сухи камен обогатио Светим Својим Духом. Доласком својим учини да потече река исцељења, којом се недужни, мажући се, исцељују од различних недуга својих, хвалу дајући Богу, који ти је дао силу.

Вратих се учитељу и наставнику мојему Сави јеромонаху, да се благословим од руке његове, па да идем противу непријатеља, који се приближују земљи отацства мојега, противу Андрије, краља угарскога.

А он, примив глас од светог господина мојега, пречасног Симеона, и, пошто му је заповеђено да иде са мном, говораше ми:

— Драги мој, не страши се лица многих народа, јер имаш господина својега светог, брзога помоћника својега, који ти помаже и неће те посрамити у векове, и не бој се од њих, и не тугуј. Јер сада ће претворити јарост њихову у кротост, и гнев њихов у љубав твоју, и јарост њихову у почит твоју и славу. Јер бадре очи

троструко блаженог старца будно заступају твоје добро. И видећеш очима својим помоћ своју за собом, и сву вољу своју испуњену, и зверску свирепост претворену у пребогате дарове своје.⁷

И наједном, док је још говорио, почеше стизати, један за другим, од славних слугу његових посланици говорећи ми:⁸

- Доћи, брате мој драги и слатки у Христу Богу!
- Доћи, господине мој и брате, да се насладимо у Господу Богу слатке љубави!
- Доћи да се постиде сви који нам мисле зло.⁹
- Доћи да се сакрију непријатељи наши.
- Доћи да се похвале и прославе који нас љубе!

И, пошто смо утврдили часним и животворним крстом Господњим и пречистом Владичицом његовом Богородицом, састах се с њим на међи отачаства нашега, у граду Равном,¹⁰ молитвама и помоћу Светога у славу и част, и у неисказано весеље и радост, да су се сви гледаоци дивили томе.

И преумножи ми дарове своје различне свакога дана, чашама царским, украшеним камењем разноликим, и коњима предивним, обложеним и украшеним златним уздама, које сијају као Сунце и задивљавају човечји вид, и премнога одела, чрвљенице царске и багренице, различне као и пољски цветићи, све украшене бисером и камењем, како царевима личи.¹¹

И пробависмо у весељу часном 12 дана. А великоже његове и бољари силни поклањаху ми се свакога дана и доношаху ми врло много дарова разноврсних.

Видите, браћо моја, пречудну и предивну љубав мужа овога славног, како за љубав моју дивље и бесне зверове, туре и турице¹² изведе, као што ми, извезав, и питому стоку даде, и срацинску стоку,¹³ да сви говораху:

— Дивно и славно видесмо у дане ове.

После овога приближи нам се грчки цар, гневан и јарошћу обузет,¹⁴ научен од оних који ми зло мисле. И састасмо се у славном граду Нишу, и који много хоћаше, па ма и неки мали део да узме од мене, и не доби, безумни, него злим срцем не могаде

ни рата подићи ни љубави учинити, молитвама Светога. И врати се, опет посрамљен. Али не могаше изићи из отачаства мојега, јер затворих све стазе његове помоћу Светога господина мојега.

А краљ Андрија умоли ме да изиђе у своје царство. И ја, послушав молбе његове, оставих га. И отиде с миром, велико бепчашће и хулу понесав царству својему.

А ми отидосмо свако својему дому, славећи Оца и Сина и Светога Духа и светог овога триблаженог Симеона, брзог помоћника нашег, и сад, и увек, и у веке векова, амин!

У име оца и сина и светог Духа ја, велики жупан Стефан, са својом децом, кунем се кнезу дубровачком Жану Дандолу и свој општини града Дубровника у Бога и Свету Богородицу и у часни и живо-творећи крст Господњи, и у света јеванђеља и у светих дванаест апостола и у светих четрдесет мученика и у 318 светих отаца. Кунем вам се без икакве обмане да сам вам пријатељ ја и моја деца, док сте искрени.

И ако неки ваш непријатељ пребегне у моју земљу, да вам га дам ако ће вам што напакостити из моје земље.

И да иду ваши људи по мојој земљи са робом без икакве бојазни, и да им не буде никаквог насиља, него да продају и купују слободно, а оно што је по закону трговачком у мојој земљи да ми дају.

И да не гони Србин Влаха без суда, него ако се учини неправда између Града и моје земље, да се састају судије где је по закону и да пресуђују а да не буде насилног одузимања имовине.¹

Ако ли ово преступим, да ми Бог суди и Света Богородица.

1. Натпис на северном зиду под кулом манастира Жиче¹

Овом пресветом храму Спаса нашега Исуса Христа, по неизрецивој милости његовој, коју сатвори са нама, ја Стефан, по Божјој милости венчани први краљ све српске земље, Диоклитије и Травуније и Далмације и Захумља, са превазљубљеним сином својим Радославом, по Божјој милости мојим намешником, приносимо Твоја од Твојих, да бисмо били помињани у молитвама, дар Спасу нашем Исусу Христу и његовим светима:² свете частице часног и животворећег крста Господњега³ и светих страсти Христових и од ризе и појаса Пресвете Богородице и од деснице светог пророка Претече Крститеља Јована,⁴ коју положи на теме Господње, крстећи га, и од главе Претечине и од моштију свих светих апостола, пророка, мученика и преподобних светитеља; иконе светих и часних ликова и сасуде златне и сребрне и рипиде многе и завесе и покрове свете и ризе часне и света јеванђеља и књиге многе и друге украсе који су на просвећење Спасу нашем Исусу Христу.

А за храну и одевање онима који служе светом храму овом: село Талско, са Ратином и са Заклопитом Луком; Тополница с Војушама, Рибница са свим брежуљцима и са Бреном; Жича са Батином, Рибићи с Црном Реком, Тлсто Брдо са Рашким Делом и са Штитарином, Пешчаница сва с Печаном, Буковица, Граховишта сва, Свињица, Грачаница, Радијево, Конарево, Чрњаве са Серчом, Бресница са тргом, Свибница са Округлом, Бобоље са Чечином, Гвочаница са Пупавницама; у Јелцима села: Долња Вас, Борак, Гњила, Добриња, Витахово; а у Хвосну села: Пећ са својим засеоцима, Чрни Врх, Стлпези, Требовитићи, Горажда Вас, Накл Вас са Челпечима и Лабљаницама, Љутоглави са градом; а у Затону села: Чрнча са својим засеоцима, обе Ивање са засеоцима, Замчане

са засеоцима, Дубово, Гаје, и сва ова села са засеоцима својим; а ово су у Зети села: Требоље, Плавници; у Горској Жупи Голич. А ово су планине: на Спорица Ноздре, Јаворје с Лукавицама; у Хвосну Слоно Поље са Тмастим Гвоздом, над Брезницама Жељин, а зимске паше од Брезне наниже низ Сутјеску са свим пашама као што обухвата црквена међа, са свим пашама зимским и летњим са оне стране Котленика.⁵

А ово су Власи које смо дали овој цркви — ово су имена: Грд кнез с децом, Радота, Влкослав, Тихомир, Станимир, Војихна, Драгшан, Његослав,⁶ Злина, Мирош, Брајен, Његуш,⁷ Његота,⁸ Сина, Радомир, Драган, Братин, Војило, Држихна, Пачемил, Батина, Братмир, Драгуш, Тихомир, Братеш, Грдош, Гостило, Поп, Пачен, Бун, Стан, Драгоман, Стан, Десислав, Купљен, Дајша, Берило, Њег,⁹ Бунило, Драгомир, Братен, Станимир, Братонег, Његота¹⁰, с децом, Драгуш, Братило, Радослав, Тудор, Луцан, Добромир, Драгослав, Мужило, Тихоч, Драгомир, Драгуш, Куман, Милобрат, Драгуш, Драгослав, Брапа, Предило, Драга, Првослав, Драгуш, Полиград, Радиш, Тихомир, с таштом и децом, Злата, Стан, Драган, Поп, Мик, Добриша, Берило са децом, Гостимир, Рад, Гостимирова мати, Чуч, Куман, Братослав, Бута, Њег,¹¹ Васил, Братеш, Братослав, Добри, Љев,¹² Драгомир, Сраштан, Тудор, Тихомир, Бунило, Браја, Гостило, Војмир, Божаја, Турјак, Предимир, Буч, Крашимир, Братило, Будислав, Тихослав, Мргела, Радуш, Купљен, Братан, Бун, Продан, Војихна, Братохна, Гостиша, Илија, Букор, Рад, Братина, Бала, Срацин, Хреља, Милац, Добромир, Сина, Влад, Десило, Доброслав, Тешемир, Будин, Божица, Куман, Букор, Рад, Влад, Стан, Поњег,¹³ Руг, Грдош, Злата, Стан, Драгут, Влксан, Богдан, Братослав, Бегота¹⁴ с децом, Толак, Драгун, Лубота, Кулин, Велимир, Брзеј, Тудор, Букор, Нанота, Сина, Њег,¹⁵ Братеша, Берислав, Првослав, Буцкат, Црномуж, Грдан, Никола, Драгош, Драгослав, Војин, Гугота, Вусин, Скоромир, Пружин, Војислав, Дола, Радота, Велимир, Повржен, Војислав, Берило, Мирош, Вељен,¹⁶ Срацин, Андрија, Бегота,¹⁷ Гостило,

Чврњега,¹⁸ Гргур, Букор, Богдан, Стан, Десимир, Бежан,¹⁹ Пљен,²⁰ Братиша, Дедол,²¹ удовица Драгушла и Тус с мајком, Грипон, Црнота, Стан, Шарбан, Војњег,²² Белота,²³ Војила, Мирош, Славко, Гостило, Њеж²⁴ Продан, Бун, Дјед²⁵, Драгуш, Гуна, Братимир, Вокосав, Гостимир, Ходиша, Предихна, Букор, Трусен,²⁶ Нерад, Сингур, Драгуш.

И ове жупе приложисмо под власт ове цркве: Крушилницу, Мораву, Борач, Лепенице обе, Белица, Левоч, Лугомја, Расина, Јелшаница и над овим што се прилаже овој цркви да нема протопоп дворски никакву власт, него што долази или од попова или од Влаха, или поповски бир од земље, који долази од попова, половина да се узима за ову цркву. И да се не позива архиепископов човек краљу без краљевог печата, већ ако је коме дужан архиепископов човек, да га позивају с краљевим печатом краљу. Па ако не дође на печат, онда да му се печати упишу код краља и да глобу узме архиепископ себи.²⁷ И ако се позове краљев човек архиепископу, и да буде...

2. Натпис на јужном зиду под кулом манастира Жиче¹

Овај свети и преосвећени храм Спаса нашег Исуса Христа ја, милошћу Божјом венчани краљ Стефан и с превазљубљеним сином својим Радославом првенцем, кога и благословисмо да буде краљ читаве ове државе,² у овом храму Спаса нашег овде да постављају се сви будући краљеви ове државе; и архиепископи и епископи и игумани да се постављају овде.³

И ове жупе приложисмо под власт овој цркви: Крушилницу, Мораву, Борач, Лепенице обе, Белица, Левоч, Лугомира, Расина,⁴ и Влахе све ове краљевске државе.⁵

И у овим жупама, које приложисмо цркви Спаса нашега: да немају протопови дворски никакву власт а оно што долази од попова или од Влаха или

земаљских људи, што је поповски бир, што се узима на људе, да се све то узима за ову цркву.

А у жупама које су дошле под друге епископије, да узима протопоп дворски половину бира поповског, а оно што је врховина поповска, да од тога не узима протопоп делове, него да све то епископ узме.⁶

А у ове четири жупе: Јелшаница, Пнућа, оба Ибра, од почетка није улазио протопоп, па и даље нека су од протопопова слободне.

А четири манастира краљевска: Света Богородица Студеничка и Свети Борбе у Расу и Светогорски манастир и Света Богородица Градачка — над ова четири манастира или где су им села под којим епископијама, да над њима епископи немају никакве власти; а што се тиче постављања попова у овим манастирским областима и сваког духовног исправљања, све то преносим на архиепископа. А што се тиче постављања игумана, што по праву припада краљевству, да га архиепископ благослови божаствено, а краљ да му да жезло и да га целовом својим постави за игумана.⁷

И потом божаствени овај закон научивши према црквеном уставу и предању, и Господња забрана би, да се не раздваја муж од жене и жена од мужа;⁸ ако се пронађе да је ко ову страшну заповест преступио, оваквом казном да се казни: буде ли то ко од властеле, да се од њега одузме за краља шест коња; ако ли је ко од других војника, да му се узму два коња; ако ли то ко од убогих људи учини, да му се одузму два вола.

Женама такође заповедам: ако ли је она која преступи закон од властеле, то властелинском казном да се казни; ако ли је од нижих, то према роду да се казни; ако ли неку родитељи или ко други одведе, то такви да се казне према својем чину; ако ли сама од себе полуди,⁹ оставивши свога мужа, а има сопствену имовину, глобом да се казни. А ако нема имовину, телесном казном да се казни, како буде по вољи њеног мужа. Казнивши је, да је води. Ако не ухтедне да је води, то по кажњавању да је прода, коме он хоће. И сваки муж који је пустио жену,

пошто буде кажњен, да је врати у свој дом. Ако ли ово не послуша, такав и од божаствене цркве да буде завезан и да не буде у милости Господњој. И ако другу жену узме, да плати глобу сличну првој. Или ко да жену таквом који не жели да живи са својом, онда и тај да подлеже истој казни као и онај који је жену отерао. А забране женама да буду на овај начин: да оставивши свога мужа немају право другог узети.

Епископима и онима који управљају запређује се божаственом претњом да нико не одступи од овог божаственог закона, осим ако је реч о прељуби. И ово потанко и разложно да се испита код властеле и војника, те да они који управљају наплате од њих казну. А који су убоги, њима да се узму по два вола. Ако су из жупа које су под влашћу архиепископије, да узме архиепископија, а под влашћу других епископија, то да узме епископија једног вола а другог да узме онај који управља.

А ако неко противзаконито узме свастику, а буде ли то властелин или војник, да га онај који влада казни одузимањем два вола. Ако је од убогих, то да узима епископ половину а такви да се распуштају.¹⁰

Који се позивају пред епископе и стављају под њихову руку, за такву руку и печат епископи да наплаћују.¹¹ И да се не позива архиепископов човек краљу без краљевог печата,¹² већ ако је коме дужан архиепископов човек, да се позива с краљевим печатом краљу. Па ако не дође на печат, онда да му се печати упишу код краља а да глобу узме архиепископ себи.

И ово све учинисмо теби, Спасе мој, и предасмо божаственој и неизреченој слави царства твога. Ако ко преступи и разори нешто од овог преданог теби, ко год да буде, потворивши ово, не само да је крив и одбачен од божаственог тела и крви Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа и Богоматере која га је родила, Пресвете Приснодеве Марије, него нека и анатема на њему буде и клетва од светих небеских сила, Јована Претече и Крститеља и светих преславних апостола и светог првомученика Стефана и све-

Давалац онога што је благо и источник сваком давању неоскудни, услишалац свакога који га призове истином, не хтеде ничију пропад, него заповеди да се сви спасу и у разум истинити добу, Владика свих, Христос Бог, истинита мудрост Очева, кога ако ко нађе у истину је блажен; ко је дакле тај који може да искаже силе Господње? Ради таквог смирења Владике све се удивљава, јер нашег спасења ради би човек, свих Бог оваплотивши се у Пречисту своју матер, и својим благовољењем венча нас дајући неоскудно испуњење онима који с љубављу падају ничице к њему. Величину његовог човекољубља разумевши, ја, грешни Стефан, велики краљ, намести господин све српске земље и Диоклитије и Далмације и Травуније и Хумске земље, падајући ничице пред тебе, молим ти се, Господе, ти си ме примио из утробе моје матере, ти си мој покровитељ, тебе као утврђење и наду имам и пред тебе као молителницу стављам Пречисту Твоју Матер. Мене изабравши у дому оца мога да будем наследник престола оца мога и међу браћом мојом виша ме јавивши, мени предаде да пасем стадо оца мога с благословом очевим,¹ који и овај науч даде мени, рекавши:

— Сине, моје речи узми на ум, мојим речима приклађај ухо твоје, сачувај их у своме срцу² и буди онај који се свим речима узда на Бога, благослови Бога у свако време и нека је хвала његова свагда на устима твојим.³ Близу је Господ свих који га се боје и молитву њихову услишаће и спашће их.⁴ Амин.

Стога и ја, разумевши блажени живот оца мога, како у свему с журбом притицаше заповедима Господњим, и зато га Владика Христос Бог страшним свима који живе около њега јави, и мир и тишина би у дане владавине његове, по речи пророка Давида: „Господ неће лишии добра оне који ходe незлобиво.“ Тога ради и ја падам пред тебе, знајући твоје човекољубље и молим се вапијући овако теби Исусе Христе:

Отвори ми очи срчане, да разумем и творим
коду твоју у сав даме живота твоје, Јер сам придо-
шлица ја, не сакриј од мене заповести твоје, него
отвори очи моје да разумију чудеса од закона твога.¹
Рече ми Господ, верокућности и тајне премудрости
твоје, на тебе се надах, Боже мој, да ми ти просве-
тиш ум и савесом светлишћу разумем твога, да про-
бавим у свим заповестима твојима како биш се оми-
нио и просветио истином и списом јудуу моју и твоју,
Амин.

И тако пребивајући, ако и друге добродетели не
створиш, о чиниће се постарати Бог, Јер тај бејаше
министар некоег светогласа од Угледом жељом сваку
потребу изашаја му, и овоме манастиру Преподобно
Милетице паче Господице Богородице на Млету² ово
дариш, острво цело и бабино Поље, на другом остр-
ву у Крају крају Светога Влада, Манастир и с Пополом
Ауном и Светом Стефаном и Светом Георгијем. А ово су
тај манастир Жуљина од мора до мора и од друге стране
од Мотружана од мора до мора, у Стону крају
Св. Никола. Ово да буде манастир Свете Богородице
млетке краје. И манастир који је овај крајо
презвима докатога да буде крају у Рајени и у Жиро-
вима крају Дубровником. Ови уако да буду крају,
И о овим манастирима нико да се не смра овица оштра,
који је у том месту, и други ми један човек да не
бегу нити власт над њим. Ко буде изашај по-
сле мене или моје дете или близак мој или неко дру-
ги, оштра да не разори или коме учини неко напаст.

Ако да се ко, манастир Светогласа одбеге, друге
да разори нити од оштра што презвима Преподобно
Богородице Владогласинири, нико да буде прозван
од Господа Бога Свепријатеља и Преподобног
и свима чиниш и животиноредити крсти да поразе нити у
савести и у бузином меду, и од мене грешних нема
ни буде млетена. Овога ради писам и потписам.

Стефан, по владици Банској вичави крају и само-
држави, тај српске земље и поморине.

Овај текст је први пут објављен у издању
Књижевна дела Стефана Првовенчаног објављују
се овде у преносу на савремени српскохрватски језик.

За дело *Живот светог Симеона* користили смо
превод Миливоја Башића (*Старе српске биографије*, I.
Превео и објаснио Миливоје Башић, Београд, СКЗ,
1924 стр. 27—75).

Овај превод смо редиговали, где је то било неоп-
ходно. Осим тога, настојали смо да, у графичком сми-
слу, тај текст модернизујемо. Зато смо извршили нову
поделу на одељке, како би до изражаја дошли моно-
лози, дијалози, молитве, тј. различити стилски сло-
јеви.

Хиландарску повељу објављујемо углавном према
преводу Лазара Мирковића (*Списи светогоса Саве и*
Стевана Првовенчаног, Превео Лазар Мирковић, Др-
жавна штампарија Краљевине Југославије, 1939 стр.
161—167). На појединим местима тај смо превод ре-
диговали, а нека места смо изнова преводили.

Сви остали текстови први пут се преводје.

За *Жичке натписе* користили смо издање Франца
Миклошића (*Monumenta Serbica*, Беч, 1858, стр. 11—
16). Консултовали смо и најновије издање Егона Фе-
кетее (*Егон Фекеге, Учешије св. Саве или његових са-
радника у изради Жичке повеље*, Зборник Матице
српске за филологију и лингвистику II, 1959, 76—87).

Превод *Млетске повеље* начинили смо према из-
дању Ф. Миклошића (*Monumenta Serbica*, стр. 8—10) а
имали смо у виду превод једног одломка из текста
који је дао Борбе Сп. Радојичић у својој *Antologiji*
(*Antologija stare srpske književnosti (XI—XVIII veka)*,
Izbor, prevodi i objašnjenja Đorđa Sp. Radojičića, No-
lit, Beograd, 1960, стр. 27—28).

Превод *Повеље о пријатељству и трговини* начи-
нили смо према издању Љубомира Стојановића (*Ста-
ре српске повеље и писма*, књига I: Дубровник и ње-
гови суседи, први део, Београд—Сремски Карловци,
1929, стр. 3).

Занимљиво је да је био сачуван и један краatak одломак из *Живота светог Симеона*, на листу истргнутом из неког рукописа XV или XVI века. Са посебним насловом: „а ово су имена градовина које разруши свети и преподобни господин наш, Симеон мироточац“ (превод на савремени језик) на другој (verso) страни тога листа био је исписан текст VII поглавља из овог дела (опис Немањиних освајања). Очигледно је, јер нема свршетка, да се текст настављао и на следећем листу. Тај је лист доспео у руке Ватрославу Јагићу. Он је објавио текст и са прве (recto)

и са друге (verso) странице, у XXIV броју Архива за словенску филологију (Archiv für Slavische Philologie), 1902. године. Касније је тај лист изгубљен.

3. *Повеља о пријатељству и трговини*. Оригинал се чува у Државном архиву у Дубровнику. Текст је исписан на пергаменту (формат 11,8×21 см) уставом, у 13 редака. На полењини је натпис Stephanus. Сачуван је остатак печата, на врши од белих нити. Печат је од смећег воска. Постоје и два стара латинска превода текста ове повеље. Оба су исписана на пергаменту. Један се чува у дубровачком архиву, уз оригинал, други у Бечу. Подаци о повељи и преводима узети су из рукописа *Српског дипломатара*, I, који су припремали Владимир Мошин, Душан Синдик и Сима Бирковић.*

4. *Жички натписи*. То су натписи на северном односно на јужном зиду под кулом у манастиру Жича. Представљају остатке двеју повеља Стефана Прввенчаног — северни натпис за основицу је имао оснивачку повељу из 1219, јужни натпис повељу издату 1224—1227. Те повеље, као и првобитни натписи, начињени на основу њих, нису сачувани. Постојећи натписи су из почетка XIV века. Прилично су оштећени.

5. *Повеља манастиру Свете Богородице на Мљету*. Оригинал није сачуван. Постоји препис који се чува у Хисторијском архиву у Дубровнику. Текст, укупно 41 редак, писан је на пергаменту (формат 48×34 см). Испод њега је потврда краља Милутина, у 8 редака. И препис повеље и потврду писала је иста рука и то некалиграфским уставним писмом краја XIII и почетка XIV века. Сачуван је остатак гајтана од дрвених конаца, провучен кроз плику. Подаци о повељи узети су из рукописа *Српског дипломатара*, I, који су припремили В. Мошин, Д. Синдик и С. Бирковић.

Овај текст је сачуван у рукопису *Српског дипломатара*, I, који су припремили В. Мошин, Д. Синдик и С. Бирковић. Овај текст је сачуван у рукопису *Српског дипломатара*, I, који су припремили В. Мошин, Д. Синдик и С. Бирковић.

* Овде желимо да се захваљујемо др Душану Синдику који нам је предусретљиво дао на увид и коришћење припремљени текст *Српског дипломатара*.

Хиландарска повеља

* У коментарима се неће давати напомене у вези са оним деловима Стефановог текста где постоји потпуно слагање са Немањиним повељом. За то нема никакве потребе јер постоје изврсни коментари Димитрија Богдановића уз Немањину Хиландарску повељу, у књизи: Свети Сава, *Сабрани списи*. Приредио проф. др Димитрије Богдановић, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1986. (*Стара српска књижевност* у 24 књиге, књига друга).

¹ постави господина ми оца за великог жупана, названог на светом крштењу Стефана Немању — Запажа се прва значајна интервенција у односу на оснивачку Хиландарску повељу. Уместо: „И постави ме великог жупана“, у Стефановој повељи стоји: „Постави господина ми оца за великог жупана“. Прввенчани уместо првог лица уводи треће лице у приповедање. Такође наглашава своју сродност са Немањом.

² Поново се испољава промена стилско-приповедног обрасца (аутобиографско је преведено у биографско). То је присутно и у даљем тексту повеље. Оваква места нећемо посебно коментарисати.

³ *Лепеницу, Белицу* — У оснивачкој повељи (у даљем тексту за њу ћемо употребљавати скраћеницу ХП), редослед је обрнут.

⁴ *желети са журбом* — Стефан долаје ово „са журбом“. На Немањиној хитрини он ће нарочито инсистирати у биографији.

⁵ *господин ми свети благоверни часни старац Симеон* — Ово је додатак у односу на ХП.

⁶ *са онима који су угодили Богу* — И ово Стефан долаје.

⁷ *и како би стекао оно рајско и неизречено жилиште неким обичајима* — Такође додатак.

⁸ Уместо: „И како би ми било могуће примити анђелски и апостолски образ“ (ХП), овде стоји: „И нарочито желење да прими анђеоски и апостолски лик“.

⁹ Немањину реченицу „како би ми било могуће... последовати Владичиним речима“, Прввенчани проширује у

исказ: „И подвизаваше се да би са поспешењем следовао Владичиној речи, коју рече“. Промена је очигледна; истиче се Немањин подвиг тј. труд унапред уложен да би могао да прими највиши монашки чин.

¹⁰ Првовенчани да би истакао Немањину љубав према богу, уводи цитат: *Љубав божја у верници привезана је*“, који не постоји у ХП; и затим коментар: „овоме, дакле, привеза се најчвршће“. Цитат није идентификован.

¹¹ После исказа „А када је минуло много времена“ Стефан има дужи додаток у коме приповеда да је Немања почео да се моли Богу „да га не лиши онога што жели“, пошто је већ одговарао своју децу.

¹² Овај мишљу беше узнесен... наситићу се краснога гласа предивне оне птице — Читао ово место је Стефанова интерполација. То је опис идеалног пејзажа и тумачење. На овакве идеалне пејзаже наилази се и другде у средњовековној литератури, нарочито византијској. То су општа места, тзв. топоси, који имају и посебан назив *locus amoenus* или земаљски рај. У Стефановом „пејзажу“ све је окупано светлошћу, испуњено мирисима и озвучено. Најпре је ту ливада, затим дрво препуно лишћа и цвећа, плодова, птица која пева. То је заправо алегоричка слика Свете Горе. Централно место у њој дато је Немањиним сину Сави премудрој птици (рајској птици, сирину), која певајући „неумуклим гласом, високом грлом, јасним звуком“ привлачи Немању у Свету Гору.

У Стефановој интерпретацији, главни разлог за Немањин одлазак у Свету Гору јесте зрачење тог духовног центра и, нарочито, љубав према сину Сави. Сава је пример Немањи. Ову исту идеју Стефан ће касније развијати и у Немањиним житију.

Подробна анализа читавог текста друге Хиландарске повеље, укључујући и ово место, дата је у студији Радмиле Маринковић: *Почеци формирања српске биографске књижевности. Повеље о оснивању манастира Хиландара*, Прилози за књижевност, језик, историју фолклора, књига XXXIX, свеска 1—2, 1973, стр. 3—19.

¹³ Уместо: „а Христова љубав све више се везиваше за мене, макар и недостојног“ (ХП) овде налазимо: „Христова пак љубав расла је у њему и разгарила се срце његово у њему; јер беше као стан спрењени му и као сусед пречисти Њего-

вом светом Духу“ — Стефан ствара потпунију слику о Немањиној љубави према Христу, тиме што тврди да се она не престано увећавала.

¹⁴ Уместо: „Ја одмах оставих владавину моју“ (ХП), у овој повељи стоји: „Остави државу своју, од Бога њему даровану“ — Стефан Првовенчани очигледно инсистира на божанском пореклу Немањине власти — о томе да је Немању бог поставио за господара говори се у уводу, и у ХП и овде.

¹⁵ Док у ХП стоји: „оставих... и све моје, различно моје“, овде је на том месту: „остави... и сва своја изврсна и различита имања“. Стефан наглашава да се Немања одрекао великог богатства („изврсна и различита имања“) да би кренуо за Христом.

¹⁶ У ХП Немања за себе каже: „И удостоји мене грешнога свога јарма благога и савтори ме заједничара часног и анђелског и апостолског образа малог и великог. Стефан на овом месту спомиње да је Бог, омогућавајући да се замонаши, Немањи испунио његову неизрециву жељу.

¹⁷ Уместо: „пошто се овако устројило, оставих на престолу мојем и у Христом дарованој ми владавини љубљенога ми сина Стефана, великога жупана и севастократора, зета Богом вечнаго кира Алексија, цара грчкога, Стефан има ширу реченицу у којој наводи да је Немања абдицирао по Христовој вољи, затим где спомиње себе као Немањино Христом даровано чедо. Државу је Немањи, према Стефану, даровао Христос.

¹⁸ Немањину реченицу: „И макар и недостојан да се начерем слуга Христов Симеон монах, благослових га сваким благословом“, Стефан проширује неколиким додацима. Он истиче Немањине врлине („подвижник“, „чедољубац“), наглашава да је Немања његов господин и, нарочито, да га је он одабрао, међу браћом, да буде његов наследник.

¹⁹ У ХП стоји да Немања благосиља Стефана да буде добросрдан према народу и да се брине за цркве; у ХП благосиља га и почиње да учи да се потруди на свако благо дело у својој држави и заповеда му да се брине о црквама.

²⁰ У односу на ХП цитат је проширен — додавањем: „Уклоните се из места својих и рођења“ и: „него спасење добија се онима који живе Христа ради“. У ХП није унет следећи текст из ХП: „Поче се подизати мисао моја да напустим познате моје и децу и да нађем

неко место, и да ту добијем спасење. И не остави мене Владика мој, ни моје жеље, јер се још више радује због грешника који се каје.“ Тај текст долази испред: „Изађе из државе своје“.

²¹ Уместо: „Изиђох из отачаства свога у Свету Гору“ (ХП) Стефан има ширу реченицу у којој констатује да је Немања отишао и од деце своје, и од своје супруге, да би стигао у ливаду, до красног дрвета и слатке птице, где ће стећи спасење. Помињући ливаду, дрво, птицу, Стефан подсећа на место у повељи где је дао алегоријску слику Свете Горе. Он уосталом и каже: „да би постигао ливаду ону пређе описану“.

²² Ово је у ХП било раније — в. напомену 20.

²³ Брзо идући... миловање птица и узлетање и остало — Стефан се поново враћа на алегоријску слику. Сада је и разрешава: ливада=Света Гора, дрво=правверје, гране=монаси, птица=Сава, лишће и цветови=пророчке проповеди, итд. Логично је што писац овде разрешава алегорију. Немања је, по доласку на „диваду“ спознао шта она значи. Међутим, писац је да би истакао мотивацију за Немањин одлазак у Свету Гору — љубав према сину Сави, морао да започне разрешавање алегорије још много раније — в. напомену 12. Тако је делимично нарушио иначе изузетно успелу поетску слику.

Немањина сазнања и осећања по доласку у Свету Гору описана су кроз осете чула — „о богољубиви господине мој, написаху пет твојих премудрих чувстава виђења: слушање онога дрвета, мирисање, појање, миловање птица и излетање и остало“.

²⁴ Место где су се налазиле рушевине грчког манастира.

²⁵ Немањину реченицу: „И потрудивши старост своју, уз помоћ сина ми великога жупана Стефана, удостоји ме Владика мој да му будем ктитор, Стефан значајно проширује. Он са поносом истиче да га је Немања „подигао“ да обнови стари манастир. Наглашава да је послушао јеванђељске речи и да је испунио вољу свога оца.

²⁶ Овде Стефан говори о догађајима после Немањине смрти — спомиње његов гроб. Ипак, иако то није уочљиво на први поглед, он се враћа у прошлост и спомиње обнављање; тј. изградњу манастира. Полазећи од Немањине реченице, последње у његовој аутобиографији: „И делове његове уништене потражих и обнових га по вољи Владичице Бого-

родице“, он говори о томе да је био удостојен да с Немањом буде ктитор и да је обновио манастир. Он тако своје учешће у зидању Хиландара приказује значајнијим но што произилази из Немањиног текста: Стефан, обнавља манастир, праћен Немањиним молитвама; ХП предочава да је Немања обновио манастир, додуше уз Стефанову помоћ.

²⁷ Ово су све Стефанови прилози.

Живот светог Симеона

¹ тзв. читачка формула. Овде се тражи да владика, тј. епископ благослови читање текста. На основу тога може се закључити да је ово дело било читано на неком свечаном скупу, коме је присуствовао и епископ.

² Онај који од саздања свега света милује пади род људски, мисли се на Бога који је, према Библији, творца света (о томе како је Бог, за шест дана, створио свет, говори Прва књига Мојсијева, глава 1). Људски род је назван палим због тога што су Адам и Ева, први људи, на наговор ђавола, кушали плод са дрвета сазнања добра и зла, и поред Божје забране. Зато су били изгнани из раја; људски род је постао смртан, осуђен на труд и мuku (о томе Прва књига Мојсијева, глава 3). Бог је, међутим, био милосрдан. Он је послао Христа, свога сина, да искупи људски род и омогући му спасење (види Јеванђеље по Луки 2, 11).

³ Псалам 33, 6.

⁴ иштерна плева тј. кукољ спомиње се у Јеванђељу по Матеју 13, 24—30. Сејач кукоља је баво (кукољ симболише зао).

⁵ кумири су идоли.

⁶ По свој прилици односи се на незнабожачку, предхришћанску књижевност. Али како у оригиналу стоји: *роукопис(а)нио* могуће је и следеће објашњење. Према *Апокрифу о Адаму и Еви* Адам је, да би могао да обрађује земљу, на захтев ђавола, који је тврдио како је змља његова, требало да „запише своје рукописаније“ њему, тј. да у форми документа изјави да је ђаволов. Адам је, како показује ова апокрифна прича, том приликом надмудрио

Бавола. Написао је: „Ко је господар земље, тога сам и ја и чеда моја“, знајући да је земља Божја (в. *Књига о Адаму и Еви*). У књизи *Из наше књижевности феудалног доба*, Избор, редакција, превод и коментари др Драгољуб Павловић и др Радмила Маринковић, Просвета, Београд, стр. 236—238).

⁷ Псалм 72, 6.

⁸ Према *Књизи пророка Исаије* 11, 1. Давид је син Јесеја; Марија је из Давидовог рода.

⁹ Исаија 9, 2 и Матеј 4, 16.

¹⁰ Овде се показује да је Христов долазак „светлост“, испуњење за људски род који је грешан од свог најстаријег претка, тј. од Адама.

¹¹ Христос крштава пошто је сам најпре био крштен у реци Јордану, од стране Јована Крститеља. Пошто је изашао из воде, на њега је сишао Свети Дух, у виду голуба (о Христовом крштавању види *Јеванђеље по Матеју* 3, 13—17; *Јеванђеље по Марку* 1, 9—11; *Јеванђеље по Луки*, 3, 21—22; *Јеванђеље по Јовану* 1, 19—34). Тумачење овог чина најбоље је дато у *Јев. по Јовану*, где се каже да је њиме Христос узео на себе грех света, као и да ће Христос бити онај који ће крстити Духом Светим (Јован Крститељ је крштавао само водом). Исус, међутим, није сам крштавао, него су то чинили његови ученици (в. главу 4 *Јеванђеља по Јовану*, став 2).

¹² Христос је, према хришћанском учењу, својом смрћу на крсту испунио људски род од греха.

¹³ *венац*, овде: мученички венац.

¹⁴ тј. откад их њихове матере роде.

¹⁵ Провенчани о Немањи говори као о божјем изабранику — он је у „категорији“ земаљских господара.

Идеја о Немањи као божјем изабранику није нова — налази се већ у Немањиној аутобиографији у оснивачкој *Хиландарској повељи* (издата 1198), потом у повељи Стефана Провенчаног Хиландару (издата између 1200. и 1202) и, најзад, у *Животу Стефана Немање* од светог Саве (написан око 1208). (Види: Владимир Поровић, *Међусобни одношај биографија Стевана Немање*. У књизи: *Светосавски зборник*, књига 1: *Расправе*, Београд, 1936, стр. 3—40, на стр. 4; Српска Краљевска Академија, Посебна издања, књига CXIV, Друштвени и историјски списи, књ. 47).

овај мој господин свети хранилац — Немању писац назива светим својим господином, а уз то и храниоцем, чиме утврђује своје сродство са њим.

¹⁶ Псалм 91,14 (92,13)

¹⁷ Провенчани већ унапред потврђује тачност овакве констатације. Другим речима: Немања је био управо такав.

II

¹ Стефан се обраћа свештенству и племству. Свештенство он градира: спомиње светитеље (тј. епископе), јерархе, јереје и црнорице (тј. монахе). Племство не градира, јер му и сам припада. Овом друштвеном слоју обраћа се са *браћо*, што је средњовековни обичај — тадашњи владари су оне који су им равни називали *браћом*. Стефан овде властелу назива и пријатељима. На основу оваквог обраћања свештенству и племству може се закључити да је он ово своје дело читао пред сабором српске земље, који сачињавају поменути сталежи. То је сигурно било у некој свечаној прилици — на дан помена св. Симеона (13. фебруар) или поводом неког за Стефана изузетно значајног догађаја. Место где је сабор одржан могло је бити простор испред цркве Св. Петра и Павла крај Раса.

² Стефан о себи говори са унижењем. Он је *недостојан* да опише Немањин живот; он је *грешан* (а треба да опише врлине свога јунака, како стоји у продужетку ове реченице). Ово није нека посебна специфичност његовог стила. Многи средњовековни аутори говоре о својој недораслости, недостатку талента, необразованости, о томе да им језик није довољно углабен итд. Понекад ова њихова скромност прелази у афектираност. Стефан је очигледно сасвим одмерен, иако дубоко у традицијама.

Овакав однос средњовековног аутора према свом књижевном задатку назива се *топосом скромности* или *формулом скромности* — (в. Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovekovlje*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971, стр. 89—91).

³ Писац сасвим јасно истиче своје сродство са главним јунаком — тај је јунак његов родитељ и његов васпитач. Будући да је Стефан владар, овде се може посредно ипши-

тати да је Немања свом сину пружио најбоље васпитање и да је тај његов син у његовим традицијама. Аутор, с друге стране, овим наглашава да ће његово излагање бити аутентично — јер веома добро познаје личност о којој пише.

⁴ Стефан своје излагање карактерише као *причање, приповедање* (у оригиналу *азъ скжюу даиъ*).

На овом месту одређује се и садржај приповедања: излагање чињеница у вези са рођењем и животом главног јунака. Споминући Немањине *карлине*, Стефан ствара одређену представу о томе шта слушаца/читалаца може да очекује у поглављима која следе.

У уводу (I), говорено је о главној Немањиној врлини — да је угађао Господу.

Писац овде Немању назива *светим господином својим*, дакле на исти начин као и у уводу. Тамо је Немања био назван Стефановим храниоцем, овде следи и подробније обавештење о односу између писца и његовог лика: Немања је Стефана родио (тј. он му је отац) и он га је васпитао.

⁵ Стефан указује на један свој, усмени извор, и то за причање о догађајима око Немањиног рођења. О томе је могао сам Немања да казује или неко из његове ближе околине на двору.

у овој страни српске земље — реч је о источном делу територије, у коме се налази и престоница — Рас. Стефан ту стојећи, ту пише и очигледно ту чита своје дело.

родитељу његову = оцу његовом.

браћа му завишћу одузела земљу — Породична ситуација Стефана Немање није довољно позната. Његова породица је, изгледа, била у сродству и са породичном рашких жупана и са зетском династијом. Немањин отац Завида, због немира који су избили у првој половини XII века (Стефанове речи: „Ипак сам слушао да је био велики метеж у овој страни српске земље...“), избегао је, са својом породицом, у Зету. У Рибници му се родио син Немања (в. *Историја српског народа*, прва књига, стр. 208).

Диоклитија, Дукља, назив за средњовековну област која се простирала од Боке Которске до реке Бојане (вероватно по илирском племену Доклеатима, односно римском граду Doclea). У употреби од X века; од XI века та област се назива *Зетом*. Име *Дукља* (Диоклитија) употребљавано је касније само у владарским титулама.

Далмација = иста област, према називу римске провинције Горње Далмације.

Травунија (=Захумље), средњовековна област између реке Неретве и Дубровачке меће.

⁶ По речима Провенчаног, Немања се родио вољом Божјом и вољом Богородице. Овим се допуњава тврдња из уводне, прве главе, да је он, милошћу Божјом, био одређен за „земаљског господара“. Овде се спомиње Богородица. Она ће, како показује каснији текст, итрати веома значајну улогу у Немањиним животу.

роди и ово, свето дете — Немањин отац је, значи, имао и другу, старију децу. Ово дете је, међутим, *свето*, оно се издваја од остале деце.

⁷ Ово место оцртава Немањине будуће заслуге, и то владарске: *сакупилац* пропалих земаља отацства свога, *пастир* и *учитељ*; *обновилац* онога што је било пропало. Издвојена су два подручја: „ратничко“ и „духовно“. Овим је дат и концепт за излагање о Немањиним владарским животу, па је ово место у суштини програмско. Постоји извесна кореспонденција са насловом. У наслову стоји да је Немања *наставник* и *учитељ*. Овде, у другом поглављу, употребљени су за њега атрибути *пастир* и *учитељ*. Заједничка и за наслов и за ово место је одредница *учитељ*. У наслову стоји *наставник*, овде пак *пастир*. Одредница *наставник* подразумева неко поучавање. Успрези са другим, *учитељ*, која има готово идентично значење, као да губи свој основни смисао и тежи неком специфичнијем — *наставник: васпитац, вођа, покровитељ*. Одредница *пастир* је конретнија — *пастир* је онај који чува стадо, тј. паству, следећи Христов пример. У наслову је дата Немањина званична титула (господин и самодржац отацства свога, све српске земље и поморске). Овде је не сусрећемо — уместо тога набројане су његове заслуге за српску државу — сакупио је „пропале земље“ и обновио оно што је пропало.

То је ситуација коју пружа једини целовит рукопис са овим делом — тзв. Париски рукопис (из почетка XIV века). Проучавајући један други рукопис, који садржи већи део текста Стефанове биографије (доаше уз извесна скраћивања и допуњавања), тзв. Горички рукопис из средине XV века, пре неколико година дошли смо до закључка да је Париски рукопис на овом месту непотпун и да је

садашње стање текста последица грешке у процесу препривања (Види наш рад *Прилог тумачењу једног места у Стефановом житију светог Симеона*, Археографски прилози, 3, Народна библиотека СР Србије, Археографско одељење, Београд, 1981, стр. 123—136). Према нашој реконструкцији, ово место би требало да гласи (у преводу на савремени језик): „роди и ово свето дете које ће, Божјим промислом, бити сакупилац пропаalih земаља отачаства свога, пастир и учитељ и градилац цркава, па, штавише, и обновилац пострадалих.“

Слика о Немањи овим се делимично мења. Сада имамо јасно раздвојене две целине. У првој се говори о Немањиним ратничким заслугама: „сакупилац пропаalih земаља отачаства свога“, у другој о заслугама за веру: „пастир и учитељ“, градитељ манастира и обновилац пострадалих. Сада је јасно да се *обновилац пострадалих* не односи на земаље, него на црквене грађевине. Обухваћено је још једно значајно подручје Немањине активности — ктиторска делатност. Да је констатација о Немањиним заслугама за подизање манастира морала да се нађе на овом месту, показује сама биографија, где је значајан простор посвећен описивању изградње манастира — нарочито Студенице и Хиландара.

⁸ Према нашој текстолошкој анализи заснованој на употребивању сачуваних рукописа са *Животом Стефана Немање* од Првовенчаног, Рибница није место Немањиног рођења него место где се налазио храм у коме је он крштен. Уз то, податак о храму у коме је крштење обављено овде није потпун. По среди је, опет, како смо утврдили, писарска погрешка. Ово место, према нашој реконструкцији, треба да гласи: „На месту по имену Рибница, у храму Пресвете и чисте Владичице наше Богородице, који је био у земљи тој, а како су у земљи тој и латински јереји...“

⁹ Немањина породица се касније, кад су се прилике промениле, вратила у Рашку (о томе види у *Историји српског народа*, прва књига стр. 208).

¹⁰ *светитељ и архијереј*, епископ.

¹¹ *храм Св. Петра и Павла*, налази се на ушћу реке Дезеве у Рашку, на улазу у данашњи Нови Пазар. Представља најстарији сачувани споменик у Србији из преднемањинског времена. Подигнут вероватно негде између VI и VIII века, био је обновљен у IX веку. Касније је био више

пута преправљан и том приликом су додавани неки делови. Првобитна црква подигнута је на старом култном месту. Имала је значајну улогу у доба покршћивања Словена. Први пут се помиње у X веку, као епископско седиште. Тада је била под непосредном управом Охридске архиепископије. Од времена стицања црквене самосталности (1219) у њој стољују рашки епископи, а од XV—XVIII века митрополити. Конструкција цркве (има облик четворолиста, уклопљеног у кружни зид), показује сродност са решењима ранохришћанске архитектуре VI века у Византији. Била је осликана, али живопис није у целини сачуван. Рађен је у три маха: у X, крајем XII и у XIII веку. За владавине Стефана Немање црква је била важан духовни центар, као једина епископска црква у Рашкој. Чиненицу да је Немања овде по други пут крштен помиње и његов први биограф, свети Сава.

¹² Овај цитат није идентификован. Стефан инсистира на двојству код Немање — он је два пута крштен. На ово двојство указао је претходно и свети Сава у свом *Животу Стефана Немање*. Првовенчани Немању доводи у везу са Христом, у чијем животу постоји двојство али другачије природе. Са њим, наиме, симболично завршава *Стари* и почиње *Нови завет*. У *Старом завету* описан је људски грех и последице тога греха; Христос је искупитељ, којим се поништава грешност, а тиме почиње *Нови завет*.

¹³ О родитељима као благоверним и богочастивим, који у складу са тим својим особинама одгајају дете, често се говори у хагиографским делима.

¹⁴ *милосрђа пучине*, ова синтагма је значајна јер се уз помоћ ње конкретизује исказ из увода да је Бог милосрдан према Немањи. Његова је милост, истиче се овде, неизмерна, несавладива — као морско пространство.

¹⁵ *божје тајне и пучине милосрђа која ће бити на њему — да ће он царовати над земаљским и да ће се на небесима настављати са анђелима* — по други пут се у овом поглављу предсказују будући догађаји. У првом случају, у вези са рођењем, оцртан је Немањин владарски живот. Сада је „линија“ повучена и даље — до смрти главног јунака, и догађаја после ње. Немања ће, тврди писац, бити „земаљски цар“ (Христос је „небески цар“). На небу ће боравити

са анђелима, тј. у рају. Свети Сава је у *Служби светом Симеону* утврдио то исто, мада је користио фигуру парадокса: „небески човек-земаљски анђео“.

III

¹ Башкић је до фочиниш, како стоји у оригиналу, превео са: *до младихства*. Отрок, према подацима у српским рукописима, је узраст од петнаесте до двадесет друге године. У читавом људском животу средњовековни људи сагледавали су седам периода, седам раздобља (види о томе; Борбе Сп. Радојичић, „*Седам чинова*“ драме људског живота. Према Шекспиру и старим српским рукописима, у његовој књизи *Творци и дела старе српске књижевности*, Титоград, 1963, стр. 349—352).

² *чест* (српскословенски *чвѣта*), део. Немања је, према устаљеном систему владања, кад је одрастао, добио део српских земаља на управу, и то источне области: Топлицу, Ибар, Расину и Реке. Тада се на великожупанском престолу налазио Немањин најстарији брат Тихомир. Његову врховну власт су признавала остала браћа (види: *Историја српског народа*, прва књига, стр. 208). Области су назване по именима река око којих су формиране жупе. Реке је била област око ушћа Моравице у Јужну Мораву.

³ Тема о Баволу постоји већ у уводу, у вези са првим људима, Адамом и Евом. Баво их је искушавао. Овде се говори о томе како Баво искушава Немању. Тиме се посредно показује да се кроз Немањин живот понавља историја људског рода. У Немањиној младости обнављају се догађаји који су се десили у „младости“ људског рода.

⁴ *грозтруки венац*, овде значи: мученички венац. Трнов венац је један од знакова Христове мукe и разапњања (види нпр. *Јеванђеље по Марку*, 15, 16—18). Иако детаљно описује Немањине патње, Немању Првовенчани назива мученичком тек у XIX поглављу, похвали. Тамо он утврђује да је Немања мученик зато што је издржао безбројна страдања, „распаљујући се љубављу Христовом, боривши се и убив до краја мучноца Бавола, растргав замке његове и лајања до краја, сасушив тело своје уздржавањем, облив се као крвљу мученичким сузама и разатнав мрак тамних бегова, који се боре с нама“. Немањина борба са Баволом,

који га искушава кроз његову браћу, за писца је, према томе, део онога на основу чега Немања стиче мученички ореол.

⁵ Ово је значајно место за уочавање пишчевог поступка када је у питању изграђивање Немањиног лика. Немања је доведен у исту ситуацију у којој су били први људи (о њима у уводу), али он поступа другачије од њих. Док су они подлегли искушењу Бавола (чак написали „рукописаније“), Немања је „одвргао Баволску злобу“. Уместо да је гневан, он угађа Господу.

⁶ *Богољубиви цар Манојло из Константинова града* — Реч је о византијском цару Манојлу I Комнену, који је владао од 1143. до 1180. Веома успешан владар, постигао значајне успехе у Азији, на Балкану и у Италији. Желео да освоји Западно римско царство.

⁷ *нишевска страна*, област око Ниша.

⁸ У оригиналу: „*чи*“ же потицао се и *ниде* и *нишѣ*. Немања дакле *хита*. Тиме исказује поштовање према цару.

⁹ *јуноша*, српскословенски *юноша*, узраст од двадесет треће до четрдесет четврте године (в. у наведеној студији Борба Сп. Радојичић, „*Седам чинова*“ драме људског живота, стр. 351; в. и напомену 1. уз ово поглавље).

¹⁰ *одликова га царским достојанством* — у оригиналу: и *царским саном почети* и. Изгледа да је у питању нека дворска титула (*Историја српског народа*, прва књига, стр. 208).

¹¹ *даде му звану Дубочицу — Дубочица*, крај око Лесковца.

¹² По речима Првовенчаног, византијски цар је изричито одредио да Немања и његови директни потомци управљају овом облашћу. Тиме су била искључена његова браћа. Прави разлози за овакав поступак византијског суверена нису познати.

¹³ Првовенчани поново наступа као приповедач. Директно се обраћа слушаоцима, и то феудалцима, дајући им поуку.

¹⁴ Из овога произилази да је Немања уживао ауторитет (и више од тога) и код других владара. Првовенчани ту чињеницу тумачи као резултат Божје љубави према Немањи.

¹⁵ Писац се поново обраћа племству.

¹⁶ Бог воли Немању, али и Немања воли Бога свим срцем. Бог цени ту љубав и чини Немањи све што зажели, хоће да каже писац. Он истовремено подстиче и своју властелу да у љубави према Богу следе Немањин пример.

¹⁷ Првовенчани показује да Немања није најважнијим сматрао земаљске дарове, макар они долазили с највишег места. Он је, чак, у тренутку највећег успеха и слава био обузет мишљу како да угоди Богу. Ово је значајан момент, који открива пишчеву концепцију о лику свога јунака.

¹⁸ Немања није задовољан да подигне манастир. И не само то, он га журно подиже. Овде се треба подсетити да је писац у уводу говорио о томе да Бог својим милосрдјем није закаснио да спасе грешни људски род. Немања настоји да се уподоби Богу, чинећи добро дело на време.

храм пресвете Богородице, на ушћу реке по имену Косаонице — Овај храм налази се недалеко од Куршумлије. Сачувани су само остаци (зидови средњег и источног дела и зидана олтарска преграда). Првобитни изглед током средњег века је мењан преправкама. Архитектонско решење (триконхос) примењено при изградњи овог храма није имало утицаја на потоње градитељство у Србији.

О зидању цркве Св. Богородице говори и Сава Немањић у свом *Животу Стефана Немање*. Интересантно је да он каже како је то друга по реду Немањина задужбина — прва је храм Св. Николе у Топлици. Уколико је Савин редослед тачан, то би значило да је Стефан намерно направио поремећај у хронологији, да би показао како је Немања изузетно поштовао Богородицу, јер је први храм њој посветио.

¹⁹ Оснивач, ктитор (грчки κτίτωρ), био је дужан да манастир снабде свим оним што је било потребно за његову egzистенцију. Морао је да начини списак свих прилога манастиру (в. Никодим Милаш, *Ктитори, њихове дужности и права*. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1925, V, стр. 100—124).

²⁰ *чрначки збор*, монашко братство, житељи манастира.

²¹ подружје (у оригиналу: подругије), супруга, жена. Карактеристични су атрибути које Стефан користи говорећи о Немањиној жени, својој мајци: *часна, богољубива*.

²² *чрнице*, монахиње. Манастир је, дакле, женски. Своја ктиторска права Немања је пренео на своју супругу. (В. Никодим Милаш, *Ктитори*, стр. 102).

²³ Изграђујући даље Анин лик, Стефан истиче да је она била *послушна* и *добродушна*, што су врлине жене.

²⁴ *мудри*, односи се на Соломона, једног од најславнијих израелских краљева (око 973—933. пре нове ере). Син и наследник краља Давида. Чувен по својој мудрости. Писао песничке текстове. Традиција га сматра аутором неких дела у *Старом завету* (нпр. аутором *Прича*).

Часна жена... драгог камења, Соломонове приче 31, 10. Ове речи у *Причама* долазе у оквиру закључне похвале врлинама жене, супруге, господарице, мајке.

²⁵ Писац се не задовољава само цитирањем већ настоји да цитираним речима да смисао који је потребан за довршавање Аниног портрета. По Стефановим речима Ана, својим добрим делима, за мужа значи много више него све, трошне и пропадљиве драгоцености.

IV

¹ *И опет... распаљен Христовом љубављу, поче зидати храм* — У претходном, III поглављу, налази се констатација да се Немања распаљивао божанственим огњем, како би угодио Господу и градио храмове светих угодника. Овде писац тврди да је Немања био распаљен Христовом љубављу, па да је почео да зида храм. Он очигледно настоји да поступке свога јунака мотивише идентично. Тако настају и одређени приповедни модели, као језгра која он може даље да развија.

храм светог архијереја и чудотворца оца Николе, близу Свете Богородице, тик на ушћу реке Бањске — Овај храм налази се, као што и писац каже, недалеко од Богородичиног. Сачувани су његови остаци а недавно му је, после опсежних истраживачких и рестаураторских радова, враћен првобитни изглед. Црква Св. Николе сматра се првим спомеником рашке архитектуре. Уз њу су, у западном делу, у каснијем периоду, дозидане припрате и два звоника. На северној страни, доцније, подигнута је капела. У архитектонском погледу запажају се утицаји византијског градитељства: наглашена купола, троделни олтарски простор. Мајстори су вероватно били из Цариграда или из неког другог византијског центра. За потоње Немањине грађевине црква

Св. Николе, када је у питању решавање простора, служила је као прототип а утицала је и на образовање градитељског програма „рашке школе“. Звоничи и припрати упућују на утицаје западног подручја (запажа се сличност са которском катедралом). Од 1219. ова црква постала је средиште топлитке епископије.

Свети Никола, архиепископ и чудотворац — Према црквеном предању, родом из Мира у Ликији (отуда познат и као Никола Мирликијски). Био епископ у родном граду. Приписује му се учешће на првом васељенском сабору у Никеји 325. Умро 343. године. Његове мошти су пренете, 1087, из Ликије у Италију, у Бари.

Један од најпознатијих светитеља, чији је култ веома раширен. Сматра се заштитником од буре, изабавитељем од беда, исцелитељем од сваке болести. Мало касније, Стефан га назива „светим чудотворцем и брзим помоћником у бедама“.

² Провенцијанци наводи Христове речи према *Јеванђељу по Матеју*, глава 23, 12, односно *Јеванђељу по Луки* 14, 1. Те су речи у поменутом јеванђељима део Христове поуке народу и ученицима. Немања се, жели да каже писац *Живота*, придржавао Христових речи. Он је „ишао бо“², што не треба схватити у буквалном, већ у преносном смислу: био је смиран, богобојажљив.

³ Писац гради контрастну слику: Немања у крајњој смерности и побожности, заокупљен подизањем храма великом светитељу; браћа зла, љута, пуна гнева. Они долазе к њему хитро, али је га њихова ревност лоша. Немања је, како је показано, брз, али на добра дела.

Браћа су подстицана Баволом. Треба ово место упоредити са реченицом у претходном поглављу, трећем, где се говори о томе како је увек противни Баво непрекидно наносио напасти Праведном и како га је ожалостио Баво његовом браћом. Тамо су, мало касније, споменути и напади браће, али општено. Овде се, пак, говори о једном сасвим конкретном случају, који је и временски одређен.

⁴ Браћа су, судећи по овим речима, Немању замерила што је без њихове сагласности приступио грађењу цркава у својој области. По њиховом уверењу, он то није смео да учини. Овде се, заправо, ради о сукобу око делокрућа власти обласних господара. Немањин поступак косо се

са дотадашњом праксом, или је прелазео њене границе (в. *Историја српског народа*, прва књига, стр. 209).

⁵ Немања се није расудио, није дакле подлегао Баволом искушењу. Види и претходно поглавље, где се каже како Немања није на гнев због преваре браће помишљао.

⁶ Немања, истиче писац, не само да није гневан, већ настоји да браћу одврати од гнева, заправо од Баволом подстицаја.

⁷ Немања браћу упућује на прави пут — да се обрате Господу. Описујући овај сукоб, каснији писац Доментијан шире наводи Немањине речи. Посебно наглашава место где Немања образлаже своје право на подизање манастира. По његовим речима, свако у својој области може да чини оно што му је воља: „Нека вам не буде у гнев ово моје дело, које сам у Господу почевши и довршио на моме делу. А чије срце од вас воли да дела, делајте на вашим деловима.“ Доментијан, *Животи светог Саве и Светог Симеона*. Превоо др Лазар Мирковић, са предговором др Владимира Боровића. СКЗ, Београд, 1938 (коло XLI, књига 282). Симеонов животопис је на стр. 222—318, цитирано место на стр. 227.

⁸ *правила о чрнцима*, монашка правила, типик. Тим правилима одређује се свеукупни живот у једном манастиру. Типик намењен манастиру Св. Николе није сачуван.

⁹ *већ ригаше змија своју злобу*, овде узето метафорично. У причи о Адаму и Еви Баволом дејство испољава се кроз змију која наговара Еву да проба плод са дрвета сазнања. У уводу детаљи из ове приче нису потанко наведени, али се они подразумевају када се говори о греху и палом људском роду. Змија искушава и Немању, али на други начин.

¹⁰ Најстарији брат, који је заузимао великожупански престо, био је Тихомир.

¹¹ *целомудрен, разборит, мудар* — *цѣломудренѣ, цѣломудренѣ* према грчком *σφροδύτης*, па према томе непорочан, чист.

¹² *као што некада браћа вргоше у ров прекрасног Јосифа* — Односи се на библијску причу о Јосифу, кога су браћа, зато што је био омиљени син свога оца, хтели да убију, а затим су га бацили у јаму да га поједу дивље звери, *Прва књига Мојсијева*, гл. 30, 37, 39—50.

Овим се налази потврда, у далекој прошлости, за лош поступак браће према оном који је најбољи међу њима.

И Немања је, према Првовенчаном, био омиљено дете својих родитеља — то сугерише ова прича.

¹³ Према псалму 105, 21.

¹⁴ Првовенчани наводи бројне Немањине врлине које га стављају изнад Јосифа (старозаветни јунак поседује *правду* и *кротост*; Немања: *кротост, правду, дивну смелост, све добре обичаје*).

руком својом кренком и мишицом високом — Псалм 136, 12. У црквеној поезији спомиње се мишица Господња, нпр. у *Молбеном канону Пресветој Богородици*, песма 5, ирмос, стоји: „Просвети нас заповестима Твојим, Госпode, и мишицом Твојом узвишеном подај нам мир, човекољутче.“

¹⁵ и подиже га за господара великога свему свету — Хиперболично узето, мисли се: постави га за господара српске земље. Немања је, дакле, испред Јосифа — Јосиф је само господар царевог имања, Немања је владар који влада читавом једном државом.

¹⁶ да научи... умудри — Псалм 105, 22.

¹⁷ Овде се, у виду антиципације, дају Немањине будуће заслуге — као родитеља („однеговао чеда своја у благоверју и чистоти“) и као владара („сабра пропаљу земљу своју, ограђујући је крстом Христовим, и кнезове своје научи разумно, и старце умудри“). Неке од особина заједничке су му са Јосифом: научио кнезове, старце умудрио.

¹⁸ Очигледан поремећај у хронологији, до кога је дошло зато што је Првовенчани желео да до краја заврши поређење Немање са Јосифом. Тако је морао да говори и о исходу, тј. о избављењу Немањином из пећине. Том приликом није могао да спомене и светог Борба, коме жели да припише посебну заслугу за избављање свога оца. Отуда ово „враћање уназад“.

¹⁹ са срцем подвижним — подвижан, трудољубив, уопран у молитвама и подвизима.

²⁰ Свети Борбе је један од највећих хришћанских светитеља. Култ му је веома раширен. Према житију, био је родом из Кападокије, син племенитих родитеља. После очеве смрти са мајком се одселио у Палестину а после њене смрти постао власник многобројних имања. Био је изузетно леп и велики јунак међу војницима. Када је чуо да цар Диоклецијан гони хришћане, раздао је све своје имање сиротињи, сам изашао пред царско судиште и тамо јавно при-

знао да је хришћанин. На наговоре да се врати паганској вери, он не пристаје, већ остаје веран хришћанству. Тада започињу мучења, једно страшније од другог. Борбе, уз помоћ Христову, све истрпи. Пошто је претходно изобличио паганство, бива погубљен мачем. (B. Stojan Novaković, *Legenda o sv. Gjurgju u staroj srpskoslovenskoj i u narodnoj usmenoj tradiciji*, Starine JAZU, knjiga XII, Zagreb, 1880, стр. 129—163).

страстотрпац, онај који трпи страдања, мученик. Страстотрпцима се називају и св. Димитрије и св. Пантелејмон, у тропарима њима посвећеним (в. Сава Петковић, *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци, 1935, стр. 264, под *страстотрпца*),

војник непобедни, св. Борбе се сматра помоћником и заштитником у ратовима. На средњовековним фрескама најчешће је представљен у лику наоружаног коњаника — одевен у хламиду, са копљем и штитом у рукама.

²¹ О *страстотрпче*... на све векове, амин — Ова молитва је занимљива. Она се разлаже на две целине. У Немањину молитву упућену св. Борбу, на одговарајућем месту интерполирана је молитва овог светитеља Господу. Обрађујући се св. Борбу, Немања има на уму његова страдања, мучке и ране — посебно помиње мучење на точку. Као подлога за овај текст Првовенчаном је очигледно послужило житије славног светитеља. Отуда је и текст Борбе молитве Господу. У житију стоји да се св. Борбе, иако у најгорим мукама и у очекивању погубљења, моли Господу да пошаље помоћ свима који га (тј. Господа) призову. Првовенчани је, очигледно, разрадио изворни текст — по њему св. Борбе тражи од Господа да буде милостив према свима који су у невољи и тада призову његово (Борбево) име. Стефанова реченица је и стилски занимљива: „и који буду у беди и невољи, или у тамници, или на мору“. Бити „у беди“ односно „у невољи“, једно је исто. Они који призивају св. Борба у тамници или на мору јесу „у беди“, односно „у невољи“. Реч је о тзв. стилском паралелизму, омиљеном средству многих средњовековних писаца. Овде су два пара сегмената, повезана истим везником (*и, или*) са истоветним или приближним значењем.

Јер, уистину, достојан ти би, *страстотрпче Христов свети, угодиве Владици својему Христу*. А ја се грешан и недостојан јављам Господу — Немања се упоређује са светим

Борфем. Слика је контрасна — светитељ је био достојан да моли Господа, Немања је, по сопственим речима *трешан и неостојан*.

Јер с каквим очима ја, омрачени, смем погледати на небеску висину — Лепа слика — Немања, затамњених очју од „греха“ не сме да гледа у небеску висину, тј. у светлост.

од уза које ме стезу — У првом делу овог поглавља речено је да су браћа ухватила Немању и оковада му руке и ноге. Сада сам Немања помиње то и тегобе које га обузимају.

да ти послужим, Свети, за све дане живота мојега, до последњег даха мојега, на који начин буде угодно висини страдања твојега — Немања се заветује да ће служити св. Борбу до своје смрти.

²² *на овај свети господин мој поче хитно...* Слично је Првовенчани говорио и о почетку зидања манастира Св. Богородице: „Дошав, нимало задоцнев, поче журно зида-ти... храм пресвете Богородице...” (види напомену 18, уз III поглавље). Подизањем манастира Немања започиње остваривање завета датог св. Борбу.

храм светог и преславног и великог мученика Хрстова, Борба — Реч је о манастиру Бурбевих Ступови, који се налази недалеко од данашњег Новог Пазара, на узвишењу изнад долина река Рашке и Дежеве. У новије време извршена је његова рестаурација, па је сад могуће назрети првобитни изглед. Манастир је био опасан великим зидом, са главним улазом на југозападном углу. Имао је на југу трпезарију, на северу конаке, итд. Иако веома значајан и угледан (од XIII века помиње се као краљевски, потчињен директно архиепископу), није био велики манастир. У време краља Драгутина, његовог другог ктитора, који ће ту бити и сахрањен, извођени су обимни радови, начињене неке измене и доградњавања. У каснијем периоду обнављане су доградње или порушене грађевине. Од времена аустријско-турских ратова започиње страдање и разарање овог манастира. Последње велико рушење било је за време II светског рата. По ослобођењу започели су обимни истраживачки, конзерваторски и рестаураторски радови. У архитектонском погледу црква светог Борба је значајна — њено решење основица је тзв. рашке школе у градитељству.

Од сликарства сачувано је мало. Најзанимљивија и најлепша фреска је монументална представа младог светог

ратника Борба. Привлаче пажњу и две, сада врло избледеле композиције, са детаљима из *Житија светог Борба: Шибање и Мучење на точку*. Мучење на точку спомиње се и у овом делу, у оквиру Немањине молитве св. Борбу.

Највероватније да је Немања 1167. године започео изградњу. Ктиторски натпис са западног портала цркве, делимично сачуван, показује да је она завршена у другој половини 1170. или у првој половини 1171. године. Необичан је положај манастира — на самом врху узвишења, па то упућује на закључак да је Немања избором локације симболично желео да означи свој тријумф над браћом.

Бурбеве Ступови били су, још од почетка, значајан књижевни центар. У њему је сигурно негована литература посвећена светитељу Борбу. И сликарство, како се види из онога што је преостало, поред уобичајених тема, обухватало је и сцене из свечевог живота. Тамо су, међутим, негована и дела посвећена ктитору, Немањи. Има мишљења да је Првовенчани *Живот светог Симеона* и написао за потребе овог манастира. У новије време проучаваоци су дошли до закључка да је оно што припада поглављима IV, V, потекло из књижевне радионице Бурбевих Ступова. У тим поглављима су описана чуда светог Борба на Немањи, а она су могла бити уобичајена управо у тој средини.

²³ *с ревностију и љубављу* — Немањина ревност је добра, позитивна, за разлику од ревности његове браће и ђавола, које су зле.

²⁴ И овде се наглашава, као и у претходном примеру са црковом св. Николе, да је Немања манастир обезбедио свим што су изискивали прописи, па и више од тога. Сви су предмети намењени цркви очевидно били изузетно естетски обликвани.

²⁵ Ни овај типик није сачуван.

V

¹ Првовенчани употребљава два глагола који етимолошки имају исти префикс — *раз:* *разазнати* и *расејати* (у оригиналу: *разызнати* и *расызати*, од *разызкати*); они су тамо у облику партиципа прошлог, датив: *разызнати* односно *разызати*). То је стилски врло ефектно. Ти глаголи приказују, како се види из контекста, две различите али

суksesивне радње. Немања је своје непријатеље (= своју браћу) „разагнао“, тј. одбио од себе. Он их је „расејао“, што значи отерао изван своје територије, у разне иноплемене земље.

² *за зла безакоња њихова* — Непријатељи, тј. Немањина браћа, окарактерисани су као законпреступници. Тим квалификацијом биће означене и друге негативне личности у делу.

³ Сотона, тј. ђаво, наново је подстрекач зла. Упореди са причањем у III поглављу, где се говори о томе да увек противни ђаво није престајао да наноси напасти Немањи, ожалостишавајући га његовом браћом, и са причањем у IV поглављу, где се описује како су Немањина браћа дошла да га ожалосте, подстакнута ђаволом.

⁴ *Пантин*, место на Косову где је дошло 1168. до сукоба између Немање и његове браће.

⁵ *Узми оружје и штит* — У иконографији св. Борбе се често представља са оружјем и штитом.

⁶ *Спасење твоје ја сам* — Псалам 35, 1—3.

⁷ *животворни крст* — крст на коме је распет Христос, који је извор новог живота; овде симболично.

⁸ *Звечан*, један од најстаријих српских средњовековних градова (по неким и најстарији). Налази се у дну Косова Поља, изнад данашње Титове Митровице. Имао је високе и снажне зидове и куле. Смештај на врху брда (некадашња вулканска купа), обезбеђивао му је доминантан положај и контролу над комуникацијама које су се ту укрштале (водиле су према Ибарској долини, Метохији и Босни). Повремено је ту био двор краљева из династије Немањина. Крајем XIV века освојили су Звечан Турци. Од XVIII века сасвим је опустео. У унутрашњости зидина сачувани су остаци цркве Св. Борба, куле-донжона и цистерне.

⁹ *црквица светог и преславног мученика Христова Борба* — То је поменута црква у Звечану. Сачувани остаци показују да је имала облик издужене једнобродне лађе. Дугачка 21,60 м, широка 8,20 м, то је заиста, како каже Првовенчани, била „црквица“.

¹⁰ *изабрав једнога од правоверних својих јереја* — За нимљива је пишчева констатација да се ради о правоверном свештенику. Тим више што је читаво наредно поглавље, VI, посвећено опису Немањине борбе за правоверност у његовој држави.

¹¹ *дође свети брзи помоћник* — Реч је о св. Борбу. Његова карактеристика, наглашава писац, јесте да брзо помаже. У ранијем тексту слично је речено за св. Николу — да је он брз у бедама помоћник (в. напомену 1 уз главу IV).

¹² *презвитер*, грч. *πρεσβύτερος*, свештеник.

¹³ Ово је први опис ратног сукоба у српској литератури. Како се види из описа који следи, он није много развијен. Садржи ипак неке значајне податке, као што је и овај о жестини сукоба („битка снажна и силна“).

¹⁴ Слика је хиперболична. Писац заправо хоће да каже како је Немања до ногу потукао своје непријатеље, па тако остварио апсолутну победу и надио. Да би такав утисак постигао, он напомиње да су сви непријатељи побијени. Да није било тако, показује већ наредна реченица.

¹⁵ *један од законпреступне браће његове* — Писац прибегава поступку апстраховања. Уместо да наведе име Немањиног брата који се утопио (Тихомир), он употребљава неодребени исказ: *један од... браће*. Тиме донекле излази из сфере реалности и креће ка општем (о поступку апстраховања в. у књизи Димитрија Сергејевича Анхачова, *Поетика старе руске књижевности*, СКЗ, Београд 1972).

законпреступна браћа — Првовенчани на исти начин као што је то чинио на почетку овог поглавља карактерише Немањину браћу — као законпреступнике.

утопи се у води — Потоњи писац Доментијан, описујући исту ову битку, даје податак да је река у којој се утопио Немањин најстарији брат Ситница (в. Доментијан, *Животи светог Саве и светог Симеона*, стр. 237).

Ров изри, ископа, и упаде у јаму коју учини — Псалам 7, 15. Писац користи библијски цитат да покаже како је Немањин брат сустигла судбина оних који другима чине зло. Тако је он изједначен са другим законпреступницима, познатим од библијских времена. Попут Немање и старији његов брат укључен је у општу историју, али се нашао на супротној страни од Немање праведника.

¹⁶ *обрати се болест на његову главу, и на теме његово његова неправда сиђе* — Псалам 7, 16. Првовенчаном очигледно није био довољан само један цитат да протумачи погинуће Немањиног брата. Зато користи још једну, суседну псалмску сенценцу. Сада је сасвим јасно да је брат због сопствене неправде настрадао. Он је, разуме се, неправедан према Немани.

¹⁷ и брзоте у бедама помоћнику и архијереју Николи — И овде као и у претходном поглављу Стефан св. Николу назива брзим у бедама помоћником (в. напомену 1. уз главу IV).

¹⁸ и вршаше призовилно дневне и ноћне службе пред Господом — После успеха у ратном походу, који је остварио уз Божју помоћ и помоћ значајних светитеља, Немања се, како то наглашава Првовенчани, посвећује духовном. Он је непрекидно у молитвама. Ово казивање добар је увод у наредно поглавље, у коме је описана Немањина борба против јеретика (тј. богумила). Велики жупан ће се њима, по речима писца, супротставити управо као заступник правог учења.

VI

¹ Првовенчани и овде, као и када је био у питању Немањин јереј (в. претходно поглавље), употребљава атрибут *правоверни*. Ситуације су, међутим, различите — тамо је Немања бирао, овде је војник сам изабрао да дође Немања.

² Војник очигледно поштује дворски церемонијал: пада на колена пред владарем, говори са унижењем. Он је, осим тога, узбуђен, што би требало да наговести да је оно што жели да каже драматично.

³ Писац је доследан у изграђивању сцене. Прве речи које војник изговара, да је најхући међу слугама, потврђују да је он говорио „с унижењем многим“.

⁴ Војник се, како ће се видети из целокупног његовог излагања, појављује у улози троструког сведока. Он, најпре, сведочи о Немањиној усрдности према Христу, Богородици и светитељима, која се манифестује и кроз његову борбу за подизање манастира. Он, затим, сведочи како су Христ, Богородица и светитељи Немањини заштитници, који „крепким дланом“ подржавају његову владавину — то је друго сведочанство.

крепким дланом подржавају — Синтагма *крепка рука* била је употребљена у IV поглављу; тада је била реч о Христовом длану, којим је извео Немању из пећине (осим „руке“ споменута је и Христова „мишница висока“).

⁵ Војник се и даље владару обраћа церемонијално, као поданик: „услуших се јавити твојој моћи“.

мрска ти и триклета јерес — Односи се, према општем мишљењу, на богумилство, које је у ово време доживело свој најпунји процват. Међутим, из онога што о тој јереси говори овај текст, не открива се ни једна богумилска црта. „Јерес“ је, напротив, приказана врло конвенционално. Види касније.

јерес већ укоренење у држави твојој — треће сведочење. Војник сведочи да је „јеретичко учење“ већ узело маха.

⁶ *нimalо не задоцнее, одмах призва* — Писац и овде показује како његов јунак све чини на време и са журбом.

призва архијереја... чрнице с игуманима својима, и часне јереје, и старце и велможе своје, од малог до великог — Немања, како из овога проистиче, сазива сабор српске земље. Најпре позива црквена лица, на челу са епископом (архијерејом) а затим властелу. То је и логично, јер је реч о проблему који задире у питање вере.

Треба се овде подсетити да је редослед којим Стефан Првовенчани именује сталече присутне на његовом сабору (на коме се чита ова биографија) другачији — најпре властела а потом свештенство (увод у II поглавље).

Међу присутнима на Немањиним саборима по имену помиње епископа. Тиме се појачава утисак да је излагање засновано на историјским чињеницама.

⁷ *светитељ*, епископ — Писац води рачуна о ономе што је претходно рекао — сам Немања се обраћа члановима сабора почињући од свештенства, тј. поштује редослед кога се држао при сазивању сабора.

⁸ Идентично обраћање: „Добите и видите“ постоји и на почетку овог дела. Његов аутор тако се обраћа „христуљцима“, желећи да они буду сведоци божјег милосрђа на људима. Можда уобичајена формула.

оци и браћа — и по трећи пут поштован је редослед утврђен на почетку: свештенство („оци“) — властела („браћа“).

⁹ Немања о себи говори са унижењем — каже да је најхући међу браћом (у смислу најгори). Писац затим симболично повезује ову његову изјаву са другом — да Бог и Богородица не гледају у човечје лице него у његову веру. По сопственим речима, зато што је веровао у Свету Тројицу, постао је „пастир“, добио је да чува „стадо“. Циљ божји је, по Немањином уверењу, био да се „не посеје кукољ лукавога и одвратног бавола“. Овде се остварује не-

посредна веза са уводом, чак на два места. Изјава о правој вери (у Свету Тројицу) кореспондира са делом увода у коме је речено: „Јер пророци, проричући, утврђиваху свет му створени Духом његовим светим, да верује у Свету Тројицу...“ Поменути став у уводу јесте, на неки начин, *confessio fidei* Стефана Провенчаног, ово овде, у VI глави, *confessio fidei* Немањин.

Немања спомиње кукољ Бавола. У уводу се, доста опширно, говори о делатности Бавола, у вези са првим људима. У оквиру тога причања налази се овакво место: „Јер је свеубилачки Баво насејао штетну плеву и укоренио је у срца њихова...“ (в. и напомену I, 4). Из овога проистиче да се људска историја понавља — оно што је Баво учинио са првим људима (навео их на грех), покушава да сада учини са Немањом.

Немања себе назива *пастирем*, а тако га је назвао Провенчани у другом поглављу, када је говорио о његовом рођењу (в. напомену 7 уз II поглавље).

¹⁰ Немања изјављује да је изненађен са знањем о деловању Бавола.

¹¹ *лукави*, Баво; *да се лукави брзо укоренио* — Баволова хитрина није на добро, него на зло.

безумни Арије — Арије, александријски свештеник, умро 336. Оснивач познате аријанске јереси. Према његовом учењу лица Свете Тројице нису једнака: једини прави је Бог Отац; Син и Дух су само оруђа стварања света, они су и сами створени и као такви нижа божанства, подређени су Оцу. Аријево учење било је осуђено као јерес на Првом васељенском сабору у Никеји, 325. године.

Према нашем писцу Немања Арија у свом експозеу назива *безумним*. Тиме га аутоматски осуђује. Да је Арије *безумни*, говоре и други писци. Немања у свом говору Аријеву активност и његово учење тумачи Баволјим деловањем. Он се одмах од тог учења дистанцира и тиме што каже да је Света Тројица неразделна.

¹² Ово место дато је према легенди о св. Петру Александријском (300—311). По тој легенди у време кад је Арије почео да шири своје учење, Петру, тада александријском архиепископу, у визији се јавио Христ. Он је био у исцеленој хаљини. На архиепископово питање: „Ко ти, Спасе, раздра ризу?“, Христ одговара: „Арије безумни“.

Ова визија била је и ликовно представљена у фреско-сликарству у нашим манастирима средњег века. Живописци су дочаравали читаву сцену, исписујући и наведени дијалог између архиепископа и Христа (о томе в. коментар Димитрија Богдановића уз ово поглавље у књизи *Старе српске биографије*. Избор и предговор Димитрије Богдановић, Пролета, Београд, 1975).

¹³ И јеретици који се појављују у Немањиној држави означени су као *безумни*, па су тиме поистовећени са аријанцима, што дакако нису били.

¹⁴ Први људи, констатовано је у уводу у ову биографију, нашли су се на *дну скровишта адових*, јер су полегали Баволовом наговору (и склопили с њим уговор). У овом, VI поглављу, поново се говори о *дну пакла*, употребљена је иста синтагма *дно скровишта адових*. Према Немањиним речима Арије се тамо налази, па чак и преводи јеретике на путу према *дну пакла*.

¹⁵ Провенчани настоји да пластично представи ситуацију на сабору. Ту је, како он показује, дошло до бучне расправе међу учесницима. Сам садржај те расправе може се тек наслути.

¹⁶ Ова жена ће очигледно имати улогу најзначајнијег сведока јер добро познаје веровања и обичаје јеретика — *нечисте одвратности њихове*.

¹⁷ *и, навши к ногама Светога, исповедаше јасно, говорећи му* — Жена је узбуђена, пада к ногама Светога, чиме изражава своју жељу за заштитом. Она *исповеда јасно*. То је врло значајно, јер како ће се касније у тексту показати, њене речи треба да буду најтежа оптужба у процесу који ће се повести на сабору.

¹⁸ Понављање, заредом, именице *господин* у вокативу доприноси стварању слике о узбуђењу жене и њеном страху. Присвојна заменица *мој* употребљена уз други вокатив, чини њено обраћање дубоко личним. Током обраћања Немања она ће га још једном наслвити са *господине мој*, а при крају и са *господине*.

¹⁹ Жена показује да зна шта је Немања предузео (већ је био сазвао сабор и говорио на њему). Одмах исказује свој однос према веровању које се шири у Немањиној држави — за њу је то „*мрска и одвратна јерес*“. Слично је говорио и војник који је ступио пред Немању — он свог владара обавештава о ширењу „*мрске и трикаете јереси*“.

²⁰ *бих испрошена по брачном закону* — Овде се спомиње уређено законодавство, из области породичног законодавства. О њему ми данас ништа поуздано не знамо.

²¹ Јеретици су названи законпреступницима и тиме су одмах укључени у круг негативних личности у галерији Провенчаног.

²² Овим речима жена утврђује Немањину претпоставку да се „лукави“ укоренио у његовом отацству.

²³ Глухи кумири, тј. идоли, споменути су у уводу. Прве људе, речено је тамо, баво је одвратио од Бога — да служе глухим кумирима. Сасвим конвенционалан податак који се не може односити на богумиле јер су они били против било какве представе Бога, Христа или светаца у материјалном облику.

²⁴ *истргавиши се из руке њихове и пребегавиши, вапијем... како је моћна вера твоја, господине* — Жена је, како сама каже, побегла из мужевљеве куће, уз велику опасност („истргавиши се из руке њихове“). Њена је молба дубоко потресна и она је сама назива *вапајем* упућеним Немањи.

поразу крстом оне који се боре с нама, да науче нечистици непријатељи како је моћна вера твоја, господине — Док војник само извештава, жена има и молбу. Та њена молба је уједно захтев за уништење јеретика.

Провенчани је врло добро дао лик жене, кроз њен монолог. Ситуација је драматична, потресна, јер су и речи снажне, емоционално обојене. Исказ је згуснут.

²⁵ Из ове констатације тек постаје јасно да се жена није одмах појавила пред сабором него да је пришла владару у паузи заседања.

²⁶ *лукава јерес* — Атрибут *лукава* овде је употребљен да означи да та јерес има везе са баволом јер за њега писац употребљава ознаку *лукави*.

²⁷ Жена је, судећи по овим речима, своје саопштење у целини поновила пред сабором. Могуће је да је том приликом њено излагање било и испржније и документованије.

²⁸ Немања се саветује са епископом и осталим члановима сабора. Саветовање владара са члановима сабора сигурно је било саставни део уобичајене процедуре код заседања. Поново се најпре спомиње свештенство а потом вла-

стела, из разлога који су наведени — (в. напомену 6. уз ово поглавље).

²⁹ И овде је, као и у свим претходним ситуацијама Немања ефикасан: *нимало није задоцнио*. Одлука сабора није саопштена, али је из овога што је речено сасвим јасно шта је она садржавала — да се, уз помоћ војске, на челу са најбољим старешинама, јеретици казне и прогнају.

³⁰ *Прва књига о царевима* (19, 10). Овде Немања, уз помоћ библијских речи, тумачи суштину своје хитрине, ревности. Он има за узор Бога.

³¹ *пророк Илија*, чије су речи непосредно пре овога цитиране („Ревнујући поревновах...“), издао је, за време цара Агава (874—853. пре н. е.) наређење да се побију идолопоклонички свештеници (в. *Прву књигу о царевима*, гл. 18, нароч. ст. 40). И за јеретике који се појављују у Немањино време речено је да се клањају идолима. Зато је Немања могао бити упоређен са Илијом који је прогонио идолопоклонство.

³² *једне попали, друге разним казнама казни... разда прокаженим и убогим* — Немања се очигледно сурово обрачунао са јеретичима. Овде су наведене све казне: спаљивање имања, прогон, раздавање имовине сиромашним и лепрозним (*прокажен, лепрозан*).

³³ *Немања урезује*, тј. одсеца језик вођи јеретика. Тиме га и физички онемогућава да проповеда своје учење. Средњовековно законодавство је познавало ову врсту казне (в. *Душанов законик*, чланове 21 и 162 — *Душанов законик*. Приредила мр Биљана Марковић, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1986; библиотека *Стара српска књижевност* у 24 књиге, књига осма).

³⁴ Податак о постојању јеретичке (богумилске) литературе.

³⁵ *И сасвим искорени ту проклету веру, да се и не помиње никако у држави његовој...* — Провенчани наглашава да је Немања у потпуности искоренио јерес. Тиме је омогућио цветање правоверја, тј. несметано прослављање Свете Тројице.

³⁶ *алин*, тј. нека тако буде, долази на крају овог текста. Са *алин* се завршавају молитве. То упућује на могућност постојања причања о истребљењу јеретика и у раније време, пре састављања Стефановог дела. У том случају, Стефан је посебну причу о прогону јеретика инкорпорирао у

своје дело. Међутим, могуће је, исто тако, да завршна формула долази као знак завршетка једне наративне целине у ширем тексту.

VII

¹ Ова констатација односи се на византијског цара Андроника Комнина (владао од 1183—1185). Последњи из династије Комнина. Пре избора за цара био намесник Београда, Браничева, Ниша. Године 1164. учествовао у освајању Земуна. Током његове краткотрајне владавине Византију су нападали Угри (допрли до Сердије, тј. Софије), и Нормани (освојили Драч и Солун). Свргнут с престола и убијен када је запретила опасност од Нормана. Андроник Комнин је једна од најзанимљивијих личности византијске историје. Настајао да спроведе одређене промене у држави, пре свега да сузбије превласт племства. При томе користио безобзирне методе, тако да је његова владавина постала свирепа страховлада. С друге стране, бројне су биле завере и устанци против овог цара — ближе о томе: Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Просвета, Београд, 1969 (*Сабрана дела Георгија Острогорског*, књига шеста), стр. 370—375.

„први цар“ је Манојло I Комнен, о коме Првовенчани говори у III поглављу овог дела.

На овом месту у тексту писац прибегава поступку конфронтирања да би истакао позитивне Немањине вредности: византијски цар је љут и крвопролитник — Немања је *Пречасни и Свети*.

² *Развалив уста своја* — У *Књизи пророка Исаије*, гл. 5, 4 помиње се да је гроб *развалио своје ждрело*: „За то се раширио гроб и развалио ждријело своје превећ, и сићиће у њ слава његова и мноштво његово и врева његова и који се веселе у њему.“

³ Немања се укључио у акцију угарског краља Беле III против Византије, у области Моравске долине. Током 1183. године српско-угарска војска водила је успешне операције: опустошили су област око Ниша, продрали до Сердије (Софије). Према томе, констатација Првовенчаног да је Андроник устао против Немање, не одговара историјској истини.

⁴ *Перник, Стоб, Земун* (Земан), *Велбужд* (данас Бустендил), *Житомирски* су градови у западној Бугарској.

⁵ *Лешки, Лешак*.

⁶ *Равни*, данас Гуприја.

⁷ *Козли*, данас Кожељ, у близини Књажевца.

⁸ *не оста камен на камену који се не поруши* — У *Јеванђељу по Матеју* 24, 2 постоји врло слична формулација. Христос, говорећи о предстојећем разарању Јерусалима каже: „Не видите ли све ово? Заиста вам кажем: *неће остати овде ни камен на камену који се неће разметнути*.“

⁹ *Липљан*, јужни део Косова.

¹⁰ *Победи непријатеље своје као Мојсеј Амалика* — Мисли се на Мојсијеву победу у бици са Амалитанима (*Друга књига Мојсијева*, глава 17, 8—13). Током битке Мојсије је стајао на врху брда са божјим штапом у руци. Када би подигао тај штап високо, надмоћ су стицали Израћљани, када би га, због умора, спустио, јачи су били Амалитани. Да би обезбедили победу, Израћљани су Мојсија посадили на камен а двојица њих, Арон и Ор, придржавали су му руке, све до заласка сунца. Тако су Израћљани победили.

крст Христов неослабно носећи пред очима — Немања је, наглашава писац, победио непријатеље уз помоћ крста. Крст је овде симболична ознака за Немањина духовна стремљења према Богу и непрекидне молитве, али истовремено и симболична ознака божје милости — крст је симбол божје милосрђа и помоћи.

¹¹ *Далмација*, црногорско приморје.

¹² Ток самих операција није познат, нити тачна хронологија. Зна се поуздано да су борбе окончане јануара 1186.

¹³ То показује да поменути градови нису били у потпуности порушени.

VIII

¹ *увек имајући у срцу свом неисказани страх божји* — Писац овде утврђује још једну значајну Немањину особину — да је, без обзира на милост која се на њему испољавала, осећао страх божји.

² *Некоме богату човеку...* — *Јеванђеље по Луки*, 12, 16—19. Прича о богаташу у јеванђељском тексту интегрални је део Христових поука ученицима.

³ *Безумнице, ове ћу ноћи...* — Немањин монолог, који почиња на библијском контексту, тј. на Христовим речима о судбини богаташа, јесте његово унутрашње препитивање.

⁴ Писац и овде, као и у претходном тексту (жена која извештава Немању о јеретичима), приказује стање узнемирености и узбуђености свог јунака тиме што понавља извесне речи — овде прилог: *тада*. У овом случају постоји утисак о још већем степену напетости и узнемирености јунака — он је постигнут коришћењем узвика („о!“).

⁵ *оно грдно и страшно судиште његово* — То је Страшни суд (Последњи суд) који, по хришћанском учењу представља завршни чин историје света. Христос ће, наиме, долазећи по други пут, у слави, да наступи као судија. Тада ће судити читавом људском роду, укључујући и мртве (них ће у том часу васкрснути). Једни ће, по заслугама, стећи вечно блаженство а други, због лоших дела, биће осуђени на вечни боравак у паклу. О Страшном суду види *Јеванђеље по Матеју* 24, 27—31 и 25, 31—46 и *Откровење Јованово*.

⁶ Немања себе овде идентификује са читавим грешним (због Адамовог греха) људским родом.

⁷ *страшни и грдни судија*, Христос.

⁸ Немања два пута заредом на почетку своје молитве зазива Господа. Тиме показује свој страх и наговештава велику молбу.

⁹ Имајући на уму слику Страшног суда, Немања моли Бога да га поштеди и помилује у часу суђења. О страху од Страшног суда говори и сам Немања у својој *Хиландарској повељи*. Њега је, како каже, почео да осећа управо када је био на врхунцу славе. И из Стефановог дела произлази исто — Немањин страх од Последњег суда појављује се после свих успеха које је постигао.

У Стефановом делу на овом месту Немања спомиње своја безакоња. То се, међутим, не мора схватити као осећање личне кривице, већ пре као осећање опште људске кривице због кршења Божје заповести.

¹⁰ *Ви који имате жене...* — *Прва посланица апостола Павла Коринћанима* 7, 29.

¹¹ То је први Немањин завет — одрицање од брачног живота.

¹² Ово је други Немањин завет. Узимајући Христа за вођу, храниоца и наставника, он се опредељује за монашки

живот. Обећава да се неће спотаћи, тј. да неће посрнути на том, Божјем путу.

¹³ Немања се заветује да ће подигнути манастир посвећен Богородици Добротворки, и то је трећи његов завет.

Постоје мишљења да је Немања желео да подигне храм по узору на манастир Св. Богородице Евергетиде (Добротворке) у Цариграду. Он је, наиме, док је био заробљеник византијског цара Манојла у Цариграду боравио у овом манастиру. Будући да се спасао заточења и постигао велике успехе у својој владавини, морао је осећати изузетно поштовање и тајити захвалност према Богородици која је добротворка. Немања, како из његове изјаве у тексту Првовенчаног проистиче, намерава да се замонаши у том ново-подигнутом манастиру и да тамо у монаштву проведе остатак свог живота.

¹⁴ Изградња манастира, у чијем комплексу је била црква Св. Богородице, започела је око 1183. године. Предео у коме је требало да буде подигнут манастир је шумовит; у непосредној близини протиче река Студеница. До њеног ушћа у Ибар има отприлике 12 км. Манастирски комплекс био је завршен највероватније 1196. године, када је Немања, пошто је претходно предао великожупански престо сину Стефану и замонашио се, добивши име Симеон, дошао ту да живи. Црква Св. Богородице живописана је тек после Немањине смрти, 1208/1209. године.

О томе како је Немања изабрао баш ово место за свој манастир, писао је пре Стефана Св. Сава, у свом *Животу Стефана Немање*.

¹⁵ Зидану манастира Немања је приступио са дубоко религиозним осећањима. Она та нису напуштала ни током градње. Првовенчани спомиње Немањине непрекидне молитве Богу и Богородици.

¹⁶ Немања не само да се бринуо о свом будућем манастиру, него је давао прилоге најзначајнијим манастирима свога доба. Прва на списку дарованих била је црква Господња у Јерусалиму — то је црква Светог Гроба или Васкрсења Христовог, подигнута на месту где је, по јеванђељима, Христос распет, сахрањен и са ког је васкрсао. Ту је цркву подигао цар Константин. Касније је она рушена и обнављана. Од XII века на њеном месту постоји нова црква, подигнута од стране крсташи. И она је касније поправљана а затим претворена у цамију.

¹⁷ *црква светог Јована Претече у Јерусалиму*, према предању налази се на месту Захаријине куће. Подигнута изгледа у VI веку, касније порушена. Фрањевци су је обновили 1675. Велика је и богато украшена. Из унутрашњег дела цркве силази се у пећину, где је, по предању рођен св. Јован.

¹⁸ *црква Св. Петра и Павла у Риму* — Базилика св. Петра. Посвећена око 330. Подигнута над гробом апостола Петра, требало је да буде средишња грађевина западног хришћанства. И над гробом св. Павла, изван римских зидина, била је подигнута базилика, врло репрезентативна. Према томе, ради се о две црквене грађевине, а не о једној.

¹⁹ *црква Св. Теодосија у пустињи* — манастир у близини Витлајема. Подигао га је св. Теодосије Велики 465. Легенда говори да му се на том месту углевање само упалило у кадионици.

²⁰ *црква Св. Николе у Барију* — Базилика изграђена у периоду између 1087. и 1197. године. Још пре завршетка градње у њу су положене мошти св. Николе.

²¹ *црква Св. Богородице у Евергетиди у Константиноу граду* — То је заправо манастир пресвете Богородице Евергетидске у Цариграду. Основао га је, 1049. године, неки Павле. Њему се исте године придружио Тимотеј, са мањим бројем монаха и тако је створено мало братство. Када је Павле умро, Тимотеј је проширио манастир, створивши велико братство. Саставио је и два врло значајна типика (криторски и литургијски). Те типике користио је свети Сава када је писао типике за манастир Хиландар и касније за Студеницу. (О цариградском манастиру види: Панајотис К. Христу, *Манастир Пресвете Богородице Евергетидске у Цариграду*, у књизи: *Осам векова Студенице*. Зборник радова, Српска православна црква, Београд, 1986, стр. 61—73.)

²² *црква Св. архистратига Михаила у Скопљу* — Према подацима Владимира Петковића (у књизи *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, САНУ, Посебна издања, Београд, 1950), Немања је ову цркву само обновио. О њој се данас, како констатује исти аутор, ништа не зна.

²³ *црква Св. Димитрија у Солуну* — Грађење ове цркве започео је 412/413. године префект за Илирију Леонтије, као гробну цркву св. Димитрија. Довршена је у току V века. Око

године 630. готово до темеља изгорела; ускоро је сасвим обновљена и тада је урађен раскопан мозаик. По други пут је ова црква горела 1917; потом је обновљена. У архитектонском погледу то је петобродна базилика, с попречним краком.

²⁴ *црква светог и великог мученика Пантелејмона у Нишу*. — Према В. Петковићу (*Преглед црквених споменика...*) Немања је само обновио већ постојећу цркву. Касније је та Немањина грађевина разрушена а на њеним темељима је, 1871. године, подигнута нова црква.

²⁵ *Свети Христови предстатељи...* — они који стоје испред Христа. Немања се молитвеним тоном обраћа небеским силама — анђелима, апостолима, мученицима и светим монасима да га заступају пред Господом на дан Страшног суда. То је оно исто расположење које га је почело обзирати и пре него што је почео изградњу манастира Студенице.

пречасне деве, свете монахиње.

²⁶ Провенчанци овде користи тзв. метафору пловидбе: *животна бура*, симболично: овај живот, пун метежа; *пристаниште*, посмртни живот о коме ће проговорити већ у наставку реченице. У *Акатисту Богородици* за Богородицу стоји да је *пристаниште*.

²⁷ Писац овде користи симболику светлости — Христос је за њега *незалазна светлост*. У *Јеванђељу по Јовану* наведене су Христове речи у којима стоји да је он *светло света* (глава 8, ст. 12).

²⁸ Псалом, 25, 5—6.

²⁹ *који је сагрешио, не одбаци* — И овде се ради, по свој прилици, о осећању грешности које проистиче из са знања да он припада грешном људском роду.

³⁰ *да, одбацив красоте овога света, иде за тобом*. — *Одбаци* *красоте овога света*, значи: одрећи се материјалних вредности и уопште световног живота и окренути се духовном. *Ићи за Христом*, ићи Христовим путем, симболично: замонашити се. Немања се већ заветовао да ће се замонашити и то у манастиру Свете Богородице. Сада моли Бога да му омогући да оствари свој завет.

³¹ *веселом душом труђаше се о храму Пресвете, старатују се о њој да се скоро савиши*. — Писац приказује изузетну Немањину радост што подиже Богородичин храм. Овим истовремено показује колико је Немања била драга и важна та задужбина.

да се скоро сврши — Немања и овде испољава ревност, као и у случају претходних задужбина.

³² Писац овде ствара изузетну поетску слику. Поредиши Немању са орлом, царем међу птицама, који борави у небеским висинама (небопарни орао), он му већ одређује место — међу небескима. Светозар Радојчић дао је једну веома корисну напомену у вези са употребом симбола: *орао*. Он каже да је владарска апотеоза увек иконографски везивана за лет орлова. С друге стране, показује да су Билрило и Методије, словенски просветитељи, у поетским текстовима њима посвећеним названи орловима. (В. Светозар Радојчић, *Повеља Стефана Првовенчаног и мотив раја у српском минијатурном сликарству*, Хиландарски зборник 1, САНУ, Београд, 1966, стр. 41/8). Поменута слика у делу Првовенчаног је сложена. Писац показује да Немања, који је још увек на земљи, може од ње да се одвоји узлетом свога ума, тј. духа. Немањин дух, како се види, тежи *Вишњем Јерусалиму*, тј. рају. Писац жели да овде утврди коначну слику о Немањиној судбини после смрти. Његова визија у тренутку духовног узлета јесте предслика његовог будућег, вечног живота.

Вишњи Јерусалим (Небески Јерусалим) је алегоријско виђење раја. О њему се говори у *Откровењу Јовановом*, гл. 21, 1—22, 5. Према овој библијској књизи, након свршетка овог света, остварује се „ново небо и нова земља“, свети град, „нови Јерусалим“ силази од Бога са неба. Бог ће у њему боравити са људима. Текст *Откровења* пружио је могућност за ликовно представљање Небеског Јерусалима. Он се слика као град четвртасте основе, са дванаестору врата на којима бди по један анђео. Саграђен од злата и драгог камења разних врста и боја, блиста у сјају. У том граду не постоји храм, јер му је храм сам Бог. У њему нема ни осветљења јер га осветљава божји сјај. Од божјег престола тече река; у граду расту стабла живота. *Вишњи Јерусалим*, односно *Небески Јерусалим* је вечно пребивалиште праведника.

IX

¹ Из овога произлази да је Немања свом млађем сину служио као узор. Он је учинио добра дела — ту се пре свега мисли на подизање Студенице и даровање цркава ши-

ром хришћанског света. Син Немањин живео је у *целомудрију*, што значи разборито, у чистоти (српскосл. *цѣломудрѣ*, старословенски *цѣломудринѣ*, према грчком *σωφροσύνη* = мудрост, разборитост, непорочност, чистота, поштење, невиност, чедност). Односи се на најмлађег Немањиног сина Растка. Он је и изузетно паметан — „весели изврским разумом оца својера и матер“.

² Писац прича = Соломон.

„Син премудар...“ цитат из *Прича Соломонових* 10, 1. Интересантно је да је писац употребио цитат из *Соломонових прича* и да окарактерише Немањину жену Ану — III поглавље (наравно други, који говори о врлинама жене).

³ Овим се наговештава унутрашња молитва.

⁴ да, претекао, испредначим на путу овом, којим се и господин мој, овај свети мој хранилац, труди ићи — Растко моли Бога да га управи на свој пут и да тако претекне свога оца, тј. Немању. Ово је занимљиво и значајно место. Сави је узор, у раној младости, био отац (в. напомену 1. уз ово поглавље). Када је одрастао, он жели да похита и да, јер је млад, претекне оца и утре му пут.

⁵ Јер ти знаш, зналче срца — Игра речима.

⁶ Јер ти знаш... не заволе душа моја, ни оно што је у њему — По овоме нико осим Бога, „зналаца срца“ није знао да Растко од малена не воли овај, тј. земаљски свет.

⁷ светодришци, грчки: *οἱ φωσφοριστες*, они који владају у овом свету, који поседују световну власт.

⁸ него, умилосрдивши се на мене, недостојна — Растко, попут Немање и Стефана Првовенчаног, о себи говори са унижењем.

⁹ похитај... стогуго ће примити и вечни ће живот наследити.

Онај који остави... Цитат из *Јеванђеља по Матеју* 19, 29. То су Христове речи. *Стогуго*, стотруко. Растко моли Бога да похита, тј. он жели да што пре напусти „овај свет“.

¹⁰ припавши ти незадоцњено, идем за тобом, *Творче мој* — Растко не касни у својој намери и одлуци, то сам истиче. Тако се показује да он поседује очеву особину да све што је најважније чини на време.

¹¹ узети крст, симболично: узети Христов крст, кренути за Христом.

¹² *одмах изиђе* — Растко одмах реализује своју одлуку. У том, опет, подражава свога оца.

¹³ Ова је изјава контрадикторна оној у претходној реченици, да је младић (Растко) изашао неопажено. Можда то место треба схватити овако: када је Растко отишао, нико га није видео; да га нема, приметно је, нешто касније, један његов слуга.

¹⁴ *господин свети и пречасна* — Немања и Ана.

¹⁵ *син ваш млађи* — Писац и овде не даје конкретно име. И на почетку овог поглавља он такође за Растка каже „син његов (тј. Немањин) млађи“. Из извештаја који подноси слуга (он је по свим правилима дворске етикете), могло би се закључити да је слуга био упознат са Растковим намерама од раније — јер тачно зна да је он *отпутовао из овог света*, тј. да је напустио обичан живот, ради духовног.

¹⁶ Писац одлично приказује прву реакцију Расткових родитеља на вест о његовом одласку: они су се *тргли од ужаса*.

¹⁷ *говорачу у себи*. — Родитељи нису очигледно хтели да јавно испоље своје запрепаштење и бол.

¹⁸ Ово је питање умесно јер слуга није рекао о ком се детету ради — млађи син могао је бити Растко, али и Стефан.

¹⁹ Праведнога Јова, према библијском тексту, Бог је искушавао на различите начине: одузимајући му имовину, децу, пуштајући на њега болести. Јов је све трпео без роптања. Бог се потом смисловао на њега и све му повратио. В. *Књига о Јову*, гл. 1—42. — Немања и Ана помишљају да се у њиховом случају понављају збивања из старозаветних времена — тј. да их Бог, путем сина, искушава.

²⁰ Немања и Ана нису сигурни како ће Бог поступити са њима. Они су прожети осећањем грешности.

²¹ Овде одједном, без икаквог прелаза, почиње Немањин унутрашњи монолог. До сада су навођене Немањине и Анине речи. Пишчев поступак је необичан — он наглашава да су Немања и Ана у себи говорили; њихове речи су идентичне.

²² Немања шаље своје *славне велможе и кнезове*, значи најистакнутију властелу. Писац је још једанпут помињао Немањину славну властелу, и то када је говорио о томе како Немања шаље војску против богумила: „Посла на њих

војску, наоружану од *славних својих* (VI). То би значило да је он и у једном и у другом случају изабрао најбоље људе, јер му је било изузетно стало до повољног исхода. Овде писац каже да је Немања, трагајући за својим сином, властелу послао у *све своје земље*. Тиме жели да покаже како је акција била широко организована, тј. да је Немања настојао да *свакако* пронађе сина и да га пронађе *што пре*.

²³ Потера је обишла „земље и места“ и нашла Растка у Светој Гори, дакле на грчкој територији. То значи да првобитно замишљена Немањина акција није уродила плодом и да су његовог сина морали да траже и ван територије српске државе.

Света Гора (Атос), један од три крака полуострва Халкидике. Од X века ту живе искључиво монаси, у бројним манастирима, ћелијама и испосницама. Поред грчких манастира (најстарији Велика Лавра, основан 963. године), ту су и словенски: руски манастир Пантелејмон, бугарски Зограф и српски Хиландар. Уживала одређену аутономију у оквиру византијске државе. Значајно књижевно и културно средиште током средњег века и касније.

Ватопед, грчки манастир, основан између 972—980. године. Један од највећих и најзначајнијих светогорских манастира.

Првовенчани даје податак да је Растка потера пронашла у Ватопеду. То, међутим, није тачно. Растко је, према Доментијану који пише његову биографију, најпре ступио у руски манастир Пантелејмон. Потера га је тамо пронашла. Да би избегао повратак родитељима, он је примио постриг. Касније је прешао у грчки манастир Ватопед, тамо се замонашио и добио име Сава.

Првовенчани не пише Растков животопис и он се зато на историјату његовог монашења не задржава. Могућно је да он и није знао све детаље. Ватопед као Растково/Савино боравиште био му је свакако познатији. У том је манастиру касније боравио и Немања, по доласку у Свету Гору. Одатле је писао Стефану, тражећи од њега да помогне изградњу Хиландара (в. поглавља XI и XII у овој биографији). С друге стране, чињеница је да се Растко замонашио тек у Ватопеду („примио апостолски и анџеоски лик“). Зато је за Стефана овај манастир значајан.

Могуће је и нешто друго. Сава је, по сопственим речима (види његову молитву) желео да следи оца. Немања

је подигао манастир посвећен Богородици — Студеницу. Растко је очигледно желео да буде монах у Светој Гори која је „перивој Богородице“, а по свој прилици и у манастиру њој посвећеном (на овој другој чињеници нарочито инсистира Доментијан). То би значило да је Првовенчани хтео да покаже како је Растко остварио своју жељу; начин реализације писца није посебно интересовао.

²⁴ *одмах их известитише* — Показује се да је вест о судбини Немањиног сина жељно очекивана и да они који су послати да га траже нису губили време него су одмах поднели извештај Немањи и Ани („одмах их известитише“).

о свем шта је било, како га набоше и шта видеше — Првовенчани не даје садржај извештаја него само констатује да је он био исцрпан („о свем шта је било“) и да је у њему посебно било речи о томе како је дете пронађено („како га набоше и шта видеше“).

²⁵ И овде као и у претходном случају — када је сауга известио о Растковом одласку (в. напомену 21 уз ово поглавље), најпре се говори о оба родитеља а затим, без икаквог прелаза, Немања се ставља у први план. Приказано је Немањино душевно стање за време док је извештај подношен — *седео у тузи*. Он *све слуша*, што значи помно, без прекидања или запиткивања, желећи да сазна сваки детаљ, сваку појединост. Затим поступа као владар, водећи рачуна о дворском протоколу — *отпушта* властелу која му је поднела извештај.

²⁶ Немања догађај са сином схвата као Божју поруку, њему упућену: Бог га подстиче да и сам крене путем спасења, и он му за то захваљује. *Спасења твога* = спасења које од тебе долази.

²⁷ У *Великом канону* Андрије Критског налазе се сличне речи:

„Душо моја, душо моја, устани, што спаваш? Приближава се крај, па ћеш се збунити.“

Прени се, дакле, да би те поштедео Христос, Бог који је свуда присутан и све испуњава.

²⁸ *Из уста младенца...* Псалм, 8, 2. Немања подстиче себе, имајући на уму псалмске речи.

²⁹ *Зар не видиш младе...* — Реч је заправо о Растку који је Немању „претекао“, замонашивши се али је у циљу апстраховања употребљен облик плурала. Немања очигледно схвата шта за њега самог значи Растков чин. Жељу да

она „претекне“ Растко је изразио у својој молитви Богу, како смо то већ констатовали (в. напомену 4 уз ово поглавље).

³⁰ *не обзири се, не осврћи се* — Бог је хтео да Содому сажеже огњем, па је Лота са породицом извео из града. Заповедио им је да се не осврћу. Лотова жена није посматрала него се осврнула и тада се од ужаса скаменила (*Прва књига Мојсијева* 19, 26).

³¹ *да ти се не случи по причи, као ономе богаташу* — Алаузија на причу из *Јеванђеља по Луки*. Текст ове приче наведен је на почетку VIII главе где се говори о томе како је Немања почео да осећа страх Божји (в. напомену 2 уз VIII поглавље).

³² *сети се свог обећања, јер се време већ приближује* — Немања је, да се подсетимо, обећао, тј. заветовао се да ће се замонашити у својој новој задужбини (в. напомену 13 уз VIII гл.).

време се приближује, тј. приближава се час другог Христовог доласка. Размишљањем о овом Христовом доласку и Страшном суду Немања је био обузет после свих успеха.

³³ *јер секира већ лежи при корену дрвета* — Цитат, *Јеванђеље по Матеју* 3, 10. Ове речи треба да потврде да се време Христовог доласка примиче.

³⁴ *Женик је на вратима*, Матеј 25, 6. — Ове речи су из параболе о лудим и мудрим девојкама (*Јеванђеље по Матеју*, глава 25). Тамо се говори о пет мудрих девојака које су се припремиле за долазак женика (тј. Христа): узеле су уље за своје светиљке, и о пет лудих девојака које уље нису набавиле. Женик је одоцино, свих десет девојака је спавало. Када је он у поноћ приспео, луде девојке нису могле да му изађу у сусрет, јер нису могле да упале светиљке. Отишле су да набаве уље. Када је дошао женик, мудре девојке „ушле су са њим на свадбу“. Врата су се затворила а на молбу лудих девојака, које су коначно приспеле, да им отвори врата, женик је одговорио да их не познаје. У *Јеванђељу* ову параболу казује сам Христос, најављујући свој други долазак и „дарство небеско“ и опомињући све да буду спремни — као мудре девојке.

³⁵ *Чувај се да како не останеш с ону страну куцајући* — Алаузија на параболу о мудрим и лудим девојкама. Немања се прибојава да не закасни.

³⁶ *Довите к мени...* — *Јеванђеље по Матеју* 11, 28.

³⁷ Према *Јеванђељу по Матеју* 11, 30.

X

¹ Немања к себи позива чланове најуже породице, епископа, старешине, кнезове, војводе, војнике. Из текста који затим следи (Немањин говор), јасно је да он заправо сазива сабор српске земље. На том сабору он ће захвалити на престолу и именовати свог наследника. Сабор на коме се Немања одрекао престола одржан је, према другим изворима (Савин *Живот Стефана Немање*), 25. марта 1196.

² Нека вам је знано да из младости моје жуђах пламеном срдчним да идем за заповедима Владике мојега, и не хтеде Господ мој — Ово је изузетно важно место јер се открива Немањина давнашња жеља — да иде за заповестима Владичиним, тј. да се замонаши. Нарочито је значајна констатација и не хтеде Господ мој. Немања ће сам, нешто касније, објаснити шта то значи.

³ свет мој дарујем, значи: моју владавину, државу.

⁴ Није наведено име Немањиног наследника. Како је Стефан тај наследник, он из скромности не наводи своје име.

⁵ као што Бог благовести Јовове наследнике — види *Књигу о Јову*, 42, 12—15.

⁶ да господује... непокретно, значи: да влада, неометан, до краја свога живота.

⁷ аџеоски и апостолски лик — монашки чин.

⁸ Немања је добио име по св. Симеону Богопријиму, чија се успомена слави 3. фебруара (његова кратка биографија у *Прологу*, саставио монах Тадија, Београд, 1984, стр. 86).

⁹ по правилу и заповести светих и богоносних отаца — Нису позната монашка правила по којима се у Студеници живело пре него што је, око 1208, Сава саставио типик за овај манастир (према *Хиландарском типиксу*). Писац истиче да се Немања никако није ленио, тј. да је до краја испуњавао све захтеве и правила.

¹⁰ Овде је први пут споменуто име најмлађег Немањиног сина, и то монашко.

¹¹ У извештају писму, Немања говори о својој давнашњој жељи да се замонаши. Претходно је на сабору, пред окупљеним свештенством и владетом, изјавио како је од своје младости жудео пламеном срдчним да иде за Христовим заповедима (в. напомену 2 уз ово поглавље). У писму сину он ту своју жељу представља у још интензивнијем виду и говори о својим покушајима да је реализује. Он је про-

сио, желео, тражио из све снаге своје и из све душе своје. Бог, зато што је милостив и човекољубац, смиловао се на њега и испунио му жељу.

Ово место је значајно за откривање пишчеве концепције у вези са главним јунаком. Према уводу, који је програм дела, Немању је Бог одредио за „земаљског господара“. Бог као да својим планом није предвиђао да овај његов изабраник постане монах. Будући да му је ипак омогућио да то постане, значи да је делимично кориговао свој план. Писац тумачи да је то учинио зато што је велики човекољубац, али је из целокупног претходног текста јасно да се Немања као владар у потпуности и до краја исказао, да је унапредно државу, штитио веру, чинио добра дела. Био је изузетно побожан и увек окренут духовном. Немања је, значи, испунио Божји план и стекао привилегију да му он испуни жеље. Уосталом, у уводу на једном месту стоји да они које Бог одабере за земаљске господаре, не воде рачуна само о световним стварима, „него... угађају Господу, чинећи му по вољи са страхом, па и са слободом“.

Немања овде спомиње своја безаконја. Можда не мисли на неке своје конкретне грехе, већ жели да покаже колики је Бог човекољубац кад опрашта и безаконицима.

¹² што ме, недостојна као и у дванаести час, удостоји ући, да се с тобом јавим, као радник винограда Христова, да примим награду своју — Немања у дванаести, тј. у последњи час бива удостојен да постане монах. Он пред собом има Савин пример. Његов син је у младости кренуо путем којим он креће у старости. Признаје му да је испред њега када се ради о духовном подвигу. — *Виноград Христов* овде треба схватити као духовни простор над којим има окриле Христ. Немања ће бити радник, па ће за трудове добити награду. Провенчанци овде одступа од традиционалне симболике: Христов — чокот, људи — лозе (младице), Бог — виноградар (*Јеванђеље по Јовану*, 15, 1—10).

¹³ множећи умножи моље своје — Игра речима (у оригиналу: и множе оумножиња м(о)лбама своје). Сава чини оно што је Немања у писму тражио: радује се („обрадова се“), моли се и захваљује Господу.

дав хвалу са сузама пречистој Владичици Богородици — Сава осећа захвалност, и то нарочито (потресен је) према Богородици, за оно што се збило са Немањом.

¹⁴ Немања у писму наводи да је желео, тражио из све снаге своје да му Господ испуни жељу; Сава Господу захваљује што не оставља оне који га траже и који се надају на њега.

¹⁵ Греди — доћи.

¹⁶ Греди господине мој... све ће ићи на добро — Сава овде презима иницијативу позивајући оца да дође у Свету Гору. Он му предочава оно што га тамо чека и чак ствара предлику његове судбине после смрти: „Господ твој чека те, и спремио ти је сваки стан.“

Уби у радост Господа својега — Јеванђеље по Матеју 25, 23.

онима који га љубе све ће ићи на добро — Посланица Римљанима 8, 28.

¹⁷ узев крст свој — Исто је речено и за Растка у IX поглављу, в. напомену 11.

¹⁸ побе за Христом, брзо текући к жељеноме — Немања је и као монах хитар на подвиг.

¹⁹ храм пречисте Богородице Ватопедске — То је манастир Ватопед. У њему је већ дуже времена живео Сава.

Немања/Симеон стигао је у Свету Гору 2. новембра 1197 (податак о месецу и дану налази се у Животу Стефана Немање од светог Саве; тамо година није наведена али је наведено колико је месеци протекло од Немањиног/Симеоновог доласка у Студеницу до његовог одласка из тог манастира у Свету Гору).

²⁰ прота, од грчког *πρότος*, поглавар Свете Горе; налази се на челу савета игумана најзначајнијих манастира. Током своје управе борави у Кареји, средишту Свете Горе.

²¹ сва браћа светогорска, и часни игумани, и сва браћа, и пустињаци — Овде Првовенчани користи паралелизам. Часни игумани, сва браћа и пустињаци у ствари су браћа светогорска. У другом делу исказа заправо је рашчлањен појам наведен у првом делу. Ово књижевно средство веома заступљено у *Књизи псалма*, пирико је било прихваћено од многих средњовековних писаца.

²² а он их испитиваше о животу њихову и правилима калуђерским — Немања жели да се обавести о свим видовима монашког живота у Светој Гори. Интересују га и прописи о животу, тј. типичи.

²³ И дивљаху се и чудом ужасавани... које се виде међу нама

Да није изабрао милостиви Владика и пресвета његова мати ову Свету Гору за уочиште калуђерског живота — После Христове смрти, према легенди о Богородици, она сама је дошла на Свету Гору.

леторастао (у оригиналу *леторастъ*), младица, изданак, потомак. Овде се на интересантан и нов начин говори о Савинином (тј. Растковом) доласку у Свету Гору. Немања је, како се ту каже, свога сина пустио — као свој дар и жртву.

О милосрђа Владичина, о неисказане дубине човекољубља ти, која се види међу нама! — Долазак Немањин у Свету Гору монаси тумаче као резултат Божјег милосрђа. То је чудо: „и дивљаху се и, чудом ужасавани...“

²⁴ јер нам донесе хранитеља нашега — Да је Немања „хранитељ“, видеће се из наредног става који говори о његовим даровима свим светогорским манастирима.

XI

¹ пусто место, звано Хиландар, увођења пресвете Владичице наше Богородице у цркву — Реч је о остацима грчког манастира Хелендара, подигнутог око 985. године. Око 1076. тај је манастир спомињан као „потпуно пуст и угашен“. Тада је уступљен манастиру Кастамониту. Живот у њему је обновљен. Поново страда после 1169. године, вероватно од морских пирата.

Мада у читава два поглавља говори о Хиландару, Првовенчани не приказује читав историјат зидања тог манастира ни оно што је томе непосредно претходило (добивање дозволе). Он заправо говори о свом учешћу у том подухвату и, у оквиру тога, о својим односима са оцем.

Историјат подизања Хиландара детаљно је дао Доментијан у *Животу светог Саве*.

² ава, отац.

³ Син који је остао да влада српском земљом је Стефан. Он овде говори о себи у трећем лицу.

⁴ Ако су те Господ Бог и Пресвета, с благословом мојим, оставили да владаш... — Немања овде подсећа на благослов који је дао по одступању са престола (глава X).

⁵ пишем ти да нађох пусто место усред Горе Свете, Ваведена пресвете Богородице, по имену Хиландар — Фор-

мудација у извештају слична је оној у уводном делу овог поглавља.

⁶ Немања подстиче Стефана да не оклева него да буде хитар. Тражи од њега да *свом снагом својом* прионе на подизање манастира. Немања је, како сам каже (X поглавље), из *све снаге своје* тражио од Христа да му омогући да се замонаши.

⁷ Немања изражава жељу да на Стефана пренесе ктиторска права на Хиландар. Занимљива је опаска о предаји Студенице Стефану. Очигледно је да је постојао писани документ, повеља о томе („као што пређе писмом предадох“), али она није сачувана. Морала је постојати и Стефанова повеља, којом он потврђује очеве дарове овом манастиру и евентуално и сам нешто прилаже — као што је случај са његовом *Хиландарском повељом*.

Сава спомиње Немањину златопечатну повељу Студеници, чак и то да је њен текст био исписан на зиду цркве (*Живот Стефана Немање*).

⁸ Цитат, Псалм 37, 4.

⁹ Цитат, Псалм 37, 5—6.

¹⁰ Немања поново на крају писма подстиче Стефана да прионе на подизање Хиландара и тако изврши добро дело („не доцни“) и да, док градља траје, не престаје с бригом („нити спавај“). Он тиме, индиректно, упућује свог сина и наследника да следи његов пример када је у питању подизање задужбина.

¹¹ Овде Првовенчани говори о томе какав је био и какав јесте у том тренутку Немањин однос према њему. Истиче да је Немањина брига непрестана, али различита. У Стефановој младости отац се старао да га однегује, тј. водио је рачуна о његовом телу; сада се брине о његовој души. Немања га упућује на свој пут.

Реченица: *да идем за делима његовим* употребљена је два пута и то врло ефектно („захваљујем ти, владико, Господе Боже мој, Исусе Христе, што си дао мени, недостојном слуги твојему, *да идем за делима* некадашњег храниоца мојега... и упућује ме на пут свој, *да идем за делима његовим*“).

¹² Ово је похвално место где се Немањи одаје признање да је прави и истинити Христов слуга, јер иде за Христовом речју (ту се мисли на монашење) и привлачи к њему отпале, блудне и грешне. Немања је Христов слуга и по томе што

и њега, Стефана, „чини усеоничарем и ктитором храмова његових светих“.

¹³ *шта да ти вратим... чиниш мени грешном* — према Псалму 116, 12 (Шта ћу вратити Господу за сва добра што ми је учинио?).

¹⁴ *Испричати или исказати* — Још један пример за стилски паралелизам. Овде су оба члана исказа семантички готово подударна.

¹⁵ Божју милост према себи Стефан тумачи божјим човекољубљем које је без граница („бездан човекољубља“). О човекољубљу божјем било је речи и у уводу.

¹⁶ И Стефан је обузет осећањем грешности, које проистиче из сазнања да припада грешном људском роду. И у том следи Немању, који о себи слично говори (в. нарочито поглавље X).

¹⁷ *игуман Методије* — Овог хиландарског игумана помиње и свети Сава у свом делу *Живот Стефана Немање*. По Савиним речима, Немања је непосредно по завршетку Хиландара одредио Методија за игумана.

¹⁸ *довољно и преизобилно дарова* — Немања је тражио да Стефан пошаље „довољно потреба на подигнуће и обновљење храма Пресвете“ — он шаље *довољно и преизобилно*, тј. све оно што му је отац тражио, и преко тога.

¹⁹ *него и за све године слаше* — Очигледно претерано. Немања је умро 13. фебруара 1199, а на Свету Гору је дошао 2. новембра 1197; укупно је тамо провео око две године. Сава је почетком 1198. године добио од византијског цара Алексија III златопечатну повељу, којом се опустели манастир Хелендар изузима из власти проте и потчињава Ватопеду, како би био обновљен. Уз повељу добио је и друга потребна документа. Тада се започело са радовима на подизању Хиландара.

²⁰ Стефан истиче да је у свему послушао оца: „све заповести твоје извршише се, и жеље срца твојега испунише се“.

²¹ *Јер како бих се и каквом мишљу... а он ме однегова, и настави, и поучи.* — Сада наводи своје разлоге за велику оданост и послушност Немањи. Помиње како га је он однеговао и васпитао („добро и благо“ васпитање). Свој однос према оцу већ је једном исказао, у овом истом поглављу (в. напомену 11).

²² нећу се уплашити оних који ме одасвуд нападају, нити хуке *иноплемених варвара* — Слично, Псалам 3, 6 и 27, 3.

²³ *Петар*, Христов ученик и апостол. Према хришћанском предању, после Христове смрти деловао у Риму. Приписује му се ауторство неких библијских посланица; сматра се и аутором неких апокрифних списа.

Христос је, према јеванђељском тексту, у знак свог преданог служења, прао ноге својим ученицима. Када је дошао до Петра, овај је то одбио речима: „Господе, зар ти моје ноге да переш?“ и „Никад ти нећеш опрати мојих ногу.“ Када му је Христос рекао да неће имати удела с њим ако му не опере ноге, Петар не само да је пристао, него је затражио да му учитељ опере и главу. Тиме је заправо исказао жељу да *сав* припадне Христу (*Јеванђеље по Јовану*, гл. 13, 6–9).

²⁴ Стефан користи библијско место као предтекст да прикаже свој однос према оцу. Он не жели да да само нешто од себе (материјална добра), већ и читаво своје тело. Другим речима, он жели да *сав* припадне оцу, који му је учитељ, као што је Петар припао своме учитељу Христу.

²⁵ *Јер не прибавих ја ово, него ти, господине...* — Овим речима Стефан започиње кратку похвалу Немањи. Она има три дела. У овом првом делу показује се да је све оно чиме располаже и влада тековина Немањина.

²⁶ *Јер оно што је било пропало...* — У другом ставу Стефан даје оцену Немањиног владарске делатности — истиче његове заслуге за конституисање и учвршћивање државе и заслуге на плану вере.

Ово место кореспондира са антиципацијом у II поглављу где се каже како ће Немања бити сакупилац пропахих земаља отачаства свога, пастир и учитељ. Постоји и веза са IV поглављем где се говори о будућим догађајима иако се користи облик прошлог времена: „Тако и овај пресјајни и крешки свети муж однегова чеда своја у благоворју и чистоти, и сабра пропаљу земљу своју, ограђујући је крстом Христовим.“

На овом месту, у XI поглављу, заиста се оцењују процели догађаји. Немања је већ напустио кормило државе, посвећује се духовном животу. Овде се, у односу на поменуто места, говори конкретније о Немањиним залагањима

за веру — спомиње се да је он јереси прогнао — у делу је додуже говорено само о његовој борби против једне јереси (VI поглавље).

²⁷ У овом, трећем ставу, говори се искључиво о Немањиним заслугама за веру. *Пастирем* је Немања назван и у наслову дела и у већ помињаној антиципацији у II поглављу. Занимљиво поређење — јеретници су *мислени вукови*, тј. интелектуални непријатељи.

²⁸ *А ја шта сам, господине? Само послушност, гледајући твоја дела* — Свој однос према Немањи Стефан означава као послушност. Отац му је и узор, јер *гледа његова дела*.

²⁹ Реч је о игуману Методију.

³⁰ *Свети и Пречасни*, Немања.

³¹ Немања игумана прима с чашћу јер је донео богате дарове, хоће да нагласи Првовенчану.

³² Стефану је стало да истакне како је његов отац био подробно обавештен о свему што је он учинио. Он је испунио вољу срца Немањиног.

XII

¹ Мисли се на игумана Методија.

² *сину својему*, Стефану.

³ Немања шаље, по игуману Методију, највећу драгоценост коју има: крст начињен од дрвета са крста на коме је Христос разапет. Чињеница да га је Немања носио о врату и да га је сматрао главним помоћником у бојевима против непријатеља, показује колико му је он значао.

⁴ *Христов престо* — Спомиње се у *Јеванђељу по Матеју*, глава 19, 28, гл. 25, 31; *Дела св. апостола*, глава 7, 49 и др.

⁵ *ваздушни цариници* — По апокрифу *Живот светог Василија Новог* душе после смрти путују кроз небеса, наплаћују на ваздушне царинике, ђаволе и зле духове, којима за грехове треба плаћати царину.

⁶ Давиду је Бог помагао, а не крст. Давид наине није био хришћанин, према томе ово поређење није адекватно.

⁷ *Цар Константин* — Реч је о Константину I Великом (Flavius Valerius Konstantinus Magnus, 274–337), римском цару који је владао од 306–337, родом из Ниша; издао чу-

вени *Милански едикт* (313) којим је хришћанима одобрена слобода вероисповести. За престоницу је одредио Византију на Босфору, који ће по њему добити име Константинопољ. Према житију Константину се пред борбу са тиранином Максенцијем јавио усред дана сјајан крст на небу, сав окићен звездама. На крсту је био натпис: „Овим побеђуј“. Константин је тада наредио да се искује велики крст сличан оном који му се јавио и да се носи пред војском. Уз помоћ овог крста победио је надмоћнијег непријатеља. Према томе, писац је у овом случају нашао адекватан и упечатљив пример.

⁸ и *дође до крајње власти његове* — Мисли се на Стефанов престол.

⁹ Реч је о краткој похвали часном крсту. Провенчани се користи тзв. симболичком светлости. *Западни крајеви*, мисли се на Србију. *Распети*, Христос.

¹⁰ *због дрвета отпадносно од рајске хране* — Мисли се на дрво познања добра и зла. И поред божје забране, Адам и Ева су кушали плод с њега; зато су изгнани из раја.

дрветом се опет удостојисмо поновнога живота — Реч је о дрвеном крсту на коме је распет Христос. Његова смрт омогућила је људском роду спасење.

¹¹ *живот*, ковчег у коме су чуване божје заповести које је бог, уклесане на каменним плочама, предао Мојсију.

¹² *животодаровно дрво крсно*, дрво које је даровало нови живот.

¹³ *апостолска похвала* — Значи: похвала апостолима.

¹⁴ *мученичко победно венчање* — Симболично означава венчање с Христом преко мук.

¹⁵ О овом рукопису говори се у уводу дела. Исказ „Јер на теби Христос Бог наш прикова и рукопис нашега греха“, симболично означава поништење уговора између људи и Бавола.

¹⁶ „*Да се похвалим...*“ — Цитат, *Посланица Галаћанима*, глава 6, 14.

¹⁷ Реч је о божјој милости према Стефану, која се остварује посредством његовог оца.

¹⁸ Цитат, Псалам 86, 1.

¹⁹ Псалам 116, 16.

²⁰ Псалам 116, 12.

XIII

¹ и *калуђероваху, по сваком правилу калуђерскога устава* — Симеон и Сава живели су по одредбама нама непознатог типика. Сава је саставио (1199), после Немањине смрти, правила о животу монаха у Хиландару (*Хиландарски типик*). Напомињући да су живели по сваком правилу устава, писац хоће да истакне како се Симеон и Сава нису издвајали од осталих монаха, него су их чак надмашивали у подвизавању.

² *дан и ноћ не престајаху* устима, тј. непрекидно су се молили.

³ *преузак и тесан пут*, заправо пут патње и искушења.

⁴ *телом на земљи стајаху, а умом и душом међу небесима бораваху* — Ово место има изразиту сродност с оним у VIII глави, где се саиковито описује како се Немањин ум дизао у висину попут небопарног орла да би стигао до Вишњег Јерусалима.

⁵ Симеону и Сави, како Провенчани истиче, узор у монаштву били су велики свети оци, први организатори монашког живота и писци правила таквог живота — Антонije Велики, Василије Велики и др.

⁶ *док не би по вољи оное који је саздао тела људска и који зна тајне људске, коме је у руци сваки створ животи и који својим милосрђем зна крај свакога*. — Ова општа дефиниција је у функцији формулисања божјег односа према човечанству. Иначе о Богу као творцу света и његовом милосрђу Провенчани говори у уводу свог дела.

⁷ *да га удвори на хладовитом месту оне ливаде* — *Ливада*, рај; о ливади као рају говори се у Стефановој *Хиландарској повели* и у Савином *Животу Стефана Немање*.

⁸ Псалам 89, 48.

⁹ *небески човек а земаљски аиџео* — Ову фигуру парадокса употребљавао је и св. Сава у *Служби св. Симеону*.

¹⁰ *Потруди своју неизречену милост...* *Пените се, браћо и оци!* — Јован Климакс (Лествичник), светитељ из VI века, игумен Синајског манастира и писац чувеног дела *Лествица*, састављеног од тридесет поука у којима се дају упутства за постизање монашког духовног савршенства. Монашки подвиг у суштини представља ослобађање душе од земаљског и њено уздизање божанском. *Пените се, браћо и оци* —

Ово је навод из кратке поуке на крају *Лествице*. Према нашем писцу, Немања је сам себи спремно лествицу својим врлинама.

¹¹ Искрипан опис Немањиног боловања и предсмртних тренутака дао је Сава у *Животу Стефана Немање*.

¹² Немања од Саве тражи да му донесе икону Богородице; спомиње и своје претходно обећање да ће у њене руке предати свој дух.

¹³ Немања жели да у часу његове смрти буду присутни сви Светогорци на челу са протом. Како се из описа види, необичан је сам тренутак његове смрти, јер се у том часу манифестује деловање небеских сила као предзнак Немањиног светитељства.

¹⁴ *Пресвета*, овде: икона Богородице.

¹⁵ *простре рогозину своју пред Светом и лежаше* — Немања заправо жели да умре у крајњој смерности. Ту чиненицу спомињао је и св. Сава, према коме Немања тражи да му се простре рогозина и положи камен под главу.

¹⁶ *А ови седећи око тела... говораху му с много јецана* — Обраћањем присутних и наглашавањем њихових молби емотивизиран је приказ Немањиног умирања.

¹⁷ *Међу њима и Сава... светлости моја слатка* — Уочљиво се помера приповедачка тачка посматрања према Сави и истовремено уводи његов значајски богат монолог.

¹⁸ *А он, принуђа се, рече...* — Немања им замера због туге, јер је у том тренутку већ закорачио ка вечном животу.

¹⁹ Необични догађаји нагвештавају Немањино светитељство.

²⁰ *Слава ва вишњих богу...* — Цитат, *Јеванђеље по Луки*, глава 2, 14.

²¹ И изглед Немањиног лица у самом тренутку преласка у вечни живот доказ је деловања божјег милосрђа.

XIV

¹ *браћо* — Провенчани се изнова обраћа феудалцима.

² *осећајући немоћ у телу својем од многих трудова и рана* — Стефан почиње да говори о догађајима који су везани за њега и његову владавину.

³ *с много журбе и узбуђене молбе јавих се речима* — Најављује се узбудљив садржај који ће бити изнет у писму Сави. Карактеристично је за Провенчаног да у свом делу често унапред одређује карактер нечије изјаве или посланице.

⁴ *недостојанство ти моје напомиње...* — Реч је о давно минувалим догађајима, о времену Растковог одласка у Свету Гору и о ауторовим тадашњим емоцијама. Истиче да је био обузет тугом, али да му је за пример било Немањино држање — успео је да се уздигне изнад родитељског бола.

⁵ Мисли се на осећање општељудске грешности које је и Немања испољавао током свог живота.

⁶ он, Стефанов старији брат Вукан.

Одредницом да је преступник, сврстан је у делу у негативне личности.

⁷ Провенчани помиње догађаје из 1202. и 1203. године. У пролеће 1202. Вукан је уз помоћ угарског краља Емерика протерао Стефана и узео власт у земљи. Томе су претходиле размирице међу браћом 1200. и 1201. године. Веома мало се зна о Вукановој краткотрајној владавини.

⁸ *Послушај оца и матер* — Цитат, *Друга књига Мојсијева* 20, 12.

⁹ Први пут се помиње Немањина помоћ против непријатеља. То је увод у причање које ће уследити у наредним главама.

¹⁰ *Он сапети бише...* — Цитат, Псалм 20, 8.

¹¹ Провенчани говори о томе како је повратио власт. Према расположивим подацима, он је искористио напад бугарског цара Каложана на Србију у лето 1203. Власт је Стефан постепено освајао, да би се негде крајем 1204/1205. коначно учврстио на престолу.

¹² *јер се оскврни земља...* — Цитат, *Трећа књига Мојсијева* 18, 27.

¹³ Стефан истиче и Савину улогу у срећном исходу.

¹⁴ *не презрев мољења мојега...* — Писац користи исту формулацију и када извештава о самом догађају.

¹⁵ и *молбе твоје не презрев* — Реч је о истом поступку, односно формулацији.

¹⁶ и *донесе светило отацства његова...* — Изнова је употребљена симболика светлости.

¹⁷ И *одмах... славећи Оца и Сина и Светог духа* — Описан је дочек Немањиних моштира. На сличан начин

али знатно опширније описан је и дочек часнога крста (глава XII).

XV

¹ Дан престављења, дан Немањине смрти (13. фебруар).

² Текст од *Мину мало времена* до краја другог пасуса у рукопису овог дела, означен је као *прво чудо* — чл(б) а.

³ *игуман Дионисије* — Овог студеничког игумана помиње и свети Сава у свом делу, где каже да га је на тај положај поставио сам Немања пре него што је пошао у Свету Гору.

⁴ Текст од *Кад су игуман Дионисије до који је дао силу угодницима својим*, у рукопису је означен као *друго чудо* — чл(б) б.

⁵ И као светитељ Немања брзо делује.

⁶ Текст од *И друго дивно чудо...* до краја овог поглавља у рукопису је означен као *треће чудо* — чл(б) в.

⁷ Сутерише се да постоје и друга чуда која Немања чини и која писац не може да опише.

⁸ Алузија на Христово чудо описано у *Јеванђељу по Јовану* 5, 8—9.

XVI

¹ Поспешује утисак да је све проблеме на унутарњем и спољашњем плану решавао уз помоћ светог Симеона. Текст од *После овога ја*, до краја овог поглавља и од *Један одметник од истог племена до и освећивах га од свих који су га нападали*, што је први и други пасус у XVII поглављу, у рукопису је означен као *четврто чудо* — чл(б) д.

² *Борило*, бугарски цар Борило (1207—1218). У заједници са латинским царем Хенрихом напао је Србију 1214. године. Овај напад, међутим, био је без већег успеха.

³ *Иродово безаконје* — Алузија на убиство витељемске деце, које се приписивало Ироду.

⁴ *Филандар*, Хенрих Фландријски.

⁵ Псалам 25, 1; 86, 4; 143, 8.

⁶ *као пси нападаоше, и збор злобних опседа ме* — Цитат, Псалам 22, 16.

⁷ Цитат, Псалам 35, 23, 25.

⁸ *ти си заступник мој...* — Цитат, Псалам 90, 1; 91, 2.

⁹ Цитат, Псалам 91, 2.

XVII

¹ Готи, стари наши писци Бугаре су називали и Готима.

² *Стрез*, блиски робак бугарског цара Борила. Пошто је имао политичке амбиције, постао је опасан за централну власт. Када је побегао из Бугарске, уточиште му је пружио Стефан Немањић и није хтео да га изручи. Помогao му је да се учврсти као господар крајева централне Македоније са седиштем у Просеку (1208).

³ Текст од *Било је то у оне дане...* до краја овог поглавља означен је у рукопису као *пето чудо* — чл(б) б.

⁴ *Угоји се и одебла...* — Цитат, Пета књига Мојсијева 32, 15.

⁵ *одметну се омиљени...* — Према историјским подацима, Стрез је већ после првих месеци почео да мења своје понашање према Стефану, јер је имао планове о сарадњи с другим владарима — Михајлом I Анбелом, који је владао у Епиру, па чак и са царем Борилом. Евентуално такво савезништво било би веома опасно по Стефана Немањића.

⁶ Стефан констатује да је Стрез био Баволом наговорен; тиме се користи уобичајеном формулацијом за негативна понашања личности.

⁷ *А ја, грешни...* — Стефан у овом поглављу више пута помиње поуке које је својевремено добијао од оца.

⁸ *зли сад и зло пронашће, које не насади отац небески* — Првовенчани назива Стреза *злим садом и проранићем*. У уводу се говори о штетној плеви коју сеје баво. По овоме Стрез је бавољин изданака.

⁹ *И овај се не олену, него отиде...* која је боља од свих жртава паљеница, које се приносе — Наглашава се Савина улога у придобијању Стреза.

¹⁰ *Нећу се поплаштити човека...* — Цитат, Псалам 49, 16.

¹¹ Светом Димитрију, заштитнику града Солуна, приписује се убиство бугарског цара Калојована.

Према латинским изворима, Стрез је био Калојованов робак. Исто тврди Теодосије, па и наш писац, Новија истраживања, међутим, показују да је Стрез био брат или близак робак цара Борила (види: *Историја српског народа*, прва књига, стр. 298).

¹² Стрезову смрт Стефан приписује деловању светогa Симеона. А стварно ради се о томе да је он пао као жртва атентата у самом Просеку, и то од оних својих

људи који су били наклањени измирењу са Првовенчанним. Не зна се тачно када је то било. Помислила се на крај 1212. године.

¹³ Видех безбожника како се преузноси... не нађе се место његово — Цитат, Псалам 37, 35—36.

¹⁴ Судбе праведних... — Као и на другим местима, и овде се аутор користи поштом. Интересантно је да у овом случају о себи говори као о праведнику, док је раније слично говорио о Немањи.

XVIII

¹ У рукопису текст целог овог поглавља носи назнаку *шесто чудо — чед(о) б*.

² Јер ако ко може избројати... а од бога је све могућно — Ово је краћа похвала Симеоновом светитељском деловању. Истиче се да су његова чуда небројена (има их безброј, као небеских звезда и зрнаца морског песка); потом да су величанствена, јер задињавају ум и страше људско знање.

Јер од човека је немогућно а од Бога је све могућно — Цитат, Јеванђеље по Луки 18, 27.

³ Године 1215. Михајло Драчки напао је Стефанову државу. Посео је северну Албанију са Драчем а затим заузео Скадар. Међутим, изненада је умро па је Стефан могао да обнови старе границе.

⁴ Остани, брате, сад... док не погину — Стефан покушава да одврати непријатеља од његове намере. Док је у случају са Стрезом то чинио дипломатским путем, овде се не либи да употреби директну претњу.

Парафразирани речи Крститеља Јована су према Јеванђељу по Луки 3, 14.

Благословен господ Бог мој, који учи руке моје на напад и прсте моје на борбу — Цитат, Псалам 144, 1.

ако ме нападне пук, неће се побојати срце моје — Цитат, Псалам 27, 3.

погнаћу, Господе, тобом непријатеље моје, док не погину. — Цитат, Псалам 18, 37—38.

⁵ да се врате посрамљени у нади својој — Цитат, Псалам 35, 4 и 71, 13.

⁶ Симеон... брз да походи — Још једном се наглашава да Симеон као светитељ брзо делује.

⁷ Светом Меркурију приписује се убиство римског императора Јулија Апостате.

XIX

¹ Јер, гледајући његова дивна и неисказана дела... ја непотребни слуга твој — Писац похвалу Немањи/Симеону започиње исказивањем осећања страхопоштовања према њему („ужасавам се умом и трептима“) чиме, индиректно, открива неку врсту своје немоћи да напише адекватну похвалу. Он не само да сумња у сопствену могућност, него сумња и у могућност других да Немању достојно ушхвале: „Ко ће избројити овога чудеса; које ли ће се усне отворити на твоју похвалу; који ли ће разум исказати твоје величине, знојеве и и труде твоје...“

² Овом реченицом започиње други део похвале; реторским питањима покушава да свог јунака тачно именује.

³ Првовенчани Немању најпре назива апостолом; попут апостола који су ширили Христову веру и Немања то чини у својој држави. Писац јунака ставља чак и изнад апостола. Он га назива и мучеником. Да ће Немања бити мученик наговештено је у трећем поглављу у делу. У похвали се спомињу његова безбројна страдања, испоснички живот и борба против тамних бесова.

⁴ За Немању је употребљен квалификатив *учитељ*, јер користије претходна хришћанска учења, и допуњује их. Ова вредносна ознака употребљена је и у наслову дела, што сведочи о њеном значају за писца.

⁵ Јунак је и *војник силни* у симболичном-метафоричком смислу (јер „огради васељену оружјем крсним, српом вере искорени и исече трње преварно“).

⁶ Немању Првовенчани назива и *пророком*, чак га ставља и изнад, јер „ли један пророк није примљен у отачаству својем“ (Јеванђеље по Луки 4, 24).

⁷ На крају другог дела похвале Стефан назива Немању *становником пустиње*, имајући на уму његов монашки живот. Ова синтагма је у контексту веома лепе постске слике.

⁸ Првовенчани изнова потенцира своје стваралачке неодоумице и то у тренутку пре него што ће прећи на право

похваљивање. У науци се ове недоумице означавају као *топос скромности*.

⁹ *Радуј се, господине мој...* — Одаве почиње трећи део похвале за који је карактеристично анафорско устројство текста и довршава процес похвалног именовања јунака, чији узорни модел, како је то утврђено, представља *Акатист Богородици*.

¹⁰ *Али, о пречасни, сети се мене...* — Завршни део похвале је у молитвеном тону; Провенчани моли Немању да га води својим путем.

коју спреми онима који га љубе — Цитат, *Прва посланица апостола Павла Коринћанима* 2, 9.

XX

¹ *И опет нам се дају овога Светог чудеса* — Похвала која претходи овом поглављу природни је завршетак дела; долази причање о још једном Немањином чуду — без посебне нумеричке ознаке. Очитљиво је да је оно накнадно додато.

² *Јер као што је немогућно...* — И овде говори о великој чудотворној моћи Немањиној; користи топос неизречивости.

³ *Али непријатељски ђаво...* — Провенчани се поново враћа мотиву ђавола, који је, као што је познато, доста развијен у уводу. Везујући се мотивски за увод, обезбеђује континуитет.

⁴ Испољава се сродна мотивацијска структура као у седмом поглављу. Ђаво подстиче суседне владаре да нападну српску државу; и у Стефановом случају понавља се ситуација као за време Немањине владавине.

Јерис Филандар, Хенрих Фландријски.

⁵ *Свећаше рђав савет да ме прогнају* — Слични искази се јављају и када је било речи о завери Немањине браће.

⁶ *из исписаног лика Светог, који је на зиду црквеном, тј. из његове фреске на зиду.*

⁷ *Драги мој... у пребогате дарове своје* — Сава се појављује у улози онога који зна колико је Симеон као светац склоп Стефану.

⁸ *И наједном, док је још говорио...* — Само чудо није описано. Непријатељ се одједном претвара у великог пријатеља.

⁹ Цитат, Псалам 35, 4.

¹⁰ *Равно, данашња Буприја.*

¹¹ *И преумножи ми...* — Писац поименично набраја богате дарове угарског краља, да би показао у којој мери му је он постао привржен.

црвенице српскога, црвеница < црвеница, према грчком хѣлѣнов, хаѣна начињена од пурпурне материје, порфире. багренѣца, црвени владарски оргтач.

¹² *тур и турица, врста говеда.*

¹³ *срацинска (сараценска) стока, вероватно камиле.*

¹⁴ И за ранијег грчкога цара, Андроника, у седмом поглављу речено је слично: „љут и крвопролитник“.

Повеља о пријатељству и трговини

¹ *А да не буде насилно одузимања имовине* — На српскословенском ово место гласи: *а да не изма; у латинском преводу: et ut non fiant pressalia*. Ово место превели смо руководећи се тумачењем Теодора Тарановског. По овом историчару српског права, у средњем веку примењиване су репресалије против странаца, наиме појединци су самовласно странцу одузимали имовину (Теодор Тарановски, *Историја српског права у немањинској држави*, I део: *Историја државног права*, Београд, 1931, стр. 112).

Жички натписи

I НАТПИС НА СЕВЕРНОМ ЗИДУ ПОД КУПОЛОМ МАНАСТИРА ЖИЧЕ

¹ Овај натпис настао је на бази оснивачке повеље манастира Жича, коју је Стефан Провенчани издао крајем 1219. године. На жалост, он није из времена подизања манастира, него из почетка XIV века. Приликом поновног живописања цркве у време краља Милутина пребрисан је првобитни текст и написан нови. Сигурно је да тај нови натпис преноси изворни текст у највећој могућој мери (мада су могућа и извесна одступања као последица евентуалног оштећења првобитног текста). Стефан Провенчани по издавању повеље наредио је да она буде исписана и у самом манастиру — под куполом, како би била што приступачнија.

Могуће је да је пренет читав текст повеље али и да су начињена извесна скраћивања. Треба се подсетити да је по Немањиној жељи у студеничкој цркви био исписан текст повеље том манастиру (ни повеља ни натпис нису на жалост сачувани).

Најпотпунија и најбоља досадашња студија о Жичким натписима — Душан Синдик, *Једна или две жичке повеље?* Историјски часопис, XIV—XV, 1963—65, стр. 309—315.

² Црква манастира Жиче посвећена је Светом Вазнесењу (Св. Спасу). О манастиру Жичи види монографију Милана Кашанина, Бурба Бошковића и Павла Мијовића: *Жича. Историја. Архитектура. Сликарство*, Београд, 1969.

³ Мисли се да је то крст који је поседовао Стефан Немања као најдрагоценију реликвију (носио је око врата); он је тај крст поклонио Стефану (в. поглавље XII у Немањиној биографији).

⁴ Руку св. Јована Крститеља набавио је Сава приликом путовања у Никеју. Чувана је у Жичи до друге половине века, када је пренета у Пећ. Пред пропаст српске државе, доспела је у руке деспотиче Јелене, а она је касније ову реликвију предала своме оцу Томи Палеологу, деспоту Мореје. Овај је ту руку донео у Рим, 1461. године и дао је тадашњем папи Пију II. Она је похрањена у катедрали Свете Марије у Сијени, родном месту овог папе. Начињен је гипсот за руку. Данас се та реликвија налази у Сијени, у поменици катедрали (о томе види: Милан Кашанин, *Манастир Жича, монографија Жича*, на стр. 10—11).

⁵ О томе где су се тачно налазили наведени поседи види у студији Гавре А. Шкриванића, *Жичко епархиско властелинство*, Историјски часопис, књига IV, 1952—1953, Београд 1954, стр. 147—172.

⁶ У оригиналу: Икогелник.

⁷ Ориг. Икогелник.

⁸ Ориг. Икогелник.

⁹ Ориг. Икогелник.

¹⁰ Ориг. Икогелник.

¹¹ Ориг. Икогелник.

¹² Ориг. Икогелник.

¹³ Ориг. Икогелник.

¹⁴ Ориг. Икогелник.

¹⁵ Ориг. Икогелник.

¹⁶ Ориг. Икогелник.

¹⁷ Ориг. Икогелник.

¹⁸ Ориг. Икогелник.

¹⁹ Ориг. Икогелник.

²⁰ Ориг. Икогелник.

²¹ Ориг. Икогелник.

²² Ориг. Икогелник.

²³ Ориг. Икогелник.

²⁴ Ориг. Икогелник.

²⁵ Ориг. Икогелник.

²⁶ Ориг. Икогелник.

²⁷ Ориг. Икогелник.

Овде су дате две значајне одредбе — прва се односи на приходе манастира а друга на случај када „архиепископов човек“, тј. онај који се налази на манастирским поседима начини дуг па се тај дуг пријави код суда.

Ближе о томе види: Душан Синдик, *Једна или две жичке повеље?*; Теодор Тарановски, *Историја српског права у немањинској држави*, I—IV, Београд, 1931—1935.

НАТПИС НА ЈУЖНОМ ЗИДУ ПОД КУЛОМ МАНАСТИРА ЖИЧЕ

¹ Овај натпис, како је то утврдио Душан Синдик, представља остатак друге, млађе повеље манастиру Жича. Ту повељу Стефан Првовељчанин издао је текстом из ње исписан на зиду куле, као што је био случај и са првом повељом. Тај натпис је ишчезао приликом новог живописања, за време краља Милутина, и замењен је новим, који тамо постоји и сада. Ова нова повеља допуњавала је прву у извесним случајевима. Садржи и потпуно нове делове — нпр. онај о питањима из домена брачног законодавства. О томе види студију Душана Синдика и наведено дело Теодора Тарановског.

² Овде је у интитулацији Радослав споменут као краљ; у натпису на северном зиду (СН) о њему се говори као о намеснику. Примећује се још једна битнија разлика — овде није наведен званичан назив српске државе а у СН је то учињено.

³ На почетку диспозиције постоји веома значајна одредба о томе да сви будући краљеви односно црквени великодостојници морају да буду постављени тј. увобени у дужност управо у овом манастиру. Ове одредбе нема у СН.

⁴ Овде је наведено укупно девет жупа; у СН побројано их је десет. Осим тога постоји и једна разлика — у називу: Лугомир (ЈН) — Лугомја (СН).

⁵ Овде се Власи поменично не помињу; у СН натпису наведено је око 220 имена. То је знатно оптерећивало текст, па је у овој прилици избегнуто.

⁶ О томе у којој мери ЈН допуњава СН када су у питању приходи в. у студији Душана Синдика.

⁷ Одредбе о изузимању краљевских манастира и о постављању игумана такође не постоје у СН.

⁸ Овде почињу одредбе брачног законодавства — тумачења ових одредби дата су у књизи Тарановског *Историја српског права*, III део, стр. 42—51.

⁹ у оригиналу: *лије ли њ сѣбѣ сали инѣтъ вѣсновати се вставляючи своѣго людеа.*

¹⁰ у оригиналу: *да се распоустѣху оу распоустѣху или оу свѣтницѣху.*

¹¹ *рука*, средњовековни правни термин — означава јемство или заштиту под коју се позвани стављао да избегне суд и одговорност.

¹² печат је симбол државне власти. Овде се мисли на оверен позив.

Повеља манастиру Свете Богородице на Мљету

¹ У *Хиландарској повељи* коју је издао Стефан, наглазио на овакве речи: „И овај као подвижник и чедољубиви и слатки старац господин ми свети Симеон, ако сам и недостојан да се назовем његовим сином, *благослови ме изврсније од остале моје браће*, као што благослови Исак Јакова, сина свога, сваким благословом...“ Стефан је у *Мљетској повељи* употребио, дакле, готово идентичну формулацију о томе да га је отац узвисио над осталом браћом, изабравши га за свога наследника. За њега је била значајна та чињеница и око 1200. године, када је састављао *Хиландарску* и око 1220. године, када је састављао *Мљетску повељу*.

² *Сине, моје речи узми на ум, мојим речима приклони ухо твоје, сачувај их у своме срцу* — Цитат, *Приче Соломонове*, глава 4, 20—21.

³ *благослови Бога у свако време и нека је хвала његова свагда на устима твојим* — Цитат, Псалам 34, 1.

⁴ Цитат, Псалам 145, 18—19.

⁵ *јер сам придошлица ја* — Слично, *Прва књига дневника* 29, 15.

⁶ *откри очи моје да разумеју чудеса од закона твога* — Цитат, Псалам 119, 18.

⁷ Подигнут крајем XII или почетком XIII века за бенедиктинце, чија је матица Св. Марија у Пулсану, полуострво Гаргано у Апулији. Не зна се тачно ко га је подигао. Помишља се да је то учињено бригом Стефана Првовенчаног, који је и издавач повеље том манастиру. Манастирска црква била је посвећена Богородици Благодатељници као и Студеница.

Аврам 88
 Адам 63
 Алексије 57
 Амалик 72
 Ана 66, 74, 75, 77; в. Ана
 стасија
 Анастасија 78; в. Ана
 Андрија 110
 Андрија, угарски цар 98, 99,
 101
 Арбанаси 55
 Арије 71

Бабино Поље 118
 Бала 110
 Бар 73
 Багина 109, 110
 Белота 110
 Белота с децом 110
 Белжан 111
 Белица 55, 111
 Беличница 58
 Белота 111
 Берило 110 (× 2)
 Берило с децом 110
 Берислав 110
 Бобоље 109
 Бодан 110, 111

Богородица, Богоматер, Бла-
 годетелица, Владичица,
 Госпоља, Пресвета, Пре-
 чиста, дева Марија, Прис-
 нодева Марија 57, 58, 59,
 63, 67, 70, 78, 79, 80, 84,
 85, 90, 91, 93, 94, 95, 105,
 109, 113, 117, 118

Божја 110
 Божица 110
 Борак 109
 Борак 111
 Борило 90
 Браја 110
 Брајен 110
 Брапа 110
 Братан 110
 Братен 110
 Братеш 110 (× 2)

Братеша 110
 Братило 110 (× 2)
 Братимир 111
 Братин 110
 Братина 110
 Братмир 110
 Братоњег 110
 Братослав 110 (× 3)
 Братохна 110
 Брезна 110
 Брезнице 110
 Брена 109
 Бресница 109
 Брзеј 110
 Бугарска 90, 91
 Будин 110
 Буоислав 110
 Буковица 109
 Букор 110 (× 3), 111 (× 2)
 Бун 110 (× 2), 111
 Бунило 110 (× 2)
 Бута 110
 Буцкат 110
 Буч 110

Васил 110
 Ватопед 76, 78
 Велбужд 72
 Велики Бар 74
 Велимир 110 (× 2)
 Вељен 110
 Виден 58
 Витахово 109
 Влад 110 (× 2)
 Власи 105, 110, 111
 Влослав 110
 Влксан 110
 Војила 111
 Војило 110
 Војин 110
 Војислав 110 (× 2)
 Војихна 110 (× 2)
 Војмир 110
 Војњез 111
 Војуше 109
 Вокосав 111
 Вранићи 58

Врање 72
Вратица 111
Вусин 110

Гаје 110
Гвочаница 109
Гвила 109
Гован 58
Голци 110
Горажда Вас 109
Горња Жупа 110
Гостило 110 (× 3), 111
Гостимир 110, 111
Гостимирова мати 110
Гостица 110
Готи 91
Градац 72
Градиште 58
Граховиште 109
Грачаница 109
Гругур 111
Грд с децом 110
Грдан 110
Грдош 110 (× 2)
Гребник 58
Грипон 111
Грчка, Грци, грчко царство
55, 69, 73, 93, 94, 98
Гутага 110
Гуња 111

Давид 63, 70, 82, 83, 117
Дајна 110
Диоклетија 64, 72, 93, 109,
117
Даноло Жан 105
Дањ 73
Деодол 111
Десило 110
Десимир 111
Десислав 110
Димитрије, св. 93
Диоклетија 64, 72, 93, 109,
117
Дионисије 89
Дјед 111
Добри Доли 58
Добриња 109
Добриша 110
Добромир 110 (× 2)
Доброслав 110

Добриц 110
Дола 110
Долња Вас 109
Доњи Полог 72
Драга 110
Драган 110 (× 2)
Драгоман 110
Драгомир 110 (× 3)
Драгослав 110 (× 3)
Драгош 110
Драгун 110
Драгут 110
Драгуш 110 (× 5), 111
(× 2)
Драгуша 111
Дралиан 110
Дрстник 58
Драч 94
Држисна 110
Дриваст 73
Дубово 110
Дубочица 55, 65
Дубровник 105, 118

Борбе, св. 68, 69, 70, 94
Бурбевих 58

Евергетида 74

Жељин 110
Житомирски 72
Жича 109—111
Жрновица 118
Жулијан 118

Заглата 55
Заклопшта Лука 109
Залуг 58
Замчани 109
Затон 109
Захумље 109
Звечан 69
Земун 72
Зета 55, 58, 110
Злата 110 (× 2)
Злина 110

Ибар 65, 74, 112
Ивана 109
Израил 75
Илија 110

Илија, св. 71
Ирод 90
Исак 57, 88
Исус Христ, Владика, Син
55, 56, 57, 58, 59, 63, 65,
66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
73, 74, 75, 76, 77, 78, 79,
80, 81, 82, 83, 84, 85, 86,
87, 88, 89, 90, 91, 92, 94,
95, 96, 97, 98, 100, 101, 105,
109, 111, 113, 117

Јаворје 110
Јаков 57, 88
Јанићије 94
Јањина 118
Јелци 109
Јелиманица 111, 112
Јерис Филандар 98
Јерусалим 74, 75
Јесеј 63
Јефтимије 70, 71
Јов 76, 77
Јован Климакс 85
Јован Крститељ, Јован Пре-
теча 94, 109, 113
Јосиф 67
Јуда 114
Јулиан 94

Калиник 77
Камениште 58
Книна 58
Книнац 58
Козли 72
Константин 82
Константинов град 65, 72,
74, 90
Коњарево 109
Косаоница 66
Котленик 110
Котор 73
Красимир 110
Крка 118
Крушево 58
Крушилица 111
Кулин 110
Куман 110 (× 3)
Купљен 110 (× 2)

Лаб 55
Лабљани 109

Левоч 111
Левче 55
Лепеница 555, 111
Лешки 72
Липљан 55, 72
Лот 77
Љубога 110
Љугомја, Љугомира 111
Љукавице 110
Љуцан 110

Љез 110
Љугоглава 109

Манојло 65
Меркурије 94
Методије 81, 82, 84
Мик 110
Милац 110
Милеје 58
Милобрат 110
Мирош 110 (× 2), 111
Михаило 93, 94
Мљет 118
Мојсеј 72
Морава 72, 111
Мотружница 118
Мргела 110
Мужило 110

Накл Вас 109
Нанота 110
Немања, в. Симеон
Неред 111
Никола 110
Никола, Николај, св. 66, 67,
70
Ниш 72, 74, 90, 98, 100
Ноздре 110

Њег 110 (× 3)
Његослав 110
Његота 110
Његота с децом 110
Његуш 110
Њеж 111

Округла 109

Павле 65, 74, 83, 96
Пантин 69

Пачемил 110
 Пачен 110
 Черник 72
 Петар 65, 81
 Петровић 58
 Пећ 109
 Печана 109
 Пешичаница 109
 Пилот 55
 Плавница 110
 Пљен 111
 Плућа 112
 Повержен 110
 Полиград 110
 Полог 72
 Поморске земље 118
 Поњег 110
 Поп 110 (× 2)
 Попова Лука 118
 Поток 58
 Првослав 110 (× 2)
 Предило 110
 Предимир 110
 Предихна 111
 Пресвета Богородица, манастир у Евергетици 74
 Призрен 72
 Продан 110, 111
 Просек 92
 Пружини 110
 Пунави 109
 Равно 72, 100
 Рао 110 (× 3)
 Радијево 109
 Радиш 110
 Радомир 110
 Радослав 110
 Радослав, краљ 109, 111
 Радота 110 (× 2)
 Радун 110
 Рас 112
 Расина 65, 111
 Ратина 109
 Рашки Део 109
 Реке 55, 65
 Рибићи 109
 Рибница 64, 109
 Ријека 118
 Рим 74
 Росаф 73

Рубач 58
 Руз 110
 Сава Немањић 56, 57, 75, 76, 78, 79, 84—81, 92, 99, 114
 Сараоники 73
 свач 13
 Света Богородица, манастир на Мљету 111, 118
 Света Богородица, црква у Студеници 60, 14, 15, 78, 80, 88, 89, 112
 Света Богородица Градачка, манастир 112
 Света Гора, 56, 57, 58, 76, 78, 79, 80, 84, 88
 Свети вио, црква у Кркри 118
 Свети Георгије, острво 118
 Свети Димитрије, црква у Солуну 74
 Свети Ђорђе, црква у Расу 112
 Свети Јован Претеча, црква у Јерусалиму 74
 Свети Михаил, црква у Скопљу 74
 Свети Никола, црква у Великом Бару 66, 61, 74
 Свети Никола, црква у Стоњу 118
 Свети Пантелејмон, црква у Нишу 74
 Свети Петар и Павле, црква у Риму 74
 Свети Стефан, острво 118
 Свети Теодосије, црква код Виталејема 74
 Светогорски манастир 112
 Свибнице 109
 Свињци 109
 Сврљи 72
 Серча 109
 Симеон, Свети, Незлобни, Пречасни, Предивни 55—58, 63—68, 70—101
 Сина 110 (× 3)
 Сингур 111
 Скадар 73, 93
 Скопље 72
 Скоромир 110
 Славко 111

Слано Поље 110
 Солун 74
 Спори 110
 Страцин 110 (× 2)
 Страштан 110
 Средац 72
 Српска земља, Срби 64, 65, 105, 109, 117, 118
 Стан 110 (× 5), 111 (× 2)
 Станислав 110 (× 2)
 Стефан Немања 55; в. Симеон
 Стефан Провоенчани 57, 59, 64, 95, 97, 105, 109, 111, 113, 117, 118
 Стлтези 109
 Стоб 72
 Стоп 118
 Стрез 91
 Студеница 74, 78, 80, 88
 Сутјеска 110
 Талско 109
 Тешемир 110
 Тихомир 110 (× 3)
 Тихомир с таштом и асцом 110
 Тихослав 110
 Тихоч 110
 Тлсто Брдо 109
 Тмасти Гвозд 110
 Толак 110
 Топлица 65, 66
 Тополица 109

Травуница 64, 109, 117
 Требовитићи 109
 Требоље 110
 Трусен 111
 Тудор 110 (× 3)
 Турјак 110
 Турци 69
 Тус с мајком 111

Угарска, Угри 55, 72, 98, 99
 Улицы 73

Фрузи 69

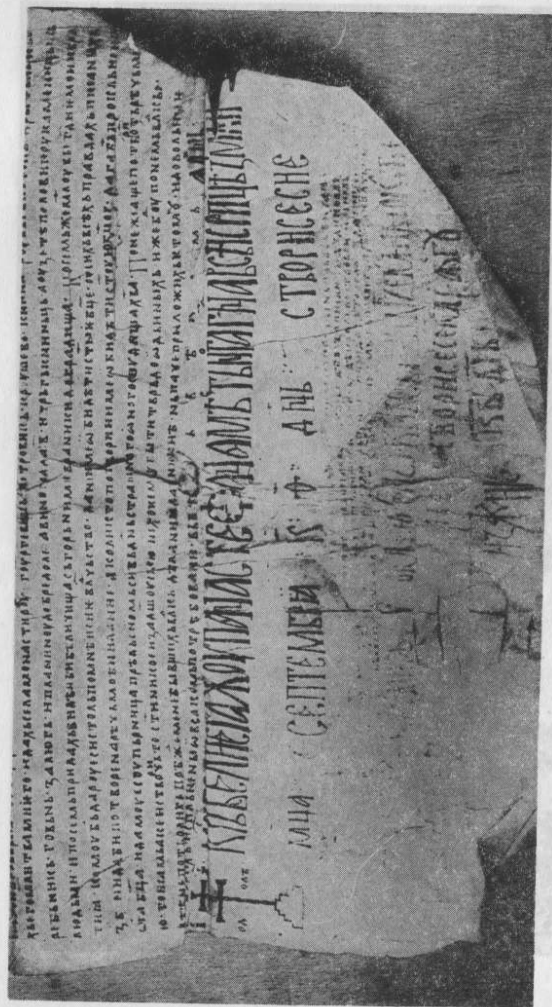
Хвосно 109, 110
 Хиландар 79—81
 Ходиша 111
 Хреља 110
 Хумска земља 117

Црна Река 109
 Црномуж 110

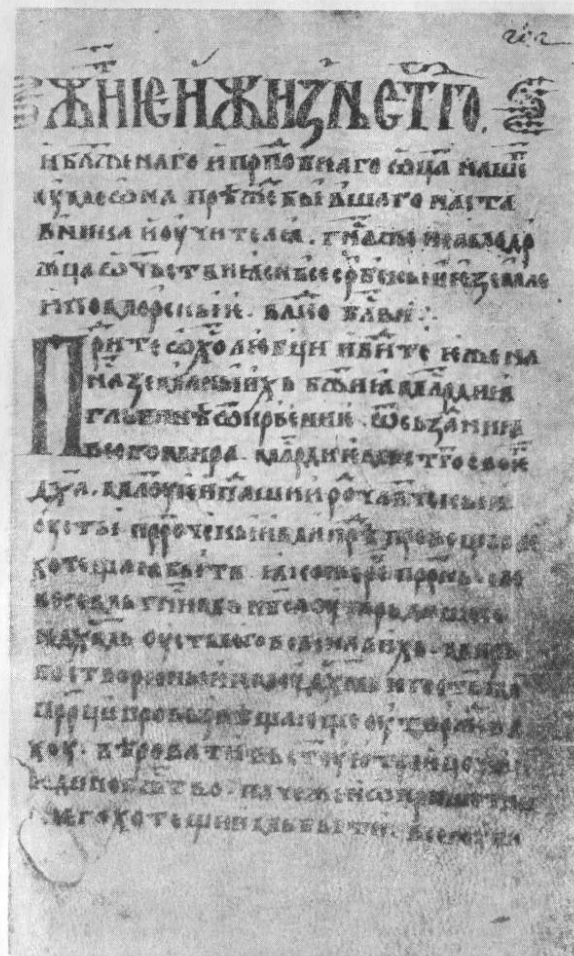
Чарњега 111
 Челепенци 109
 Чечина 109
 Чрни Врх 109
 Чрнота 111
 Чрнча 109
 Чръаве 109
 Чуч 110

Шарбан 111
 Штитарина 109

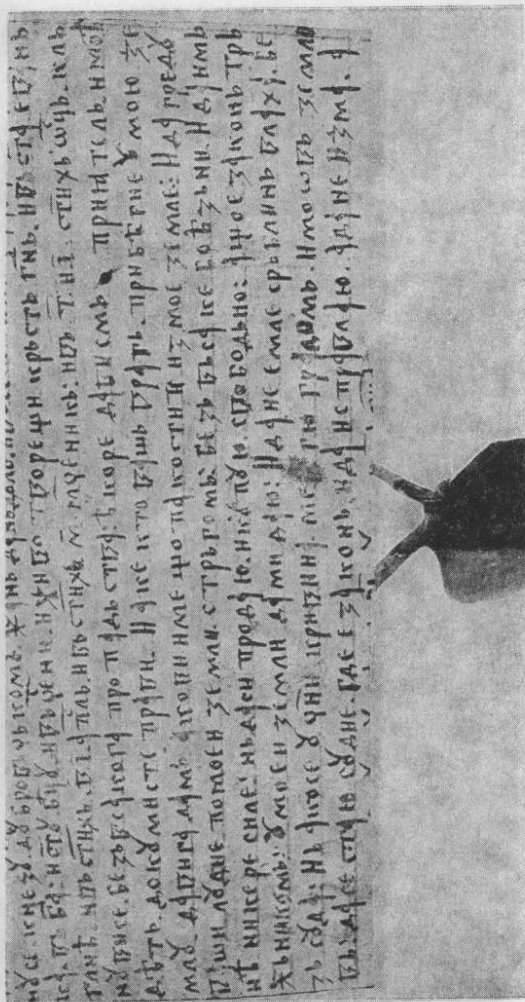

Завршетак Хиландарске повеље (Народна библиотека Србије, микрофилм бр. А 4500, снимак 89)

Страница из Париског рукописа - почетак живота св. Симеона

Повеља о пријатељству и трговини

Стара српска књижевност у 24 књиге
књига трећа

СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ
САБРАНИ СПИСИ

Уредник

Милутин Станисавац

Рецензент

Радмила Маринковић

Ликовно-графичка опрема

Добрило Николић

Технички вредник

Миолуб Поповић

Коректор

Олга Зарин

Издавачи

Издавачка радна организација *Просвета*

ООУР „Издавачка делатност“

Београд, Добрачина 30

Српска књижевна задруга

Београд, Маршала Тита 19

Штампа

Београдски издавачко-графички завод

Београд, Булевар војводе Мишића 17

Тираж

7 000 примерака

Београд, 1988.

ISBN 86-07-00311-9